

פרויקט צבא-חברה

צה"ל והתקשורת בעתות לחימה

המכון הישראלי לדמוקרטיה

צבא הגנה לישראל

צה"ל והתקשורת בעתות לחימה

פרויקט צבא-חברה

דברי יום העיון שנערך במכון הישראלי לדמוקרטיה,

כ"ד בסיוון, התשס"ב, 4 ביוני 2002

The Army and Society Project of the IDF and the Israel Democracy Institute
The Army and the Press during Hostilities

עורך הספרייה: אורי דרומי
ניהול הפקה: עדנה גרניט
ערכת ראשית: יעל מושיוב
עריכת לשון: הדסה ביר
רכז הפקה: נדב שטכמן
עיצוב גרפי וסדר: רון הרן
נדפס בתשס"ג בדפוס אחווה

ISBN 965-7091-37-3

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה

The Israel Democracy Institute

Printed in Israel, 2002

הדברים בפרסום זה מובאים בשם האומרים ועל אחריותם,
ואין הם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה

תוכן עניינים

חלק ראשון:
צה"ל והתקשורת בעתות לחימה
ברוך נבו ויעל שור

7	הקדמה
8	מבוא
8	סיפור המסגרת – הנרטיב
9	האתגר הטכנולוגי
10	המתח הצבאי-מדיני
11	גבולות ההסברה
11	אמינות מול מהירות הדיווח
12	התקשורת כשיקול אסטרטגי בהיערכות ללחימה
13	התקשורת כחלק מאמצעי הלחימה (אמל"ח)
13	תעמולה שקרית
14	התקשורת כחלק מאמצעי הלחימה – האומנם?
14	שילוב אורגני של התקשורת במהלכים הצבאיים
17	יחסי גומלין צה"ל-תקשורת; תקשורת-צה"ל
17	העקרונות והאינטרסים של התקשורת
17	(א) עמדת צה"ל כלפי התקשורת ואופן טיפולו בתקשורת
22	(ב) עמדת התקשורת כלפי צה"ל ואופן טיפולה בו ובפעולותיו
26	סדר-יום מחקרי

חלק שני:

מליאת פתיחה 27

קבוצות דיון

- 41 קבוצת דיון א': התקשורת כשיקול אסטרטגי בהיערכות ללחימה
- 61 קבוצת דיון ב': עמדת צה"ל כלפי התקשורת ואופן טיפולו בתקשורת
- 83 קבוצת דיון ג': עמדת התקשורת כלפי צה"ל והטיפול בו ובפעולותיו

מליאת סיכום 97

דיווחי הקבוצות 103

חלק ראשון:

צה"ל והתקשורת בעתות לחימה

מאת: ברוך נבו ויעל שור

הקדמה

המפגש החמישי של פורום צבא-חברה שהתקיים בקיץ 2002, עסק בסוגיות הקשורות בצה"ל והתקשורת בעתות לחימה. במפגש השתתפו קצינים בכירים מצה"ל ובראשם הרמטכ"ל, וכן סגל המכון הישראלי לדמוקרטיה, חוקרים מן האקדמיה ואישים ממגזרים שונים בציבור.

מאמר זה מסכם את דיוני המפגש – מפגש שהובעו בו דעות והשקפות מגוונות, לעתים נוגדות ולעתים מוסכמות. המאמר מתבסס על דברי המשתתפים ועל חומר-רקע שהוכן לקראת המפגש וחולק למשתתפים בעוד מועד.

המפגש התקיים בתקופה סוערת מאוד בכל הנוגע לנושא הדיון שלנו, אחרי פיגועי התאבדות תכופים וחמורים ולאחר מבצע 'חומת מגן', בעת שהסיקור התקשורתי, המקומי והבינלאומי, היה בשיאו.

מבוא

בפתחו של המילניום השלישי, אנו חיים בעולם קטן ושקוף יותר, שטווחיו הולכים ומתקצרים ושהמציאות בו משתנה במהירות. אחד השחקנים החשובים בשדה המערכה היום הוא התקשורת.

מאז ספטמבר 2000, צה"ל נתון בעימות עם הפלסטינים. היה אפשר להניח כי ככל שנדע פחות על פעולותיו ויכולותיו של צה"ל, כן ייטב. אלא שהניסיון ההיסטורי והעדכני מלמדנו כי זוהי תפיסה מוגבלת של עימותים צבאיים וכי לתקשורת השפעה ממשית על עיצוב המציאות – על-ידי ההשפעה על תודעתו של הפרט היא משפיעה על התודעה הציבורית. במערכה הנוכחית, שבה יחסי צה"ל והתקשורת מעמידים נדבך חשוב, נדמה לעתים כי המאבק על התודעה חשוב יותר מן המאבק בשדה הקרב – המאבק על התודעה הפלסטינית, על התודעה הישראלית ועל התודעה הבינלאומית (מדינות ערב ומדינות המערב). אין ספק שלתקשורת השפעה על דעת הקהל, ולדעת הקהל השפעה ישירה על יכולתו של צה"ל למלא את משימותיו ולהגן על מדינת ישראל מפני האיומים הנשקפים לה. בעימות הנוכחי, מצב דברים זה משתקף, בין השאר, בהתרחבות ובהשתכללות של מושגים כמו 'יעדים' ו'מחירים': אם יעדי צה"ל בעבר היו גבעה שלטת ויעד מבוצר והמחירים היו נפגעים ואמצעי לחימה, היום צה"ל מונה בין יעדיו גם את התודעה, את דעת הקהל ואת התדמיות של יחידותיו, חייליו ומפקדיו.

במציאות המורכבת שתוארה, ובמקביל ליעדיו הביטחוניים, מתמודד צה"ל גם עם מתחים ועם אתגרים תקשורתיים לא פשוטים. ננסה לתאר אותם בקצרה:

סיפור המסגרת – הנרטיב

1. א-סימטריה בסיסית – הסכסוך הפלסטיני-ישראלי מצטייר בעולם כסיפורם של דויד וגוליית: ישראל נתפסת כגדולה וחזקה ואילו הפלסטינים נתפסים כחלשים, מה שמושך אליהם אהדה טבעית. ישראל נתפסת ככובש, העם הפלסטיני – כנכבש. אפילו חלקים נרחבים בציבור הישראלי רואים את שהיית צה"ל בשטחים כרע הכרחי (עם דגש על ה'רע') וכמצב זמני ובלתי-ראוי באופן עקרוני.

2. מערכה בתהליך של אזרוח – העימות הישראלי-פלסטיני שייך לקטגוריה חדשה של מלחמות העוברות תהליכים של אזרוח, מלחמות שבהן רוב הנפגעים הם אזרחים. הצד הפלסטיני נהנה מההנגדה בין צבא סדיר, מצויד היטב, לבין צבא מיליציות עממי ואינו נרתע מלהפעיל מיליציות של חיילים-ילדים. אהדת התקשורת נתונה אוטומטית לאזרחים.

3. סיפור מסגרת סבוך וקשה להסברה – הסיבה לכך היא מאפייניו הייחודיים והאזרחיים של העימות וגם היותו בנוי מנדבכים היסטוריים רבים ומכמה וכמה נרטיבים בעלי גזרות שונות. במציאות זו, צילום שווה אלף מילים, ולא פעם הצילומים אינם מחמיאים לישראל.

4. אי-הסכמה על הנרטיב הבסיסי ברמה המדינית – במה שנוגע במהותו של העימות הנוכחי – קיימים חילוקי הדעות ברמה המדינית, האם עניין לנו עם אירוע שיצא מכלל שליטה, עם אינתיפאדה (התקוממות עממית), או שמדובר במהלך פלסטיני יזום, בהתקפה יזומה מלווה באמצעי טרור. אי-הסכמה מסוג כזה מקשה על ההסברה הן כלפי פנים והן כלפי חוץ. העם בישראל מתקשה להבחין בין הטרוריסטים הפלסטינים לבין העם הפלסטיני. קושי זה בהבחנה מתרחש גם בשדה הקרב, וצה"ל מוצא עצמו שוב ושוב פוגע באזרחים ומתנצל על כך בפומבי.

האתגר הטכנולוגי

1. שטחיות ומידיות הדייחוק התקשורתי – התקשורת המבוקית (סלולרית, אינטרנט, שידורים ישירים מן השטח) מצליחה להעביר מידע מאזורי העימות במהירות רבה (יותר ממערכת הדברור הצה"לית), אף-על-פי שלא אחת מדובר במידע חלקי ורדוד וגם בהטעיה מכוונת.

2. המציאות מוטה ומועצמת על-ידי המסגור (Framing) ואפקט ה-Replay - התמונה מגיעה אל הציבור ממוסגרת כפי שהצלם, הבמאי או העורך רצו. לעתים, הפוקוס הוא על אירוע מסוים תוך התעלמות מההתרחשויות והנסיבות שסביבו. כך, למשל, תמונת הילד מוחמד א-דורה ואביו, שגרמה נזק הסברתי רב לצה"ל ולמדינת ישראל, אינה חושפת דבר על קרב היריות שהתנהל סביב בין צה"ל לבין המשטרה הפלסטינית. באמצעות אפקט ה-Replay, היא שודרה שוב ושוב בכל מהדורת חדשות ופעמים אחדות

בכל מהדורה. לא אחת קורה שתמונות טילים שצה"ל יורה, כתגובה על פיגוע למשל, ממוחזרות באמצעות ה-Replay, ועל-ידי כך מחריפים באופן מלאכותי את עצמת התגובה הצבאית; התחושה היא שנורו עשרות טילים בעוד שבפועל נורו רק טילים בודדים.

3. התקשורת האלקטרונית הוויזואלית נוטה להתרכז בתוצאות ללא התייחסות לנסיבות – תמונות של מצב קיים אינן חושפות לא את ההקשר ולא את הסיבות למצב. כך, תמונות של אזור עירוני שהפך לעיי-חורבות אינן מספרות על הפיגוע שקדם לתגובת צה"ל, ובכך הן קובעות כמעט אוטומטית את הרושם של המעשה ושל המניעים כשליילית. העובדה שצה"ל הפעיל באירוע זה טילים ומסוקים כדי לפגוע ברב-מחבלים ששנה קודם לכן ביצע רצח המוני, אינה משכנעת את מיליוני הצופים של CNN.

4. נחיתות השימוש בתקשורת האלקטרונית והלוויינית בהשוואה למדינות ערב – למרות שישראל נחשבת למעצמת היי-טק, מסתבר שהיא משתמשת באינטרנט למטרות הסברה פחות ממדינות ערב, שהיא אינה משתמשת כלל בתקשורת הלוויינית כדי לפנות אל העולם הערבי ושאינן לה חיבור למעקב ישירות מן השטח אחר שידורי סוכנויות הידיעות.

המתח הצבאי-מדיני

היום שלובים בשדה המערכה שלושה גורמים: המדינה, הצבא והתקשורת, ובדומה לכך יש לנו שלוש פרספקטיבות השלובות זו בזו: הצבאית, האזרחית והפוליטית. בתנאי העימות הישראלי-ערבי קשה לחשוב על נושא ביטחוני-צבאי ממדרגה ראשונה שאיננו בה-בשעה נושא אזרחי-פוליטי ממדרגה ראשונה.

צה"ל מוצא עצמו לא אחת מנתח ומציג עמדות הנוגעות בהיבטים פוליטיים והקשורות למסגור האסטרטגי של העימות. דומה כי במציאות הפוליטית הנוכחית, מלאכותי וכמעט בלתי-אפשרי לעשות הבחנה בין העשייה המבצעית-הביטחונית ברמה האסטרטגית לבין העשייה הפוליטית. אמירה כמו 'צריך לגרש מכאן את ערפאת' היא גם צבאית וגם מדינית. אם אמר אותה איש צבא, קיימת פה דילמה: האם ייתן את חוות דעתו המקצועית ויסתכן בצביעת צה"ל בצבע פוליטי, או שיימנע מהשמעתה

ועל-ידי כך יפגע באחריותו המקצועית של הצבא ואולי אף בביטחון מדינת ישראל.

גבולות ההסברה

בעוד שהפלטטינים עושים שימוש בתמונות של גופות ונפגעים כחלק ממערכת התעמולה שלהם, הוחלט בצה"ל כבר בראשית העימות על קביעת גבולות להסברה הישראלית. כך, דובר צה"ל לא קיבל רשות להשתמש הסברתית בתמונות גופותיהם של שני הלחי הליניץ' ברמאללה, למרות שתמונות אלה יכלו להוות 'נכס הסברתי' מהמעלה הראשונה בתקופה קשה.

אמינות מול מהירות הדיווח

מערכת ההסברה של צה"ל מתלבטת לא אחת בין הצורך להגיב מהר על אירועים, לבין מחויבותה לאמינות גבוהה למהימנות המידע, המצריכות תחקירים ותשאלים של המפקדים בשטח שאורכים זמן רב. ההתלבטות גדלה כשמדובר בנפגעים ובחללים של צה"ל, והודעת הדובר מתעכבת עד מתן ההודעה למשפחות. מסיבות אלה עיכב צה"ל באופן משמעותי את פרסום הידיעה על תוצאות הקרב בג'נין ונפגעיו וגרם שלא במתכוון לגל שמועות ובהלה ברחבי המדינה. שני ניגודים מובנים מסבכים את התמונה עוד יותר:

דרך קבע קיים ניגוד בין רצונו של צה"ל לשמר את יכולת ההרתעה שלו לבין אהדתה של דעת הקהל העולמית, לרבות מדינאים, לנרטיב 'דוד מול גוליית'. על מנת להרתיע, צה"ל חייב להיראות ולפעול כמו גוליית. אך כל אימת שהוא נראה ופועל כמו גוליית, הוא מפסיד מיד נקודות תקשורתיות.

ניגוד נוסף הוא בין דעת הקהל הפנימית הישראלית לדעת הקהל העולמית: בעוד שדעת הקהל בישראל מחייבת את הממשלה להגיב אל מול הטרור הפלסטיני, דעת הקהל העולמית מפעילה עליה לחץ לשמור על איפוק.

התקשורת כשיקול אסטרטגי בהיערכות ללחימה

לא פעם נאמר על צה"ל כי הוא מנצח בשדה הקרב אך מפסיד ב-CNN. נשאלת השאלה מה המשמעות של ניצחון תוצאתי בשדה הקרב אם מפסידים במערכה על המסך.

השילוב העמוק בזמננו בין מלחמה ותקשורת ההמונים אינו פחות מהפכני מחידושים טכנולוגיים מופלגים ששינו את מבנה המלחמה בעבר, כמו המצאת הטנק, המטוס או התותח. אף שתקשורת ההמונים אינה כלי צבאי אלא כלי אזורי דווקא, היא מתווכת בין כל פעולות הצבא ומשפיעה על מושגי הזמן, המקום והאסטרטגיה של הכוחות היריבים כמו גם על מושג ההכרעה.

האם יש להתייחס לתקשורת כאל שיקול אסטרטגי בהיערכות ללחימה?

נקודות המוצא לדיון בשאלה זו הן אלה:

א. כל מלחמה מוכרעת בתודעה, כיוון שבסופו של דבר הצד המובס נכנע תודעתית. המלחמה על התודעה מתרחשת בשדה הקרב של התקשורת המודרנית, שפוגעת בכוח ובמהירות ופועלת בטווחים ארוכים.

ב. בעידן התקשורת הגלובלית והטכנולוגיות הלווייניות החדשות, לא ניתן לחסום מידע, בוודאי לא לאורך זמן.

ג. הטכנולוגיות החדשות של התקשורת מחייבות היערכויות חדשות: נוסף על מאות רשתות השידור, נעשה שימוש גם בטלפונים סלולריים, באינטרנט, במחשבים אישיים ובמצלמות-וידאו אישיות, ובעתיד יהיה אפשר לקנות ולשדר צילומי לוויין שמתארים את שדה הקרב. יכולת הפיקוח על האפיקים הרבים של התקשורת היא, אפוא, כמעט אפסית.

ד. בחברה מערבית דמוקרטית, סמכות הצבא לגבי התקשורת היא מוגבלת, וכך גם אמצעי הפיקוח של הצנזורה. המושג 'תעמולה' עומד בסתירה לערכיה של חברה זו. התקשורת, מצדה, אינה אוהבת פיקוח, ובמיוחד מניפולציה של דוברים.

כפי שצוין קודם, אחת החזיתות הקשות שצה"ל מנהל היום מול הפלסטינים היא המלחמה על המסך: המלחמה על התודעה הבינלאומית, על התודעה

הישראלית, על תודעת העולם הערבי ועל תודעת העם הפלסטיני. היות שמדובר במלחמה על התודעה, מרכיב התקשורת בה הוא קריטי.

ואמנם אנו עדים לכך כי פעולות צבאיות נבחנות בפועל גם במישור התודעתי וההסברתי וכי לתקשורת השפעה מרכזית על עיצוב המערכה: החלטות לגבי סוג הנשק מתחשבות גם במסר ובתדמית שהוא מעביר (למסוקי קרב וטנקים תדמית שונה מזו, ה'מתונה' יותר, של גדוד חי"ר למרות המחיר בחיי חיילים הכרוך בכך); עיתוי הכניסה לערים הפלסטיניות ומשך השהייה בהן מביא בחשבון קונוטציות תודעתיות שונות כמו 'תקשורתיות' השעות (הפרשי זמנים ביחס למדינות אחרות, זמנים של מהדורות חדשות מרכזיות) וכדומה.

מכאן שצה"ל חייב להתייחס לערוץ התקשורת כאל משתנה בעל חשיבות אסטרטגית ניכרת בשדה הקרב המודרני, כשם שהוא מתייחס לערוץ המדיני, הצבאי, והכלכלי. התקשורת היא שיקול אסטרטגי בהיערכות ללחימה, תוך כדי הלחימה ולאחר הלחימה.

התקשורת כחלק מאמצעי הלחימה (אמל"ח)

דרך נוספת להתייחס לתקשורת היא כאל 'נשק' נוסף בשדה הקרב, המתורגם לטבלת הכוחות והמשימות בכל פעולה ומבצע. ברוח זו, ניתן להתייחס אל המצלמה כאל תותח המונח בשטח, כשהמטרה המרכזית היא שיותר ויותר תותחים יירו בכיוון הרצוי. אף-על-פי שכלל התנהגות בסיסי של צה"ל הוא החשאיות, לא מן הנמנע שעדיף להשתמש בתקשורת ככלי במערכה גם אם יש לכך מחיר חשיפתי.

תעמולה שקרית

צה"ל נמנע במודע ובמתכוון משימוש בתעמולה שקרית ותוקפנית במלחמה התודעתית. הצבא משתדל לפעול על-פי קוד מוסרי ואתי, שעיקרו העברת נתונים מדויקים והימנעות מהטעיה והונאה. במדינה דמוקרטית קטנה, הביקורת הציבורית על מניפולציות תקשורתיות, ובמיוחד על תעמולה שקרית, תשלול מן הצבא את הלגיטימיות לפעולותיו.

התקשורת כחלק מאמצעי הלחימה – האומנם?

כנגד הטענה כי יש לראות בתקשורת שיקול אסטרטגי בהיערכות ללחימה ואולי אף אמל"ח, יש טוענים כי הצבא כלל לא בנוי לראות את התקשורת בתפקיד זה ושמשימתו העיקרית והבלעדית היא לנצח. על-פי תפיסה זו, החלטות רבות של הצבא נעשו ונעשות בניגוד לדעת התקשורת, והוא אינו צריך להתחשב בה, להשתמש בה או לחשוש ממנה בבואו למלא את משימתו.

שילוב אורגני של התקשורת במהלכים הצבאיים

משהובהר כי התקשורת מהווה שיקול אסטרטגי בהיערכות ללחימה ויכולה לשמש אמצעי לחימה, נשאלת השאלה כיצד ניתן להפכה לערך אופרטיבי מתוכנן ומובנה אורגנית בתוך המערכת הצבאית, ובכך להביא למצב שבו 'המלחמה מסבירה את עצמה'. להלן דרכי פעולה מוצעות:

1. **שילוב רחב יותר של התקשורת בשדה הקרב**, לרבות עיתונאים שילוו את היחידות צה"ל במשימותיהן, יביא להצפה במידע המסופר והמצולם מווית הראות הצה"לית, מידע שיהיה אוהד לצה"ל. ברוח זו, לו התיירו את כניסתה של התקשורת לגנין בשלב מוקדם יותר של הלחימה, מן הסתם היא הייתה מדווחת על קרבות קשים בעיר ובכך גם מזימה את השמועות והתעמולה של הפלסטינים על הטבח שצה"ל ביצע, כביכול, בתושבים.

2. **הכנסת שיקולים תקשורתיים כחלק מהערכת המצב בלחימה** – הכוונה היא להכנה תקשורתית פורמלית לפני היציאה לפעילות מבצעית, כלומר היועצות במומחי תקשורת (בדומה למומחי לוגיסטיקה ורפואה) כדי לעמוד לעומקן על המשמעויות והנגזרות התקשורתיות של פעילות זו. עדכון הערכת המצב התקשורתית בעת 'התגלגלות' המבצע תאפשר תגובות מותאמות והולמות יותר בזמן אמת.

3. **נוהל 'סיכונים תקשורתיים'** – ייתכן כי החשיבה צריכה להתמקד בצמצום נזקי התקשורת ולא בהגדלת התועלת שהיא עשויה להביא. בכל מקום שבו יאותרו 'מוקשי תקשורת' (נקודות תורפה תקשורתיות) יוצב האדם המתאים ביותר או היחידה המתאימה להתמודד עמן. חשיבה תקשורתית מסוג כזה תמנע 'טעויות תקשורתיות' מיותרות, כמו למשל מעיכה שלא לצורך של מכוניות שנקרו בדרכו של טנק.

4. סיפור האמת גם במקומות שקשה להודות בה הוא אחת הדרכים הטובות ביותר 'להתמודד' עם התקשורת. הודאה בביוזה במקום שהתרחשה, מעוררת ביקורת נקודתית, אבל מזכה בנקודות של אמינות לאורך זמן.

5. שילוב היבטים אנושיים ומוסריים של לוחמים, למשל דיווח (אמת) על חובש צה"לי המטפל בפצוע פלסטיני, עשוי להיות בעל השפעה תודעתית חזקה. בשל החיכוך הרב של חיילי צה"ל עם אזרחים פלסטינים, נכון יהיה להציג גם את הדילמות של החייל והמפקד בשטח ואת הכללתם של שיקולי מוסר בעת בחירת הפעילות המבצעית. לסוגיות של מוסר חשיבות גדולה מאוד דווקא במלחמה בטרור ובגרילה.

6. המפקד כדובר – בעת לחימה, בשל הדרישה לזמינות ומידיות המידע ולרמת אמינות גבוהה, דומה שלא ניתן להימנע מהפיכתם של מפקדים בשדה, מהרמות הנמוכות ועד לגבוהות, ל'דוברים'. בתנאים אלה, המערך הקלאסי של דובר צה"ל 'מסורבל' מכדי לתת את המענה ההסברתי. אין הכוונה שהמפקד בשטח יחזור באוזני התקשורת על משפט מלוטש ומדובר, אלא שידע 'לחשוב תקשורת' – יהיה בעל תודעה תקשורתית וידע לקיים את הקשר הנכון עמה לפי הנדרש.

חשוב להכשיר את המפקדים להבנה תקשורתית כזו כבר בקורסי הפיקוד השונים בצה"ל, ובעתיד אף ייתכן מצב ש'יכולותיו התקשורתיות' של המפקד יובאו בחשבון בין השיקולים לקידומו.

7. מדרגיות ברמות ההסברה – על ראש אמ"ן מוטלת משימה הסברתית אסטרטגית בהנחיה מדינית, ואילו משימתו ההסברתית של מח"ט בצה"ל היא לדבר על הפעולה בשטח. בגלל חשיבותו של השיקול התקשורתית, עליו להיות 'צרום' בתודעת הצבא כולו – מהרמטכ"ל ועד אחרון החיילים, בסדיר ובמילואים. תודעה תקשורתית ברמה מובנית שכזו תביא לכך שכל חייל יבין מה ההשלכות התקשורתיות של 'לעשות אגרוף' למצלמה, או למעוך בטנק מכוניות אזרחיות.

8. היערכות שונה בזמנים שונים – צה"ל ייערך אחרת לטיפול ביחסי צבא-תקשורת בעתות שלום, במלחמה כוללת או בעימות מוגבל, כמו לחמה נגד טרור. בעת לוחמה נגד טרור, למשל, הכנת הסיפור קודם לאירוע תאפשר להביא את ההקשר ואת המניעים החסרים כל כך בדיווחי

התקשורת האלקטרונית; ריכוז המאמץ ההסברתי בין הפיגוע לתגובה עליו יביא אפוא לנכונות גדולה יותר של קהל היעד לקבל את המסרים.

9. תפיסת יחסי הגומלין עם התקשורת כ'מערכה' מתמדת שיש להקצות לה משאבים, ליצור סביבה קבוצות חשיבה, לקבוע סדר יום ויעדים ולמסד תהליכי עבודה בצורת 'מעטפה' מוכנה לשימוש הן בעתות רגיעה והן בעתות לחימה. המדובר בתדרוך יומי או שבועי ובמסר מתואם בכל עת, בדומה לנעשה בתחום ההסברה האמריקני בושינגטון.

10. אסטרטגיית הסברה שונות ליעדים שונים – יש לזכור כי התייחסות תקשורתית איננה מקשה אחת, וייתכן שדווקא כלי התקשורת המגוונים והמהירים שנמנו כאן פותחים הזדמנויות חדשות להעברת מסרים מדויקים לקבוצות-יעד שונות. יש להביא בחשבון שקהלי היעד הם מגוונים ושאסטרטגיית הפנייה אליהם צריכה להיות שונה: יש להבחין בין תקשורת כתובה לתקשורת אלקטרונית, בין מסרים בשפות שונות ובין קהלי היעד: אירופים, אמריקנים, ישראלים ועוד. גם יש לתת את הדעת על אופן העברת המסר: עם שכפ"ץ, במדים, בבגדים אורחיים וכדומה.

11. תקשורת ומוסר – עלינו לשאול את עצמנו האם החסם האפקטיבי לאופן פעולתו של הצבא הוא השקיפות שמקנה נוכחותה של התקשורת בשדה הקרב והשפעתה המרובה על דעת הקהל בארץ ובחו"ל; או שמא החסם האמתי הוא רצונו של צה"ל לפעול במסגרת הערכים והנורמות המוסריות שהוא מחויב בהם בכל מצב, בתוקף היותו שלוח מדינה דמוקרטית המהווה חלק ממשפחת העמים.

מאחר שצה"ל רואה עצמו כצבא מוסרי, וכך גם רואה אותו החברה בישראל, עימות מבני בין צה"ל לתקשורת איננו מחויב המציאות. חיילי צה"ל ומפקדיו אמורים לפעול על-פי קודים אתיים-מוסריים בלי קשר לנוכחותה של התקשורת בזירת הפעולה. עם זאת, היות שנוכחותה של התקשורת בשדה הקרב רק גדלה והולכת, מטבע הדברים נוצר קשר אסוציאטיבי בינה לבין הקוד ההתנהגותי, ונוטים לראות בה 'כלב השמירה המוסרי'.

יחסי גומלין צה"ל-תקשורת; תקשורת-צה"ל

העקרונות והאינטרסים של התקשורת

תנאי יסוד לדין ביחסי צה"ל-תקשורת; תקשורת-צה"ל הוא הבנה עמוקה של העקרונות, הלוגיקה והאינטרסים הסמויים והגלויים של התקשורת. חשוב לזכור כי התקשורת פועלת על בסיס שיקולים כלכליים של 'מוכרים-קונים'. שיקולים אלה אינם מתיישבים דווקא עם אחריותו של הצבא או עם האחריות הלאומית. הכותרת של מחר אינה מושפעת בהכרח מערכים, בהם זכות הציבור לדעת. משיקולים של הגדלת המכירות (של עיתון או של זמני פרסומת) – דווקא השגוי, המחדל, הביזארי והקוריוזי הם שמכבים בכותרות, ואילו הרגולרי והיומיומי נדחקים לשוליים. התקשורת נתונה במלחמת רייטינג ומונעת על-ידי החשש להחטיא את מה שנדמה לה כמשאלות הלב של הקולקטיב. דוגמה לכך היא 'המסך המפוצל' בערוץ השני, ששידר בו-זמנית משחק כדורגל ותמונות של פינוי נפגעי פעולת טרור.

לתקשורת האלקטרונית גם אין זיכרון. היא עוסקת בכאן ובעכשיו. התקשורת האלקטרונית מעמידה את השיקול הוויזואלי לפני השיקול התוכני. התקשורת האלקטרונית אינה עוסקת בתהליכים אלא באירועים, לא בחשוב אלא במעניין.

(א) עמדת צה"ל כלפי התקשורת ואופן טיפולו בתקשורת

תפקיד הצבא כלפי התקשורת

צה"ל פועל היום בשני מרחבים: האחד הוא המרחב הפיזי, שאליו הוא מחויב בראש ובראשונה ובתוכו עליו לתת תפוקת משמעותיות (ניצחון, הכרעה, מניעה, הישג). השני הוא המרחב הווירטואלי-התקשורתי, שבו הוא יכול לעצב ולהשפיע על הזירה התודעתית.

חובתו המוסרית הבסיסית של צה"ל כלפי החברה הישראלית היא, בין השאר, לסייע לתקשורת למלא את תפקידה ולהגשים את זכות הציבור לדעת. עם זאת, בגלל אופיים של המשחק התקשורתי ושל המלחמה השונה היום מבעבר, יש סבורים כי השתנה תפקידו של צה"ל כלפי התקשורת: לא

עוד הסברת הפעילות הצבאית בדיעבד כי אם קביעה מלכתחילה של סדר היום התקשורת-הצבאי. על-פי תפיסה זו, הצבא חייב, אמנם, לנצח בראש ובראשונה במרחב הפיזי, אך הוא רשאי לעשות שימוש 'מרוסן' במרחב הווירטואלי: אם על-ידי השגת לגיטימציה לדרכי הפעולה ואם על-ידי השפעה על הנרטיב.

ציפיות הצבא מן התקשורת

ביסוד ציפיותיו של הצבא מן התקשורת קיימת ההבנה שהתקשורת היא כלי להעברת מידע לציבור מתוקף זכותו של הציבור לדעת. גם מוסכם כי מחובתה של התקשורת 'לעמוד על המשמר' ולחשוף תקלות שהיא מזהה בתוך הצבא. עם זאת, קיימת התחושה שהצבא אינו מצליח 'למכור' את עצמו כראוי, ולא פעם הוא 'חוטף' מהתקשורת ביקורת בלתי-מוצדקת: בעוד שהצבא מעוניין להראות את תשעים האחוזים שהם מבחינתו 'האמת הטובה', התקשורת מצדה ששה להציג את עשרת אחוזי 'האמת הרעה'. על-ידי הבלטתם של עשרת האחוזים הללו, נוצר הרושם שהחריג הוא הנורמה. דוגמה לכך היא שיעור ההתייצבות של חיילי המילואים בעת מבצע 'חומת מגן': בעוד ששיעור ההתייצבות ורמת המוטיבציה של החיילים היו מאוד גבוהים, הכתבות הראשונות בתקשורת עסקו דווקא באי-מוכנותם של הכוחות, במחסור באוכל לחיילים וכדומה.

ציפיות הצבא מן התקשורת הן אלה:

1. אמינות הדיווח כעיקרון מוביל – בדיקת מהימנות עובדות לפני פרסומן וגילויי אחריות כלפי הצבא.
2. איזון בין זכות הציבור לדעת לבין האינטרסים המסחריים-הכלכליים של התקשורת, למשל הרייטינג התקשורת.
3. איזון דינמי בין הביקורת על הצבא לבין הצגת צדדיו החיוביים.
4. הגינות – ייתכן שיש מקום לדרוש מהתקשורת להסביר מה סוג המקור לפרסום, האם מדובר בכלי ראשון, מתוך עמדה חיצונית וכדומה (על כך יורחב בהמשך), וזאת על מנת לאפשר לצבא לבדוק ולהגיב.

זכות הציבור לדעת מול שיקולי ביטחון שדה
 מדינת ישראל היא המדינה הדמוקרטית היחידה בעולם המודרני שבה
 פועלת, מכוח חוק, צנזורה צבאית מוקדמת על פרסומים מודפסים ומשודרים
 מכל הסוגים.

סקירה היסטורית

בשנת 1948 שולבו תקנות ההגנה לשעת חירום בספר החוקים הישראלי
 וקבעו את קיומה של צנזורה צבאית. במשך השנים העדיפו הצנזורה
 והתקשורת למסד את כוחה ומעמדה של הצנזורה בהסכם ולא בחוק.
 ההסכם, על כל גלגוליו, נוסח וגובש לאחר משא ומתן ממושך בין ועדת
 העורכים של העיתונות היומית בישראל לבין נציגי הצבא והממשלה. מדי
 פעם בפעם הוכנסו בו שינויים, החשוב בהם (בעקבות פסיקת בית המשפט
 העליון בעניין עיתון "העיר") הוא הקביעה משנת 1989 שלפיה הוגבלה
 סמכות הפסילה של הצנזורה למקרים שבהם קיימת ודאות קרובה לסכנה
 ממשית של פגיעה בביטחון המדינה.

דומה שגם הצנזורה הצבאית מושפעת כיום מן השינויים המשמעותיים
 בזירה התקשורתית והצבאית (שנמנו לעיל), וחדשות לבקרים היא מוצאת
 עצמה בוחנת ומתאימה את מהלכיה אל מול השינויים האלה:

האם ה'וודאות הקרובה' חיה ונושמת או שהיא הצטמצמה? האם מדובר
 במבחן כמותי, או איכותי? האם בעתות מלחמה, מבחן הוודאות הקרובה
 מחמיר מדי עם הצבא ועלול להעמיד חיילים או תושבים בסכנה (כך,
 למשל, עלתה השאלה האם להתיר שידור חי של עימות עם מחבל שחדר
 ליישוב ביש"ע)? כיצד מכבדים את זכות הציבור לדעת על מבצע צבאי
 מתוכנן בלי לגרוע מאלמנט ההפתעה החיוני להצלחתו? איך שומרים על
 חסיון תחקיר? האם שם מבצע, למשל 'חומת מגן', הוא יעד להסתרה? מהם
 יעדים ראליים בזמן עימות? והאם יעדים אלה משתנים בזמן רגיעה?
 בעימות הנוכחי העמיד צה"ל את עקרון הפתיחות והאמינות לפני עקרון
 הזמינות. על-פי תפיסתו, הציבור הישראלי מאמין בצה"ל כארגון, מאמין
 למפקדיו ולחייליו. אמינות זו היא נכס שאין לאבדו בשום פנים ואופן.

'שטח צבאי סגור'

במשך שנים השתרשה בצבא התפיסה של 'שטח צבאי סגור', שהולדתה בצורכי ביטחון גרדא. הזמנים השתנו, וכיום התקשורת מצליחה להיכנס גם לאזורים המוכרזים 'סגורים', אם על-ידי הפרת ההסגר, אם באמצעות סטרינגרים היושבים עם מצלמותיהם בתוך הערים, או דרך דיווחים של כתבי רשתות זרות, תושבי הרשות הפלסטינית.

יתר על כן, סגירת שטח בפני התקשורת בלחימה שאיננה לחימה של צבאות, מעוררת מיד חשד ועוינות. בימים הראשונים למבצע 'חומת מגן' נסגרו הערים הפלסטיניות לסיקור התקשורת. צה"ל ספג ביקורת חריפה על מהלך זה. גם היו שטענו כי אילו הורשתה התקשורת להיכנס לשטח הלחימה בגנין בשלבי המערכה המוקדמים, ההאשמות הפלסטיניות על טבח בגנין היו מקבלות פרופורציות מתאימות.

אחד מלקחי מבצע 'חומת מגן' היה השינוי בתפיסתו של צה"ל לגבי התקשורת. כיום, השטח הצבאי פתוח על פי רוב, להוציא מגבלות וסייגים אחדים:

1. בראש ובראשונה, אם נוכחות תקשורת מפריעה למשימה העליונה שמוטלת על צה"ל והיא: לנצח בקרב.
 2. כאשר פתיחת השטח לתקשורת מסכנת את חיי חיילי צה"ל.
 3. כשנשקפת סכנה לאנשי התקשורת. צה"ל רואה עצמו אחראי גם על מי שנכנסו לאזור קרבות והסירו, בחתימה על מסמך, את האחריות לכך מהצבא. קרה שכתבים חתמו ואחר כך נפגעו בשוגג ובאו בטענות לצבא.
- לאור מדיניות חדשה זו, עולה מאליה השאלה: האם עצם הדיון הציבורי בשאלת 'שטח צבאי סגור' אינו מערער על זכותו של הצבא להחליט מה הנקודות שבהן הוא זכאי ואף חייב לשמור על סודיות מבצעית ואחרת, בה-בשעה שארגונים אחרים במערכת הדמוקרטית, שאחריותם המחייבת לחברה קטנה יותר (בהם התקשורת), שומרים לעצמם זכות זו?

דברור צה"לי או לאומי?

נושא ההסברה תופס יותר ויותר מקום במציאות התקשורתית סביבנו. שוב ושוב עולות שאלות כמו: מיהו הדובר הלאומי (המסרטט את מדיניות-העל

של ההסברה הישראלית)? מהם תחומי ההסברה הראויים של צה"ל לעומת אלה של הממשלה (משרדי החוץ והביטחון)? האם נכון ליצור גוף הסברתי משותף לצה"ל ולממשלה? אפילו מבקר המדינה נדרש לשאלות הללו בדו"ח השנתי.

חסידי הדברור הלאומי טוענים כי צבא צריך להתמקד בהובלת המערכה הצבאית כנגד האויב ולא בנושאי דברור, מה עוד שהדברור עלול לפגוע באמינותו של הצבא שיש לשמור עליה מכל משמר. מומלץ אפוא שהדברור הלאומי יהיה מערכת משולבת, כוללת, שהצבא הוא חלק ממנה ומסייע לה כערוץ נוסף, בין היתר בהצגת חומרים ובחשיפת מידע.

התקשורת הזרה

בעימות הנוכחי ישראל היא הצד החזק והפלטטינים הם הצד החלש, ועל כן צפוי שהתקשורת הזרה תציג את האירועים בצורה שאינה אוהדת דווקא לישראל. אף-על-פי-כן, רצוי שצה"ל יתייחס לתקשורת הזרה בכפפות של משי ורצוי כי יכיר את דרכי הפעולה של הכתבים הזרים.

מאפייניה של התקשורת הזרה:

1. נזהרת מתווית של חוסר מקצועיות: אם היא חוטאת בחוסר מקצועיות, בדיווח בלתי-מהימן, בחוסר הגינות, בחוסר איזון – הנכונות מצדה לתקן היא רבה ביותר.
2. סובלנית ל'הטרדות': מקבלת תמיד בברכה בקשות לתיקונים ולהבהרות, אפילו על גבול הטרחה וההצקה.
3. מחפשת קרבה והתייחסות: עובדי התקשורת הזרה, במיוחד כתבים, חשים בודדים ומחפשים קרבה אנושית. עיקר הביקורת שלהם על צה"ל היא שהוא פונה אליהם רק כשיש לו טענות ואינו טורח לעדכן, לברר ולהתעניין בהם באופן שוטף.
4. מוכנה ומזומנה לשמוע: התקשורת הזרה מעוניינת מאוד לפגוש את נציגי צה"ל, לשמוע מהם ולהצטרף אליהם.

היחס הנכון לתקשורת הזרה, כנגזר מן האמור לעיל

1. הסברה אחידה של המדיניות הישראלית – התקשורת הזרה מבקשת

- להבין את המדיניות הישראלית ומצפה מנציגיה לדעת להסביר מדיניות זו. במדינה דמוקרטית, לא תמיד פשוט להגדיר מדיניות אחידה.
2. שיחות רקע – העברת המסרים הרצויים לנו לאנשי התקשורת הזרה, מחייבת את צה"ל בקיום שיחות רקע עם הכתבים להסברת האירועים מנקודת מבטו.
3. התלוות לפעילות מבצעית של צה"ל – חיבור בין כתבים זרים ובין כוח מבצעי אמנם מרתיע את מפקדי צה"ל, אבל הסתבר לא פעם כמועיל ביותר.
4. מתן תגובות בזמן אמת – עבודה עם תקשורת זרה מחייבת תגובות מהירות של אנשים שהוכשרו לכך, בעלי ידע מקיף.
5. מתן תמונה מקיפה – התקשורת הזרה אינה מסתפקת במידע צבאי, ושאלותיה נוגעות בנושאים שהם בתחום הביניים שבין צבא למדיניות ולחיי האיש מן השורה. יש לנסות ולקרב אותה גם להיבטים האנושיים והפרטיים יותר של הסכסוך.

(ב) עמדת התקשורת כלפי צה"ל ואופן טיפולה בו ובפעולותיו

- בטרם נטפל באופן תפקוד התקשורת, ראוי להזכיר כי הדיון בעמדת התקשורת כלפי צה"ל אינו חף משיקולים זרים, ומעצם טיבו מתערבבים בו שלושה ממדים:
1. הממד הפוליטי – העוסקים בסוגיות שקשורות לתפקוד התקשורת באים עם מטענים אידאולוגיים – פוליטיים ומהשקפות עולם שונות. אותה תקשורת עצמה, באותה תקופת זמן, נתפסת כמשרתת האויב, כבוגדת, כ'סכין בגב האומה', ומצד אחר – כמתקרנפת, כמגויסת, כ'מקהלת הצבא כחול-לבן' וכדומה; תלוי בהשקפותיו של מבקר התקשורת.
 2. הממד האינטרסנטי – מבקרים רבים של התקשורת באים ממגורים מסוימים: עיתונות, דובר צה"ל, המחקר האקדמי או הממסד הפוליטי. לכל אחד מהמגזרים הללו אינטרסים משלו, שגולשים אל הדיון.
 3. הממד הרגשי – קשה מאוד לקיים דיון בנושא תפקוד התקשורת כלפי צה"ל בלי שיתערבבו בו מטענים רגשיים הקשורים לפיגועי טרור קשים, להרוגים, לפצועים ונכים.

תפקיד התקשורת

השאלה העיקרית שעולה בהקשר לכותרת הכנס היום היא: האם לתקשורת רק תפקיד אחד? מכאן גם נגזרות השאלות הבאות: האם מתפקידה של התקשורת להביא עובדות בלבד? לספק פרשנויות ודעות? לעורר דיון ציבורי?

בעקבות מלחמת וייטנאם, נפתח עידן חדש בתולדות יחסי הצבא והתקשורת. תפיסת העיתונות האמריקנית השתנתה מעיקרה והיא הפכה מעיתונות אובייקטיבית לעיתונות חוקרת, שאיננה מקבלת כתורה מסיני את עמדותיהם של הדוברים הרשמיים בושינגטון, אלא רוצה לראות במו עיניה את הקורה בשטח. בישראל התרחש תהליך דומה לאחר מלחמת יום הכיפורים; העיתונות ביקרה עצמה על כך ששירתה בעצם את הקונספציה המדינית והצבאית השגויה ולא שאלה שאלות בעוד מועד.

התפיסה הדמוקרטית המודרנית מרחיבה את אחריותה של התקשורת ומחייבת אותה לשאול שאלות ולמתוח ביקורת. על-פי תפיסה זו, תפקידה המרכזי של התקשורת הוא לעורר דיון ציבורי, מה עוד בזיקה לארגון כמו צה"ל, שמקיים מונופול על המידע שבתחום הסיקור הרלוונטי.

תפיסה קיצונית יותר טוענת כי עיקר תפקידה של התקשורת הוא למתוח ביקורת: עליה לטלטל את הנרטיב הדומיננטי, להציב סימני שאלה על מדיניות ההנהגה, לגרום לחברה הישראלית לחשוב על שאלות היסוד, לערער על הלגיטימציה של דרכי הפעולה ולמעשה להיות עוינת במידה מסוימת את הממסד הצבאי. זוהי תקשורת לוחמת.

הדילמות העיתונאיות של סיקור מלחמה ומצבי חירום

הדילמות העיתונאיות בהקשר לסיקור הצבא הן מורכבות ביותר. דילמות כגון: ביטחון לאומי מול פטריוטיזם, עיתונאי כבעל מקצוע לעומת עיתונאי כאזרח – עולות במלוא חריפותן במיוחד במצבי מלחמה ומשבר.

דומה כי אין עוררין על כך שמרבית העיתונאים הישראלים הם פטריוטים על-פי הגדרה: הם גרים במדינת ישראל, אוהבים אותה, משלמים מסים, קולטים עלייה, מגלים שכנות טובה וכדומה. אבל כעיתונאים, מעסיקה אותם לא מעט שאלת מהותה של הפטריוטיות – האם הפטריוטיות של מי

שהתנגדו למלחמת לבנון מועטה מזו של המצדדים ב'שקט יורים'? האם העיתונאי שפרסם את תמונת המחבל החי באוטובוס קן 300 היה פחות פטריוטי מאחרים? חשוב לזכור כי פטריוטיזם הוא עניין יחסי; כך, אם התקשורת תומכת בצד האחד, היא מטבע הדברים הופכת לבלתי-פטריוטית בעיני הצד האחר.

הדילמה של הפטריוטיות עוד מתעצמת בהקשר לעימות הנוכחי, המעמיד במרכז ערכים כמו כושר העמידה ומורל העם. האם מתפקידה של התקשורת לתרום למורל על-ידי תמיכה בצה"ל ובדרכי פעולתו? ואולי השאלה האמיתית היא על איזה מורל מדובר – על המורל המידי או לטווח ארוך? לדוגמה: נניח שאירע פיגוע טרור קשה. עיתונות 'פטריוטית לטווח קצר' תתמוך בתגובת-נגד מהירה ואכזרית. עיתונות 'פטריוטית לטווח ארוך' עשויה לתמוך בקו הפוך.

ייתכן כי המסקנה המתבקשת היא שכל עיתונאי יעשה את הטוב והראוי בעיניו. עם זאת, חשוב לזכור כי תקשורת רדומה, מגויסת, פטריוטית, תקשורת שהיא חלק מ'מכבסת המילים', תקשורת מצונזרת – הופכת לשופר של השלטון ומאבדת מאמינותה. תקשורת בהירה, מבוססת ומדימנה זוכה באמון הציבור גם בשעת חירום ויכולה אף להתמודד עם חרושת של שמועות.

הציפייה המופרכת להרמוניה בין הצבא לתקשורת

נמצא כי הציפייה להרמוניה בין צבא לתקשורת היא חסרת שחר משתי סיבות עיקריות: א. היות ששני הארגונים הללו פועלים בחברה דמוקרטית, אין ביניהם זהות אינטרסים קבועה ולא פעם יש ביניהם מסלולי התנגשויות (מעצם פעילותם בחברה דמוקרטית); ב. בהנחה שקיים פלורליזם של דעות הן בצבא והן בתקשורת, היעדר הקונסנזוס בחברה כולה בנושאי פנים וחוץ, מונע קונסנזוס כזה בין הצבא לבין התקשורת.

עם זאת, לדעת רבים, יחסה של התקשורת לצה"ל היום הוא אוהד ומפרגן: קיימת נכונות להבליט את הצדדים החיוביים בצבא, יש הבנה למטרות הצבא, יש הבנה לכישלונות, קיימת שותפות עם המטרה, עם הדרך ועם הצורך. תורמת לכך העובדה כי אנשי תקשורת רבים המסקרים את

הצבא גדלו במסגרותיו ועדיין שייכים להן בעת שירות המילואים. גם יש אומרים כי הרמוניה זו מביאה לשיתוף פעולה רב מדי בין הצבא לתקשורת: התקשורת מתמקדת בפתרונות הצבאיים ובאסטרטגיות הצבאיות ואינה זוכרת 'לקחת צעד אחורנית' ולראות את המסגור כולו, להצביע על בעיות היסוד ואולי על הטעויות הקונספטואליות. ביטול המתחים בין התקשורת לצבא עלול להביא את התקשורת למעול בתפקידה.

אובייקטיביות מול 'סובייקטיביות כנה'

אחת הדרישות שמפנים לתקשורת היא אמינות ואובייקטיביות וייצוג נאמן של המציאות. בהקשר הזה עלות מאליהן השאלות הללו: האם ניתן כלל לבטא את האמת האובייקטיבית?

האם התקשורת הישראלית מסוגלת להיות אובייקטיבית בבואה לסקר את הצבא שמייצג אותה ושלחם בשבילה בעימות שהיא חלק ממנו? האם כללי הפעולה של התקשורת (המחפשים אחר השונה, הפגום, השערורייתי) פוגמים ביכולתה להיות אובייקטיבית ולהביא את הסיפור המלא, לרבות ההקשר, המניעים וכדומה? האם המונח 'אובייקטיביות' אינו מניח גישה חסרת פניות שאיננה קיימת, בעצם?

ייתכן שהמונח 'סובייקטיביות כנה' עשוי להוות תחליף ראוי למונח 'אובייקטיביות'. כך, דעות אישיות של עיתונאים, עולם של פרשנות, הקשר ונרטיב מוצגים מראש כ'נגועים' בסובייקטיביות ולא כאמת ציבורית שאין בלתה. הסובייקטיביות הכנה אינה מבטלת את קיומן של עובדות, אלא מודה שלא ניתן לתאר אותן באופן טהור.

מנגד, יהיו מי שיאמרו כי התרבות האנושית מותנית באמונה (הסובייקטיבית) בקיומה של אובייקטיביות, וכי בביטול האובייקטיביות יש מסר מטריד לתקשורת, הפוטר אותה כליל מהמחויבות לחיפוש נחרץ אחר האמת.

ואולי הפתרון הוא דווקא במושג 'הוגנות' שבו משתמשת התקשורת האמריקנית, הכולל את התנאים האלה: לשאול את הצד האחר, להביא את שתי נקודות המבט, להתוודות בפני הקוראים שהדעה המובעת היא אישית.

סדר-יום מחקרי

בעוד שנושאים כגון אפקטיביות של אמצעי לחימה, פיתוח של אמצעי מגננה, תגובות צפויות של העורף האזרחי לפיגועים וטרור, מורל, נמצאים כבר עשרות שנים במוקד מאמצי המחקר של צה"ל ושל משרד הביטחון – אין הדבר כך בנושאי תקשורת בעת לחימה. בתחום זה דרושה עבודת תשתית רצינית.

להלן מספר שאלות מחקריות אשר בירורן האמפירי יביא תועלת רבה לכל הנוגעים בדבר.

א. מהם המאפיינים העיקריים, הרכיבים העיקריים וכיווני הזרימה העיקריים של 'שרשרת המזון': אירוע ביטחוני ← דיווח תקשורתי ← תודעת הפרט ← דעת קהל ← החלטות מדיניות ומבצעיות?

ב. מהי מידת המשיכה הטלוויזיונית (רייטינג) של אירועים ביטחוניים מסוגים שונים (פיגוע התאבדות, לוויית, לכידת טרוריסטים, לחימה, פגיעה באזרחים פלסטיניים בעת לחימה ועוד) וכיצד הם משפיעים על עמדותיו הפוליטיות והמוסריות של הצופה?

ג. גיבוש מודלים חלופיים של שילוב השיקול התקשורתי בלחימה (בשלב התכנון, בשלב הביצוע, בשלב הדיווח); ניסויי אמת באירועי לחימה ספציפיים ברמה של פיילוט.

ד. האם דיווחי התקשורת המקומית והזרה על צה"ל ועל ממשלת ישראל בתקופות חירום (כגון מבצע 'חומת מגן') הם הוגנים? חיוביים? שליליים?

ה. מידת אמינותו של צה"ל על כל דרגיו (רמטכ"ל, דובר צה"ל, מפקדי שטח) בעיני התקשורת הישראלית והזרה ובעיני אזרחים מן השורה.

ו. ניתוח היסטורי (בדיעבד) של החלטות הצבא לסגור שטחים בפני התקשורת בעשור האחרון והפקת לקחים.

ז. ניתוח איכותני וכמותני של הכיסוי התקשורתי בארצות ערב לפיגועי התאבדות.

ח. חיזוי ההתפתחויות הטכנולוגיות בתחום התקשורת (באמצעות פאנל מומחים) והשפעתן על תפקוד התקשורת ועל צה"ל.

ט. עמדות הציבור בשאלה למי מדווחים ראשונה על נפגעים – למשפחות או לציבור?

י. חקר התפשטותן של שמועות ובדיקת השיטות למניעתן או לתיעולן.

חלק שני:

מליאת פתיחה

י"ר: רב-אלוף שאול מופז, הרמטכ"ל
מנחה: ד"ר אריק כרמון, נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים

רשימת הדוברים:

פרופ' ירון אזרחי, החוג למדעי המדינה, האוניברסיטה העברית בירושלים
עמית בכיר, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים
תת-אלוף רון כתרי, דובר צה"ל

■ אריק כרמון: אנו חיים היום בעולם שהוא קטן יותר ושקוף יותר, עולם שהמתרחש בקצהו האחד מרעיד את אמות הספים בקצהו האחר. זה עולם שהטווחים בו התקצרו ועודם מתקצרים, עולם הכופה סוג חדש של נורמות. אופני הפעלת הכוח בעולמנו זה כפופים לשני אילוצים כבדים בעלי משמעות הנובעים מהמציאות הגלובלית – המשפט והתקשורת.

בראשית המאה ה-21, המשפט הגלובלי והתקשורת הם שחקנים ראשיים בשדה המערכה. גם יש ביניהם זיקת גומלין הדוקה. לנושא הראשון, סוגיית המשפט בזירה הבינלאומית, נקדיש יום דיונים נפרד. היום, ענייננו הוא סוגיית התקשורת, והשאלה המרכזית היא האם ניתן לנצח בשדה המערכה הצבאי בלי לנצח על המסך; ובמילים אחרות: מהי משמעותו של הניצחון בשדה המערכה אם מפסידים על המסך. אפשר לשאול זאת גם אחרת: איך גורמים למלחמה להסביר את עצמה.

היות שאנו חיים במציאות שמשנה עצמה כל הזמן במהירות ובקיציניות – את מבניה, את כלליה, את האמיתות שלה – השאלה היא איך ארגונים קיימים כמו הצבא, כמו גופים אחרים של מקבלי החלטות חשובות, לומדים לחיות עם השינויים הללו ולהפנימם. אין בכוונתנו כאן לערוך חשבון נפש, גם לא להכות על חטא; מטרתנו ללמוד ולהפיק לקחים, לגבש עקרונות של מדיניות בכל אחד מהנושאים שנעסוק בהם.

■ **שאול מופז:** נושא המפגש שלנו היום, 'צבא ותקשורת', מצוי במוקד המציאות המלחמתית שאנו נתונים בה ושעתידה ללוות אותנו עוד תקופה ארוכה. ראוי שנצא מהדיונים כאן עם מספר כיווני פעולה מעשיים. תחילה אתייחס בקצרה לתפיסתו של הצבא בסוגיית התקשורת. אין בכוונתי לפרוס כאן תורה שלמה, אלא לציין נקודות וכיוונים שמעצבים את היחס בין הצבא לתקשורת ואת השפעתם על יחסי צבא-חברה.

היה אפשר לומר שסוגיות מהסוג הזה אינן מענייננו כלל ועיקר, שהרי אני וחברי למטה הכללי נושאים באחריות לביטחון מדינת ישראל ולשלום תושביה, ותפקידו של צה"ל מורכב וקשה בתחום הלחימה בטרור, בתחומי הביטחון השוטף וההיערכות למלחמה הבאה, מה גם שצה"ל ממלא תפקידים לאומיים שנידונו כאן במפגש האחרון. אלא שהמציאות והניסיון ההיסטורי לימדו אותנו שהתקשורת משפיעה השפעה של ממש על עיצוב המציאות, ודי אם נזכיר כי הניצוץ שהדליק את האינתיפאדה ב-1987 היה מידע על תאונת דרכים שבה נהג יהודי דרס פלסטינים במזיד. גם העימות הנוכחי בינינו לבין הפלסטינים שפרץ בספטמבר 2000, הוא עימות מתוכנן ותוצאה של בחירה אסטרטגית פלסטינית שכוסתה על-ידי התקשורת, ובראשיתו גם נעשה שימוש בתקשורת על מנת לשלהב את ההמון לקראת ביקורו של ראש הממשלה כיום, אריאל שרון, בהר הבית.

עיקר השפעתה של התקשורת הוא על התודעה, הן בצד הפלסטיני, הן בקרב האוכלוסייה הישראלית והן בקרב הקהילייה הבינלאומית. בהיבטים מסוימים של המערכה הזאת, המאבק על התודעה הוא לעתים חשוב יותר מהמאבק בשדה הקרב. מהו בדיוק 'המאבק על התודעה'? כבר ציינתי את הנסיבות לעימות הנוכחי ואת מכונת ההסתה האדירה שהרשות הפלסטינית מפעילה בתוך החברה הפלסטינית כדי לשמור על אחדות השורות וכדי לגייס 'לוחמים'. נערה בת 17 אינה מתנדבת להתפוצץ בין תינוקות בעקבות שכנוע של יום-יומיים, אלא המוטיבציה לכך היא דבר-מה שנחרת בתודעתה כבר לפני ימים רבים באמצעות הסתה פרועה גם בכלי התקשורת. המאבק הוא גם על התודעה הישראלית, ומטרת המוצהרת של הפלסטינים היא ערעור היציבות והאחדות בחברה הישראלית ושבירת כושר עמידתה, ויעדים אלה מושגים במידה לא מבוטלת באמצעות התקשורת.

לא פחות חשוב הוא המאבק על התודעה הבינלאומית. הצלחה במאבק זה היא שתיתן לאחד הצדדים בעימות את הלגיטימציה לפעולותיו במישור הבינלאומי. האמצעים להשגת היעד הזה בצד הפלסטיני הם לא פעם מניפולטיביים, ואין בוחלים שם בהעברת מידע מוטעה לתקשורת העולמית. די להזכיר למשל את צילומי ההלוויה שלא הייתה בגנין.

אף שקיים מסלול דיפלומטי מסודר להעברת מידע לקברניטי המדינות, במקביל נתונים השלטונות להשפעת דעת הקהל החשופה לתקשורת מניפולטיבית, ודעת הקהל היא שמשפיעה בסופו של דבר על המהלכים הננקטים במישור המדיני הבינלאומי.

לכל הנתונים הללו השפעה ישירה על צה"ל. חובה עלינו להיות מודעים וקשובים למאבק התקשורתי הזה. אין מדובר רק במאבק שפניו למדינות העולם; רעיונות שנובעים מתוך החברה הישראלית עשויים להשפיע על צה"ל השפעה לא מבוטלת.

כך אפוא לתקשורת השפעה על התודעה הציבורית, ולתודעה השפעה ישירה על יכולתו של צה"ל למלא את משימותיו. בעולם העולה על גדותיו מידע ותקשורת, עלינו לשקול היטב את ההיבט ההסברתי, לבחון כל פעולה לא רק במישור הצבאי, אלא גם במישור התודעתי וההסברתי כדי להשיג את ההכשר לפעולותינו. הסברה יעילה היא נשק נוסף בשדה הקרב. יש אם כן לטפל בנושא התקשורת וההסברה ברמה הלאומית. לא אחת שואלים אותנו מדוע צה"ל אינו עוסק בכך, ואני נוהג לומר שצה"ל איננו המסביר הלאומי. עם זאת, מוטל על צה"ל להסביר את פעולותיו, ויותר מכך, למצוא את השילוב הנכון של תקשורת עם הסברה כערוץ נוסף במערכה הנוכחית. על הערוצים המדיני והצבאי יש להוסיף אפוא ערוץ תקשורתי וכלכלי וערוץ של לגיטימציה.

בעולמנו היום, המכונה לא פעם 'כפר גלובלי', מתחזקת הנטייה הבינלאומית למעורבות, בראש ובראשונה המעורבות האמריקנית, החל מעיראק, דרך סומליה, קוסובו ואפגניסטן. לכך הייתי מוסיף את עצמתם הגוברת של ערוץ ה-CNN ומקביליו כמעצבי מדיניות, גיבוש סטנדרטים משפטיים בינלאומיים ויישומם בבית המשפט הבינלאומי בהאג. לא פעם אנחנו מנצחים בשדה הקרב אך מפסידים ב-CNN, כלומר מפסידים בתודעה הבינלאומית כי איננו מסבירים נכון את מהלכינו.

יש לשקוד אפוא על מערכת הסברה גם מטעם מדינת ישראל וגם מטעם צה"ל, והשאלה היא מה נכון שיציגו צה"ל, או משרד הביטחון, או משרד החוץ, או כל אחד מהגורמים שעוסקים בכך ממילא; או שאולי נכון לאחדם וליצור גוף משותף.

שאלה נוספת: מתן מידע, הסברה, תעמולה, השימוש בתקשורת – היכן הגבול ביניהם ועד היכן מותר לנו ללכת, על אחת כמה וכמה כשמדובר בצבא. האם על צה"ל לעבור ממתן מידע להסברה יזומה (למעשה מגמה זו גובשה לאחרונה, ולא פעם אנו מסבירים ביזמתנו חלק מהפעילות שלנו)? לעתים התעמולה נראית חשובה יותר מהמציאות. אלא שכצבא של מדינה דמוקרטית עלינו לאתר את העיקר, והעיקר הוא השלמת המשימה שמטיל עלינו הדרג המדיני – ההגנה על המדינה ותושביה לאור המגבלות המוסריות, מורשת הקרב של צה"ל ורוח צה"ל.

חלק נכבד מהדיון היום יתרכז בשאלות ממוקדות יותר, למשל מדיניות הדיווח באירוע ספציפי, מועד מסירתו של המידע, אופן המסירה ואמינות המידע. אלו הן שאלות שאנו מתמודדים אתן דבר יום ביומו ברמה של המטה הכללי וברמות נמוכות יותר, מנסים להגיב מהר לפני שמכונת התעמולה שמנגד תחדיר מידע מוטעה, וברמת אמינות גבוהה.

אמינותו של צה"ל במתן הדיווחים חשובה יותר מזמינותם של הדיווחים הללו בעוד מועד; אבל גם לזמינות חשיבות ראשונה במעלה, כי אל חלל שנוצר, מזודרזים להיכנס גורמים אחרים, ולא דווקא ידידותיים. אין לנו מנדט להעביר נתונים בלתי-מדויקים, בוודאי לא לשקר או חלילה להטעות, בעוד שבצד האחר נעשות הטעויות בכוונת מכוון.

עוד גורמים שיש לשקול הם, בין היתר, מחויבותנו לחיילים ולבני משפחותיהם למסור מידע על נפגעים תחילה למשפחות, ורק אחרי שנבדוק חוזר ובדוק – לתקשורת, כלומר לציבור הרחב.

סוגיה נוספת היא אופן ומידת שילובה של התקשורת בזירת הלחימה – השילוב הנכון של המצלמות והכתבים בין הכוחות הלוחמים, מחד גיסא, ומה אין לסקור, מאידך גיסא. שאלות הנוגעות בכך עולות מחדש בכל מבצע ובכל פעולה, ולמעשה יום-יום. במצבים שבהם המעורבות הזאת מפריעה לביצוע המשימה ומסכנת חי חיילים או את חייהם של אנשי

התקשורת, נכון לדחות את התקשורת עד להיווצרותם של תנאים מתאימים, למרות הדחף המובן מצדם להיות מעורבים בנעשה בשדה הקרב בזמן אמתי ולשדר מכלי ראשון. יש למצוא את האיזון הנכון.

צה"ל רואה בתקשורת משתנה בעל חשיבות אסטרטגית ניכרת בשדה הקרב המודרני, ומדיניותו היא לא להסתיר דבר. קבענו לעצמנו במהלך העימות שנושאי התקשורת, ההסברה והתייעוד המבצעי הם חלק מטבלת הכוחות והמשימות בכל פעולה ומבצע, ובאחריותם של המפקדים ולא של דובר צה"ל. חשוב מאוד שהגישה זו תחרת בתודעתם של המפקדים טרם הפעולה המבצעית או בבואם להסביר אותה בדיעבד.

כצבא העם, אנו מחויבים בשיקוף המתרחש לאבות, לאימהות, לציבור בישראל בכלל, גם במצבי הצלחה וגם במצבי אי-הצלחה; כמובן, הכול בגבולות ביטחון שדה.

■ רון כתרי – נוכחות התקשורת בזירת הלחימה, דילמות

אנסה לגעת בקצרה בכמה סוגיות שנמנו חלקן על-ידי הרמטכ"ל, אבל מזווית מעט אחרת, ברמה החווייתית יותר. אפתח בייעוד ובחזון של חטיבת דובר צה"ל שגובשו תחת הכותרת 'דוברות 2000', בעת שדובר צה"ל נאסף אל תחת כנפיו של אגף המבצעים בצה"ל:

הדוברות תהיה מוטמעת בתרבות הארגונית של צה"ל ובפעילותו המבצעית ותשפיע הן על דימוי צה"ל בעיני עצמו והן על תדמיתו בציבור. חשוב לזכור כי בקיץ 2000 עדיין דובר על 'חלון הזדמנויות', הייתה הכנה לעימות, אבל לא דובר על 'עימות מעבר לדלת'. במובנים מסוימים ראינו אז את עצמנו כמערכת שמתפקדה לחבר את צה"ל אל הציבור שממנו הוא בא.

ייעודנו הוא להיות גוף דוברות מקצועי, כלומר לפעול בפתוחות, באמינות ובזמינות.

אשר לפתיחות – זוהי מטבע הדברים פתיחות בסימן שאלה גדול בגלל העובדה הבסיסית שמאז ה-29 בספטמבר 2000, צה"ל נמצא בעימות מזוין מקיף, שהחל כאינתיפאדה והפך למערכה של טרור וגרילה מהצד הפלסטיני.

אשר לאמינות – זו לא הועמדה מעולם בספק עד שאינטרנטים

קטנים החלו לכוון אליה ורקורים ולזרוק שאלות המפקקות במהימנותם של הדיווחים. אלה הן שאלות נוקבות שחייבו אותנו בחשבונות נפש לא פשוטים גם ברמת האירוע הבודד וגם ברמת הגישה המערכתית הכללית.

בשאלת הזמינות כבר נגע הרמטכ"ל קודם מצד הסתירה הקיימת בין הצורך להיות מדויק וזמין ובין אילוצי השטח. הרי התקשורת תובעת דיווח עד אחרון הפרטים והיא רוצה זאת כבר אתמול, לא היום.

הסוגיה הראשונה שברצוני להתייחס אליה היא סגירת השטח בפני התקשורת. 'לסגור את השטח' הוא מינוח נגטיבי, כי עקרון היסוד הוא שטח פתוח. אלא שיש להתחשב בקיומם של סייגים, ואלה הם: שיקולים מבצעיים, שלומם של החיילים, מידת הסיכון לחייהם של אנשי התקשורת.

האם המדדים האלה אכן נכונים? בצבאות אחרים הסייגים הם נחרצים יותר, ופשוט לא מניחים לתקשורת להיכנס. למשל, במלחמת פוקלנד השיטו את אנשי התקשורת בקייטרינג מלא לעבר שדה הקרב, אבל סגרו להם את השאלטר של האנטנות ופתחו רק כשעלה הרצון מלפני הפיקוד העליון הבריטי להעביר חומרים תקשורתיים. ויש דוגמאות נוספות.

האם המדד הוא מצב של לחימה לעומת אי-לחימה? הכנסתה של תקשורת זרה וישראלית לתוך שדה הקרב, באזור שבו נלחמים ויורים, היא שאלה שהמפקדים צריכים לקבוע בה; זאת המדיניות הנקוטה היום בצה"ל. או שמא עדיף לנקוט מדיניות שלפיה עם תום הלחימה, הגזרה נפתחת לתקשורת? זה מה שאירע, למשל, עם תום הלחימה במחנה ג'נין. שאלה אחרת היא האם ניתן כלל, מעשית, לסגור שטח בפני התקשורת. התקשורת הזרה יצאה מאובקת ועייפה מתוך אזורים שהיו לכאורה סגורים על-ידינו והביאה כתבות כאלה ואחרות, וגם כתבים ישראלים הסתובבו בלי שום בעיה באזורים מסוימים.

במלחמת תעמולה, לא תמיד קיימת פתיחות. אם אחד הפרמטרים בשדה הקרב הוא תעמולה, ייתכן שאת הפתיחות יש להקפיד לתקופת-מה. שהרי התקשורת משרתת את כולם, גם את הצד האחר. השאלה שיש לשאול היא זאת: מי הסמכות שתקבע בסוגיה הזאת? מפקד הצבא באמצעות שלוחיו, ראש אגף המבצעים ודובר צה"ל ובאי-כוחו בשטח, או המפקדים בשטח?

אתן לכם דוגמה מתסכלת למדי. אחרי סיום הקרבות בג'נין, הורה הרמטכ"ל שאפשר לשנות את המדיניות ולהתיר כניסת כתבים ומצלמות לשטח, למעט שלושה מקומות – מחנה הפליטים בג'נין, המוקאטעה ברמאללה ואזור כנסיית המולד בבית לחם. אלא שלמח"טים הייתה גישה אחרת. המח"טים אמרו: כאן אנחנו המפקדים, אנחנו חיים את המציאות בשטח, ואצלנו לא יעברו עיתונאים במחסומים. מידת ההתמררות של התקשורת, וכתוצאה מכך התוצרים התקשורתיים שלא החמיאו לצה"ל, היו מובנים מאליהם.

סוגיה נוספת שמעסיקה אותנו רבות היא הסוגיה הטכנולוגית, ובראש ובראשונה התקשורת המבזקית, הסלולרית. תקשורת מבזקית מוליכה את המידע מהר, פעמים רבות באופן חלקי ורדוד, ולפעמים בלתי-אמין, ובמכוון, ואתה נדרש להגיב. כך לגבי האינטרנט – לא מחכים ל-Deadline, מקלידים וזהו. אני מניח שרוב הציבור שיושב כאן יודע כי רוב הכתבים, העיתונאים והצלמים שעובדים עבור רשתות זרות בשטחי יהודה, שומרון ועזה, הם פלסטיניים. הם כמוזן רשאים לעבוד כעיתונאים, אבל העובדה שעיתונאים פלסטינים רשאים להסתובב בשטח, בין חיילים ישראלים, בתקופת עימות, מעמידה לצה"ל בעיה מורכבת מאוד.

אין לנו סיכוי במאבק מול תקשורת מבזקית שכזו. התשובה השגורה היא 'צה"ל בודק'. אנחנו בודקים והפלסטינים 'מפמפמים' והצלמים מביאים את התמונות, והתוצאה הבלתי נמנעת היא שטחיות הדיווח התקשורתי. זוהי גם תשתית נוחה לטענות שווא. למשל הסיפור על הגזים השחורים הרעילים; העולם עסק בזה בכובד ראש, חיבר את עניין הגזים ליהודים, והקונוטציות הן ברורות. לא עזרו ההכחות, וערן דולב נתבקש על-ידינו לסייע במאבק ההסברתי ולמחוק את האיוולת הזו מסדר היום התקשורתי העולמי. הוא הופיע ב'בית אגרון' בירושלים לפני 30-40 נציגי תקשורת זרה, נימק במשנה סדורה מדוע העניין הזה הוא שטות מוחלטת, ולמחרת, כשהתיישבנו מול מסכי הטלוויזיה לשמוע את מכת הנגד הניצחת – כלום. חדשות האתמול כבר אינן מעניינות, יש נושאים אחרים מרתקים על הפרק. מידיות הדיווח מהשטח לא מכסה בדרך כלל את האירוע עצמו כשמדובר בפיגוע פלסטיני – אוטובוס שמתפוצץ, המחבל המתאבד בקפה 'מומנט' –

כי התמונות קשות, ורבים אצלו מסתייגים משידור תמונות קשות. כנגד זאת, מסוק ישראלי מצטלם מצוין, ואת הבתים הפלסטיניים שמתפוצצים והחלונות שחוטפים טילים, ה-CNN יודע לשרד היטב, ולא רק הוא.

המציאות מוטה ומועצמת דרך שני פרמטרים: האחד הוא המסגור. התמונה מתפרסמת לפי מה שהצלם, הבמאי ולפעמים העורך רצו. דוגמה מובהקת היא מוחמד א-דורה ב'צומת נצרים' בראשית האינתיפדה. הערוץ הצרפתי שתיעד את האב ובנו, נתן לנו שיעור מאלף על עצמתם של הפוקוס והזוויים, ולך תוכיח אחר כך מה היה מסביב, לרבות שוטרים פלסטיניים שוורים בסמיכות מקום, לרבות היעדר קו ראייה בין הנקודה הזו לבין המגדל שלנו וכיוצא באלו.

הגורם השני הוא ה-Reply. בכפר דרום היה פיגוע חמור של פצצת מרגמה שהוטלה לעבר אוטובוס, ונקטעו רגליהם של ילדי משפחת כהן. לכאורה נכס הסברתי מהמעלה הראשונה, שלא נדע. פגעו בילדים, פגעו בהם לאור היום, את זאת אפשר לצלם. כמענה נגדי תקף צה"ל כמה יעדים פלסטיניים ברצועת עזה מן האוויר ב-50 טילים, ואילו העולם ראה 5,000 טילים כי שוב ושוב צולמו הטילים האלה פוגעים במטרות פלסטיניות, והאירוע חדל להיות הילדים בכפר דרום והפיגוע הפלסטיני, ובמחזי מטס של חיל האוויר הפך להיות הפגנת-כוח של הישראלים התוקפניים.

שאלה אחרת שמעניינת אותנו היא מי המתאם ההסברתי או מי אומר מה בנקודת זמן מסוימת. זוהי שאלה מורכבת. אין מי שיקום ויגיד: אני אחראי להסברה. לסבר את אוזניכם: מבקר המדינה עוסק כרגע בעיבודו הסופי של דו"ח על מערכת ההסברה הישראלית. זה החל בביקורת על דובר צה"ל, ומהר מאוד הבין מבקר המדינה שאל לו להסתפק בקוריוו הזה ששמו 'חטיבת דובר צה"ל', אלא יש סוגיה כבדה בהרבה שקוראים לה 'מערך ההסברה הלאומי'. מי שקרא את טיוטת הדו"ח הבחין בדמיון המפתיע לבידיקות בעבר, ומסתבר שבנושא האחריות הלאומית להסברה לא נשתנה דבר במדינת ישראל. מבחינת ההגדרה הפורמלית, אף אחד אינו אחראי. אין הגדרה פורמלית מי קובע, מי מסרטט את מדיניות-העל של ההסברה, מהי החלוקה - מהו תחום אחריותם של דובר צה"ל, של משרד החוץ, של משרד ראש הממשלה.

שאלה אחרת היא: האם נחוץ לנו כלל דובר לאומי? אזכיר בהקשר זה את מלחמת ששת הימים, כשחיים הרצוג לבש מדים ובא להסביר לנו את המצב, והסביר ברדיו כי לא הייתה טלוויזיה. כולנו ידענו מה המצב, ומדוע? כי הדובר אמר. בעידן זה של הטכנולוגיה אין סיכוי למערכת דוברות שתרצה את משנתה לפני הציבור, לא הישראלי ולא הזר. מערך הדוברות הקלאסי, הדובר המדבר, המתדרך, פשט את הרגל במובנים מסוימים, ובעיני עדיף שידברו מח"ט צפוני בעזה או אלוף הפיקוד על אירוע שקרה בגזרתם, כי הם המקור למידע ולאמינות.

גם צריך לזכור מי נמצאים מולנו. אנחנו כאן מתחבטים ומתלבטים, וקשה לי לדמות פורום דומה יושב במוקאטעה ברמאללה או במקום אחר ודן ביחסי הגומלין בין גורמי הביטחון של הרשות הפלסטינית והתקשורת הפלסטינית. כאמור, כתבים פלסטיניים רבים עובדים בשירותן של סוכנויות תקשורת זרות, והדבר מנטרל בצורה או זו אחרת את השפעת ההסברה הישראלית. לדוגמה: עברנו בעיר מסוימת או בבתי ספר וחיפשנו חומרי חתרנות וכדומה. הפעילות צולמה, ואין זה משנה אם החיילים שלנו פיזרו את החומר או הפלסטינים. הנזק היה שלנו באופן מוחלט.

אשר לגבולות ההסברה – הרמטכ"ל החליט אישית, כבר בהתחלה, לא להתיר לדובר צה"ל להשתמש הסברתית בתמונות גופותיהם של שני חללי הליניץ. התמונות היו מאוד קשות, ממש נכס הסברתי, סליחה על הביטוי הקשה. אבל יש גבולות לשיקולי הסברה, אף כי ידוע לכולנו כי במקום שיש תקשורת, יש אירוע, במקום שאין תקשורת, יש אירוע אבל מבובז.

■ ירון אזרחי: זווית התקשורת האזרחית

התפקיד המסורתי של צבא במדינה המודרנית הוא לבצע פעולות שמאפשרות ומרחיבות את חופש הפעולה של הדרג המדיני. הצלחת הפעולה המדינית של הממשלה השולחת את צבאה לשדה הקרב, אינה נמדדת בהישגים צבאיים בלבד, אלא על-ידי אופן ייצוג של העימות בתקשורת האזרחית, הלאומית והבינלאומית. במילים אחרות, עיתונאי אחד מסוגל לסכל את חופש הפעולה שהושג בשדה הקרב על-ידי כמה וכמה דיביזיות.

על כן, ברמת החשיבה והניתוח, אי-אפשר עוד להפריד באופן חותך

בין פרספקטיבה צבאית ופרספקטיבה אזרחית; שתיהן שלובות זו בזו ושתייהן שלובות בפרספקטיבות פוליטיות. אך לצד אי-ההפרדה ברמת החשיבה והניתוח, יש להקפיד על הפרדה ברמת הפעולה וההצגה של עמדות הצבא בציבור. הבעייתיות בהקשר זה נובעת מכך שבתנאי העימות הישראלי-ערבי קשה לחשוב על נושא ביטחוני-צבאי ממדרגה ראשונה שאיננו גם נושא אזרחי-פוליטי ממדרגה ראשונה. ניקח לדוגמה את סוגיית גדר החיץ. בקבוצה פוליטית אחת, הגדר פירושה להחיות את 'הקו הירוק' ולהניח את ההתנחלויות מאחור. קבוצה שנייה רואה בגדר כזו התנערות מאחריות ביטחונית להתנחלויות ולמעשה הפקרתן. קבוצה שלישית רואה בגדר אמצעי לצמצום חדירתם של טרוריסטים בלי להתחייב לפינוי התנחלויות או למתיחת קו גבול לאורך 'הקו הירוק'. לקבוצה רביעית, הגדר היא הדרך לפינוי ההתנחלויות לא במונחים פוליטיים שנויים במחלוקת, אלא במונחים מוסכמים יותר של צורכי ביטחון דחופים בלי להיכשל בדיבור על ויתור על חלקי ארץ-ישראל. עבור גורמים פוליטיים בממשלה, הגדר היא דרך מחוכמת לעשות מחווה פוליטית של התמודדות עם בעיה ביטחונית קשה. מחווה כזאת פועלת בטווח הקצר להרגעת הציבור ואינה מעמידה את הממשלה במבחני תוצאה מידיים, לא בהיבט המדיני ולא בהיבט הצבאי. זאת, מפני שהגדר היא מפעל גדול, שאף פעם אינו גמור, שתמיד ניתן לשכללו עוד ולהשלימו. בקיצור, כמו שהיה לנו 'תהליך שלום' לתקופה ארוכה אצל ממשלות קודמות, בה-במידה יכול להיות לנו 'תהליך גדר', ויתלזו אליו מן הסתם 'קרבנות גדר', 'תומכי גדר', 'פושעי גדר', 'סרבני גדר' וכן הלאה.

במצב דברים כזה, שום גורם צבאי אינו יכול להציג עמדה מקצועית בנושא הגדר מבלי להיראות כתומך באחת העמדות היריבות הללו ומתנגד לאחרות. הצבא גם לא יכול שלא להביא בחשבון את כל הגורמים הללו בגיבוש עמדתו או עמדותיו. לכן אין מפלט מהפרדה כאמור בין שלב הניתוח לשלב הצגת העמדה או העמדות המקצועיות של צה"ל. לכך יש שני פתרונות חלקיים: האחד, לקחת דוגמה מבית המשפט העליון – כלומר, העמדה המקצועית של צה"ל תהיה מופרדת ומובחנת מהתייחסות ישירה או עקיפה להיבטים פוליטיים. שהרי אין כמעט פסק דין בעל משמעות של

בית המשפט העליון שאין לו היבטים פוליטיים, אלא שדפוס התייחסותם של השופטים מוגבל להיבטים המשפטיים. מהצד האחר, ראוי שהצבא יביע מספר הערכות מקצועיות ביטחוניות ביחס לכל דפוס פעולה מדיני ברמת קובעי המדיניות וברמה האזרחית, תוך הדגשתו של הבסיס הפלורליסטי, כי המערכת הפוליטית בדמוקרטיה היא פלורליסטית. אין, ולא יכול להיות, נרטיב אחד ויחיד של מדיניות.

לצד החזית הפנימית, קיימת החזית של הצבא והמדינה כלפי העולם החיצון.

בתחום התקשורת העולמית, המקבילה של ניצחון בשדה הקרב היא הניצחון במסגור ייצוגי של העימות כלפי חוץ. גם כאן יש הבחנה בין מסגור אסטרטגי ומסגור טקטי. מסגור טקטי הוא סיפור של אירוע אחד או של אירועים קטנים, ואילו מסגור אסטרטגי הוא סיפור המסגרת של כל המערכת, הכוללת אירועים רבים. הנחיתות של ישראל במאמץ לקבוע את המסגור האסטרטגי של מבצע 'חומת מגן' כחלק מהמאבק הגלובלי המערבי ברור, נבעה מחמש סיבות לפחות:

הראשונה – ברמה של מה שאני מכנה כאן 'מסגור אסטרטגי', ישראל נמצאת במצב של נחיתות בשל התפיסה מראש של העימות כמאבק של כובשים ונכבשים, חזקים מול חלשים.

השנייה – התקשורת האלקטרונית החזותית נוטה להתרכז בתוצאות ללא התייחסות לנסיבות. לעניין זה אני מבקש להוסיף את הנקודות הבאות: מצלמות אינן יכולות לצלם מניעים ונסיבות; אפשר לצלם פגיעת מטוסים או תותחים, אך לא את התהליך המדיני-אסטרטגי שהביא להחלטה לירות. תוצאות המצטלמות באופן דרמטי הופכות את הסדר בין ייחוס מניעים, נסיבות ותוצאות. בשל התמונות מתחילים עם התוצאות וממשיכים דרך המעשים למניעים. במשחק הזה אין תוצאות מקריות, אין תוצאות לא מכוונות. יתר על כן, התקשורת ההמונית הופכת שיקולים מוסריים ציבוריים לשיקולים אסטרטגיים בעיצוב דעת הקהל העולמית, והסיבה היא מאוד פשוטה. כבר ניקולו מקיאוולי קבע ב-1512 שלא משנה מה יעשה הנסיך, הציבור תמיד יתפוס את פעולותיו במושגים מוסריים. לכן, אם בגלל הרציונל של המדינה עליו לנקוט צעדים א-מוסריים, עליו גם לדעת איך

לגשר על הפער הזה. תמונות כמו זו של מוחמד א-דורה או של אזור עירוני שהפך לעיי-חורבות, קובעות כמעט אוטומטית את תפיסת המעשה והמניעים כבלתי-מוסריים מעיקרם. אם יש תמונה של הליקופטרים מעל שטח בנוי, לא יעזרו הסבריהם של עשרה גנרלים שהבתים היו ריקים או שזוהי שיטה כירורגית יותר למנוע אבדות בנפש של אזרחים. התמונה תייצר את הנרטיב, ולכך יש גם סיבה מבנית. הזמן שצופים בזמננו מקדישים לחדשות התקצר עד מאוד ב-50 השנים האחרונות. היום עדיפות תמונות על פני נרטיבים מפותלים ועל פני טקסטים.

הסיבה השלישית לכישלון מסגורו של הנרטיב האסטרטגי של העימות קשורה בכך שחל שינוי עמוק במבנה המלחמה. העימות הישראלי-פלסטיני שייך כנראה לקטגוריה חדשה של מלחמות, שהחוקר הגרמני הרפריד מינקלר מתאר כמלחמות העוברות, חלקית לפחות, תהליכים של הפרטה ושל אורוח. מינקלר טוען שבניגוד למלחמות קלאסיות, רוב הנפגעים במלחמות האחרונות הם אזרחים. מינקלר גם מזכיר את הנטייה במלחמות האלה, המופעלות על-ידי מליציות, לחייל ילדים, וילדים הם כלי נשק יעיל במיוחד, שכן יש להם פחות מודעות לקיום מול המוות והם יותר צייתניים. מצב התקשורת מחוק מגמה זו, כי לתמונות של ילדים הרוגים יש אפקט רגשי מידי, בעוד שאת שליחתם של הילדים האלה אל החזית קשה לצלם. בהקשר הישראלי, הצד הפלסטיני מנצל עד תום את ההנגדה בין צבא סדיר, מצויד היטב, לבין צבא מליציות. כשזה מצטרף למסגור האסטרטגי של עימות בין כובשים ונכבשים, הקרב בתקשורת הוכרע כמעט מראש.

אירועי ה-11 בספטמבר 2001 עודדו קובעי מדיניות בישראל לחשוב שניתן יהיה לנתק את מבצע 'חומת מגן' מהמסגור של כובשים ונכבשים ולהצמידו למלחמה גלובלית בטרור. אבל מטרה זו הושגה חלקית בלבד, וכאן אנחנו מגיעים לסיבה הרביעית לכישלון: הקושי לנתק את הטרור מהכיבוש כרוך גם בכך שהחיבור בין טרור ולוחמי חופש, לוחמים אנטי-קולוניאליים, מקשה על המערב. חיבור כזה משמעו הטלת חלק מן האשמה לטרור על הכובשים. אין זה מקרה שההפרדה בין טרור למלחמה נגד כיבוש הצליח יותר באמריקה מאשר באירופה. באמריקה הרקע הקולוניאלי חלש יותר, ואילו הטראומה של ה-11 בספטמבר חזקה

ורעננה יותר. באירופה יש רגשות חזקים של אשמה על העבר הקולוניאלי, ורגשות המועצמים על-ידי מיעוטים מן הקולוניות לשעבר המשתתפים בתהליך הפוליטי.

הסיבה החמישית: אירועי טרור הם אירועים קצרים המשתלטים על אמצעי התקשורת לכמה שעות, לעומת מבצע כדוגמת 'חומת מגן' שמתגלגל לא רק בשטח אלא אף בתקשורת. הוא יוצר מסגרת נרטיבית מוכנה מראש, מוכרת, שלתוכה יוצקים את אירועי המשנה. מבצע צבאי מתגלגל, כמוהו כמבצע מדיני מתגלגל, יוצר מסגור אסטרטגי, ובמקרה זה שלילי.

מכל הדברים האלה ניתן להסיק כמה מסקנות:

1. בשל התחרות במשטר דמוקרטי בין נרטיבים מדיניים וביטחוניים ובשל ריבוי הנרטיבים האלה, לכל גורם פוליטי יש תמריץ לנצל את המעמד הממלכתי של צה"ל ולהעביר את סמכותו לצדו. במצב כזה, הצבא צריך להיזהר כמו מאש מהיצמדות לנרטיב פוליטי כלשהו. תחת זאת יש לפתח שיח של דעות מקצועיות שמשתדלות לא להתחבר לנרטיבים הפוליטיים, וכשיש קצינים בכירים שרומזים על העמדת סמכות מקצועית לטובת נרטיב כזה על פני נרטיב אחר, להיות ערים לנוק מצטבר לצה"ל שנובע מכך.

2. בשל העובדה שהמסגור האסטרטגי של העימות נתון במחלוקת פנימית קשה, רצוי שהצבא יתרכז ככל האפשר ברמת המסגור המשני הטקטי. גם אם גישה זו לא תציל את הצבא משימוש פוליטי נואל בחוות דעת מקצועיות, אפשר שתצמצם את הנזק.

3. פגיעות קשות באזרחים וביישובים אזרחיים יכולות להפוך מסגור טקטי למסגור ברמה האסטרטגית. הצבא צריך אפוא להיות רגיש לסוג של אירועים, שעלולים כהרף עין להקפיץ דעת קהל עולמית מנרטיב אחד לשני. אלה הם בדרך כלל אירועים בלתי-צפויים, אך מהו צבא אם לא ארגון שמתמודד עם אירועים בלתי צפויים?

גם בתחום התקשורת הדבר הזה חשוב, ואולי אפילו קריטי. אחת התגובות למצב כזה של פער בין צרכים צבאיים ותקשורתיים היא צנזורה, סגירת שטחים; תגובה אחרת היא מצבור של פעולות סמויות. בשני המקרים יש להביא בחשבון את המחיר שלפעמים הוא כבד ביותר – הרצון להצליח בחזית הבינלאומית במחיר תקשור אמין עם הציבור הישראלי ומשפחות החיילים.

4. בעימות הישראלי-פלסטיני רתמו הפלסטינים בהצלחה את התוצאות המצולמות של הפעלת כוחו של צה"ל לחיזוק סיפור המסגרת של הכיבוש. הקשיים בהפיכת 'חומת מגן' לפרק במלחמה גלובלית בטרור מלמדים על כך שמניפולציה של נרטיבים איננה רק עניין של מומחים לתקשורת. ראשית, המדיניות עצמה יוצרת אילוצים כבדים שקשה להתגבר עליהם. שנית, ההיגיון של הכוחות הפוליטיים, הפסיכולוגיים והכלכליים המתחזקים סיפורי מסגרת הוא נושא לניתוח בינתחומי מורכב ואינו עניין לדוברים ויחצנים ולא־אינטואיציות שלהם, יהיו מוכשרים ומלומדים כאשר יהיו. גם כאן יש לעשות פעולות הכנה מקיפות ומעמיקות בחקר הסביבה הפוליטית, התרבותית והכלכלית של התקשורת, פעולות שתקבענה במידה רבה את ניתוב הנרטיבים של העימות.

השילוב העמוק בזמננו בין מלחמה ותקשורת-המונים אינו פחות מהפכני מאשר חידושים טכנולוגיים מופלגים ששינו את מבנה המלחמה בעבר, כמו המצאת הטנק, המטוס או התותח. תקשורת ההמונים, למרות היותה כלי אזרחי ולא דווקא כלי צבאי, מתווכת את כל פעולות הצבא ומשפיעה על מושגי הזמן, המקום והאסטרטגיה של הכוחות הנמצאים בעימות, כמו גם על מושג ההכרעה.

מסיבה זו ראוי שנבנה את ההתמודדויות בעתיד על תורות לחימה חדשות המביאות בחשבון שינויים מפליגים אלה.

התקשורת כשיקול אסטרטגי בהיערכות ללחימה

מנחה: פרופ' צוקרמן, ארנון – החוג לקולנוע, אוניברסיטת תל-אביב

רשימת הדוברים (לפי סדר "אלף-בית"):

- מר אורן, אמיר – כתב צבאי, 'הארץ'
- אלוף איילנד, גיורא – ראש אג"ת, צה"ל
- גב' בראון-לפידות, אלישבע – דוברת נשיא המדינה
- תת-אלוף גלעדי, עיבל – רח"ט אסטרטגי, צה"ל
- מר הבר, איתן – חבר מערכת, 'דיעות אחרונות'
- תת-אלוף היימן, אריאל – קצין מילואים ראשי
- אלוף הראל, דן – ראש אגף מבצעים, צה"ל
- אלוף (מיל.) ורדי, רפאל
- אלוף יעלון, משה – הרמטכ"ל המיועד
- יערי, אהוד – פרשן מדיני, הערוץ השני, הטלוויזיה הישראלית
- תא"ל ירון, רות – מב"ל, דוברת צה"ל המיועדת
- אלוף-משנה כוכבי, אביב – מפקד חטיבת צנחנים
- פרופ' נבו, ברוך – החוג לפסיכולוגיה, אוניברסיטת חיפה; מתאם פורום
- צבא – חברה, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים
- תת-אלוף שליין, אייל – מפקד אוגדה 340

■ **ארנון צוקרמן:** את הסוגיה שתעמוד במרכז הדיון שלנו – 'התקשורת כשיקול אסטרטגי בהיערכות ללחימה', אפשר לנסח גם אחרת: אם התקשורת היא אכן אמצעי לחימה, כיצד משלבים אותה בתכנון, בביצוע ובלקחים.

אפתח בכמה קביעות, שמוסכמות כנראה על הרוב:

א. בעידן התקשורת הגלובלית והטכנולוגיות החדשות, אפשר אולי להטות אינפורמציה, אבל אי-אפשר לחסום אינפורמציה, בוודאי לא לטווח ארוך.

ב. חלק חשוב ביותר של הלחימה מתרחש בשדה הקרב של התקשורת, וכמו שמערכות הנשק המודרני פוגעות במטרות בעצמה רבה, במהירות ובדייקנות ובטווחים ארוכים, כך גם התקשורת המודרנית.

ג. סמכות הצבא ביחס לתקשורת היא מוגבלת בחברה דמוקרטית, כלי הפיקוח של הצנזורה מוגבלים והמושג 'תעמולה' אינו נשמע טוב בחברה מערבית דמוקרטית. התקשורת אינה אוהבת פיקוח, ובמיוחד אינה אוהבת מניפולציה של דוברים.

ד. הטכנולוגיות החדשות של התקשורת מחייבות היערכויות חדשות. נוסף על מאות הרשתות שמשדרות, יש להביא בחשבון גם טלפונים סלולריים, אינטרנט, מחשבים אישיים ניידים, מכשירי פקס, מצלמות וידאו אישיות. לפעמים, תמונה אחת של צלם וידאו חיובי, בעיקר אם הוא מן הצד האחר, 'עושה את כל העבודה'. לא מן הנמנע שבעתיד אפשר יהיה לקלוט צילומי לוויין שמתארים את שדה הקרב, ואפילו לשרד אותם ברשתות. יכולת הפיקוח על אפיקיה הרבים של התקשורת היא כמעט אפסית. מאידך גיסא, כלי התקשורת הללו, הרבים והמהירים, אולי פותחים הזדמנויות חדשות כמו העברת מסרים מדויקים לקבוצות שונות שיש לנו עניין בהן, אם קבוצות אתניות, תרבותיות, או מקצועיות. דעת הקהל ואמצעי התקשורת בדמוקרטיה המערבית, בעיקר במערב אירופה רגישים היום כידוע לזכויות אזרח, לדיכוי, לכיבוש, לשלילת החופש. לא נחוץ הרבה כדי שהתקשורת הזרה תצייר אותנו כדבר-מה שמנוגד לערכים הומניים מערביים.

ה. קיימים הבדלים משמעותיים ביחסי התקשורת והצבא בזמן שלום, במלחמה כוללת ובעימות מוגבל, כמו למשל לוחמה נגד טרור. מטבע הדברים, נתמקד היום בסוגיות של עימות מוגבל ומלחמת טרור. בהערכה שהאמיתות שהצגתי הן נכונות, ברצוני להעמיד לדיון את השאלות האלה:

1. אם כולם מסכימים שהתקשורת היא אמצעי לחימה, מדוע היא אינה משולבת בצורה אורגנית בכל המהלכים? יש להבחין בין רחשי לב ותחושות לבין מסקנות והמלצות. אני מתכוון לצעדים פורמליים מחייבים. השילוב הקלוש של דובר צה"ל היום במטה הכללי איננו מענה, ובדומה לכך דברים שאמר הרמטכ"ל, כאילו המפקד בשטח ולא דובר צה"ל הוא שיעמוד מול

התקשורת. המפקד אינו מוכשר לזה, וכמו שיש לידו קצין אגף כוח אדם וקצין מודיעין, צריך שיהיה לידו קצין תקשורת.

2. יעד לגיטימי הוא שהדימוי שלך לא ייפגע בתקשורת המערבית, אבל במערכה שמתנהלת בחלקה בקרב אוכלוסייה, אין מנוס מכך שחלק מהפעולה יוכתב על-ידי התקשורת. איך מטפלים בזה?

3. האם התקשורת – וזה יצביע על מידת הרצינות של ההתייחסות לתקשורת – משולבת בצורה רצינית בתכניות-מגרה במצב של מגה-פיגוע, למשל?

4. הפלסטינים ומדינות ערב מסוימות משתמשים בתעמולה אגרסיבית נגדנו, החל בשקרים גדולים (למשל: 'המוסד' הוא שחיבל ב'מגדלי התאומים') וכלה בסיפורים על הסוכריות המורעלות. השאלה היא האם עלינו ללחום באויב בנשק-שלו, כלומר להשתמש בתעמולה שקרית; לא מה שקוראים אצלנו 'הסברה' אלא פרופגנדה.

5. אולי הצבא כלל אינו בנוי לראות בתקשורת אמצעי לחימה. אולי עליו לזנוח את הסוגיה הזאת מכול וכול ולהתמקד בתפקידיו המהותיים: להילחם, לנצח?

■ **דן הראל:** במצב שבו הוכרזה עלינו מלחמה טוטלית של טרור, כמעט מלחמת חברה בחברה, כשכל אחד בחברה שלנו הוא יעד לגיטימי – אנחנו מנסים לעצב את מערכת התעמולה באופן שתערער את ביטחונם של הפלסטינים ביכולתם לנצח ותחזק את תודעתו של הצד הישראלי ביכולתו לנצח. בניגוד למערכות צבאיות קלאסיות, המערכה היא משולבת וכוללת את כל המישורים – כלכלי, צבאי, מדיני, הסברתי, משפטי. התקשורת איננה אמצעי לחימה, אלא היא זירה שבה מתנהלת לחימה.

ברמה הלאומית אין שום ריכוז והכוונה בקביעת קו תקשורתי. לכן, כמו שהצבא נכנס לחללים ממלכתיים רבים אחרים – מורות חיילות, חילוץ נפגעים, כיבוי שרפות וכן הלאה – כך גם לגבי התקשורת, גם אם נרמו כאן שהמלאכה הזאת לא צלחה בדינו.

מסתבר שברמה הלאומית אין לנו גבולות גזרה, אין תיחום גבולות של אחריות וסמכות, אין פעולה מתואמת למעט מה שהתחלנו לעשות בתקופה האחרונה, לפני מבצע 'חומת מגן'. גם אם היה כאן מי שטען: אנחנו צודקים, וכל מה שצריך הוא להסביר – מסתבר שאנחנו פשוט נכשלים בהסברה.

אנחנו צודקים בעיני עצמנו, אבל איננו צודקים בעיני העולם מסיבות כאלה ואחרות. יש פה התנגשות בין נרטיבים: הנרטיב שלנו הוא מלחמה בטרור והנרטיב שלהם הוא המלחמה בכיבוש, והם יכולים להדגים זאת באמצעות הפגיעות באוכלוסייה שלהם. זה עיקר הקושי.

ההסברה בצה"ל מתנהלת במספר מישורים: דובר צה"ל, קשרי-חוץ (קש"ח) שמנהלים פעולות הסברה לשגרירים ולנספחים ואחרים על הסברה בחו"ל, שיגור משלחת מודיעין למנהיגות של מדינות אחרות ועוד. בסיכומו של דבר אנחנו די חלשים ברחוב האירופי, אבל די חזקים בממשל האמריקני. היו מספר מערכות הסברה שהצליחו, למשל ההסברה לגבי קארין A שחוללה היפוך של 180 מעלות ביחסו של הממשל האמריקני, או ההסברה שנגעה ב'חומת מגן', ששינתה גם באירופה את ההתייחסות לרשות הפלסטינית, והיא נתפסת מאז כמכוונת טרור, או ההסברה שנוגעת בערפאת עצמו.

לתקשורת היום בצה"ל השפעה מרכזית, לא בלעדית, בעיצוב המערכה בשכם, בבית-לחם וכדומה. היא משפיעה על שיקולינו לגבי יעדי הלחימה – את הכניסה לבית-לחם דחינו כמה וכמה פעמים בגלל הקונוטציות עם בית-לחם או ג'נין בתקופה האחרונה. היא משפיעה על אופי הלחימה – האם ניכנס עם טנקים, ניכנס עם חיל-רגלים ובכך נסכן חיילים? איננו יכולים לטעון שלא באנו לכבוש את בית-לחם כשבטלוויזיה רואים טנק שדורס הכול בדרכו. למשל, שעון ארצות-הברית משפיע לא פעם על מועד היציאה למערכה, על משך השהות במקום וכדומה.

הדוברים ברמות השונות משולבים בתהליך המבצעי. למשל, במו"ג (מבצעים וגיוחות) שלי יושב דובר צה"ל ואנחנו מתואמים אתו בעת מבצעים וגיוחות או סיכול ממוקד. בפקודת המבצע של הצבא יש בפירוש סעיף תקשורת. הפעם הראשונה שפעלנו עם תקשורת מתואמת בצורה ממוסדת הייתה במבצע 'חומת מגן': פורומים משותפים של צה"ל, משרד החוץ, משרד ראש הממשלה, משרד הביטחון, הדוברים לסוגיהם. פורום הסברה התכנס יום-יום במהלך המבצע והנפיק תוצרים. היה מרכז תקשורת, היו תדריכי תקשורת צבאי ופוליטי, היו צוותי תגובות וכדומה.

לכן תקשורת איננה אמצעי לחימה, היא זירת לחימה. העיתונאים

משולבים בכוחות כשנוח לנו, לפי התכלית המבצעית. אני בעד הסברה, אבל אינני בעד תעמולה שקרית, כי אסור לנו להשתמש במניפולציה. מותר להבליט את הצד שנראה לך, אבל יש להתייחס תמיד לכלל הסיפור. לפחות בכל תקופת כהונתי, צה"ל לא שיקר ביודעין אפילו פעם אחת; יכול להיות שמסר מידע מוטעה ואחר כך התנצל. לעולם לא ננקוט את השיטה הפלסטינית שמתמצית בביטוי 'שקר ושכח'.

צבא חייב לעסוק בתקשורת בלית בררה. תקשורת היא אחד מהיבטי המערכה, ואם נתעלם ממנה, נפסיד.

■ **רפאל ורדי:** היות שהלחימה מתרחשת בתוך אוכלוסייה אזרחית, יש להביא בחשבון שבנושא ההסברה ידנו תהיה בדרך כלל על התחונה. אבל אין זאת אומרת שלא צריך להפעיל מערכת הסברה, שלא צריך להשתמש בתקשורת. שמחתי לשמוע שהתקשורת מופיעה כסעיף בפקודות המבצע של צה"ל, אבל בכך אין די; יש לכלול את הנושא תקשורת-צבא בכל הערכת מצב לקראת מבצע, ובכל דרגי הפיקוד. יתרה מזאת, ההחלטה לצאת או לא לצאת למבצע חייבת לכלול את מרכיב התקשורת.

הערכת המצב חייבת להתעדכן תוך כדי הלחימה, תוך כדי הפעולה, ובהקשר זה צריך לשקול את האפשרות להכניס את התקשורת שלנו כשותפי סוד לפני המבצע, גם אם שיעור שיתופה של התקשורת בפרטי המבצע יהיה מוגבל. עצם ידיעת המתרחש בזמן-אמת מאפשרת תגובה תקשורתית במועד, שתקדים את תגובתו של האויב. מצד שני, אם התקשורת מתארת חיילים מחבלים ברכוש ופוגעים באנשים, אתה כורת את הענף שאתה יושב עליו.

■ **דן הראל:** במדינת ישראל אי-אפשר להגיד לעיתונאי מה עליו לצלם. ■ **רפאל ורדי:** צריך לדעת לכוון למקומות הנכונים ולמועדים הנכונים. קורה לא פעם שהפעילות נובעת מחוסר-בררה, שחייבים לבצע, ואז עליך לשקול האם אתה באמת מעוניין שיצטרף אליך כתב. לכן חשוב שהערכת המצב תהיה שוטפת.

דובר צה"ל הוא איש המקצוע ועליו לעשות את עבודתו, אבל בכורח הנסיבות יוצא שגם המפקדים בשטח משמשים דוברים, וראוי להכשירם לכך – גם מה ואיך יאמרו וגם סוג הקשר שעליהם לקיים עם התקשורת.

■ איתן הבר: אני מקווה שלא ייחשב לי לשום סוג של יוהרה אם אומר שכבר לפני 40 שנה השתתפתי בפורום דומה לזה שבו אנו משתתפים היום – והרבה לא השתנה מאז. דיונים מהסוג הזה יימשכו עוד שנים רבות, בעיקר מפני שה'תקשורת' וה'צבא' לעולם אינם יכולים לדור בכפיפה אחת. קיימת סתירה מהותית, מבנית, בין צבא לבין תקשורת, וביום שתתבטל סתירה כזו, יחדל אחד הגופים האלה – צבא או תקשורת – למלא את ייעודו. צבא נועד להילחם ולנצח, וצבא, כמו ממשלה וכוחות ביטחון אחרים, כמעט אינו יכול לפעול להשגת יעדיו אלא בחשאי, בסודיות. צבא שתכניו גלויות לעין השמש אינו יכול לנצח. הוא מועד לתבוסה. לעומת הצבא, התקשורת – וזה תפקידה – מבקשת לחשוף, לגלות, לדעת, והכול, וכמאמר ה'ניו-יורק טיימס': "לפרסם כל מה שראוי לפרסום", או כפי שנאמר במקום אחר: "חומר החיטוי הטוב ביותר הוא השמש". התקשורת, בוודאי בשנים האחרונות, לא תמיד מתחשבת בטיעוני ביטחון, ובוודאי אינה משאירה לצבא את זכות ההחלטה מה להסתיר, מה לחשוף. הרשות שהתקשורת לוקחת לעצמה להחליט מה לפרסם, כבר גרמה נזקים לביטחון המדינה.

עם זאת, חייבים לומר שאין זה נכון שהתקשורת בישראל יודעת הכול וחושפת הכול. כמי שהיה גם בצדו השני של המתרס, בצד הממשלתי, אני יכול לומר בביטחון שהתקשורת הישראלית, ככל שחשפה הרבה בשנים האחרונות, עדיין רחוקה מלדעת הרבה על הנעשה בצבא, במערכות הביטחון השונות, ואפילו בממשלה. הסודות הגדולים והאמיתיים של מדינת ישראל לא נחשפו (ואין בדברים אלה כדי להצביע על כך שאני יודע אותם...), ואני מקווה שהסודות הגדולים גם לא ייחשפו.

נשאר אפוא להציע לצבא ולתקשורת לנסות ולפעול במרחב מחיה שיציג תמונה נכונה ואמתית של הצבא בפני הציבור – והתקשורת תקבל, ותהיה מרוצה, מ'ליטרת הבשר' שלה.

במובן זה, נראה לי שצה"ל עושה בשנים האחרונות בדיוק, אבל בדיוק, מה שאסור לו לעשות: הוא מסביר, הוא מפרשן, הוא מעמיד את קציניו הבכירים במדים מדי ערב בטלוויזיה, או בבוקר בעיתונים, או ברדיו, להסביר לעם ישראל את הצדדים הפוליטיים בסכסוך בינינו לבין הפלסטינים. זה טוב מאוד ונוח לפוליטיקאים, זה אסון לצבא. זה ערבוב תחומים מוחלט ופגיעה

באושיות הדמוקרטיות. יצחק רבין, למשל, בתקופת האינתיפדה הראשונה, הופיע כמעט מדי ערב על המסך והסביר ופרשן כאחרון העיתונאים ולא אפשר ולא הרשה לקצינים להסביר. הרמטכ"ל, דן שומרון, כמעט שלא הופיע אז. מח"טים לא דיברו. לצבא יש תפקיד מרכזי – לנצח, ותפקיד משני בהסברה: להביא את העובדות, ולא עוד. אסור שצבא יעמוד לשירות הפוליטיקאים וירצה לי ולשכמותי מה דעתו על ערפאת ועל הרשות הפלסטינית. איך נראה אלוף בצה"ל ששבוע לפני הסכם אוסלו מסביר על 'המלכות הרשעה' ויומיים אחרי אוסלו צריך להסביר את ההפך הגמור?

צה"ל, במקרה שלפנינו, עוסק בנושאים שהם מענייניו של הדרג המדיני בלבד. אבל כדרכו של צה"ל תמיד, הוא נכנס ל'ואקום' שמשאיר אחריו הדרג המדיני. באין אחרים, צה"ל מספח לעצמו תחומי פעולה לא לו ומסתבך באמירות פוליטיות.

אגב, ואולי לא כל כך אגב, צה"ל אינו בנוי היום לטפל בתקשורת, משום שמוסד דובר צה"ל, שהכרתי קצת אחרי מערכת סיני, גדל אמנם בממדיו ובהיקפו, אך לא השתנה בהגדרת תפקידיו ובצורת עבודתו: שוב ענף כתבים צבאיים, ענף זרים. הכלים שהוא פועל בעזרתם אינם נכונים. בשעתו, העליתי רעיון שמוסד דובר צה"ל יעבוד לפי מבנה של מערכת עיתון, שיש לו כתבים, עורכים, צלמים. אם תהיו מעוניינים – אפרט.

לסיכום: צה"ל שעוסק בנושאים שאינם מענייניו, רק מסתבך והולך.

■ ארנון צוקרמן: החברים שדיברו עד כה לא הביאו בחשבון שחל שינוי דרסטי במערך התקשורת הגלובלית. לפני 30 שנה היינו ערוץ אחד, לא היו ערוצים גלובליים, הכול היה בשליטתנו. רצו להכניס תקשורת – הכניסו, לא רצו – לא הכניסו. עם כניסת הטלפונים הסלולריים, עם כניסת השידור הלווייני מכל מקום בעולם, העידן הזה נגמר.

■ אייל שליין: בסוג כזה של עימות, יש ללמד אנשים לא לדבר, אלא לחשוב – לחשוב תקשורת, ומהרמה הבסיסית ביותר. כמו בתחום הבטיחות – אינך יכול לנצח בבטיחות, אבל אפשר להימנע מתקלות וטעויות. בהנחה שאנחנו הכובשים בעימות הזה, שיש משקל לעצמתו של החלש, שלא אנו קובעים את 'זמן המסך' ומה שנראה לנו נכון, איננו אטרקטיבי בצד שמנגד – החשיבה צריכה להתמקד במשמעות התקשורת ככלי ואף כסוג של אמצעי

לחימה. בלחימה הזאת, חשוב להחיל סוג כזה של חשיבה בכל הרמות ולבצע 'ניהול סיכונים' – במקום שמאתרים נקודת תורפה, שם מציבים את האדם המתאים לטפל בכך.

כמו כן, יש לנסות ליישם את התפיסה שהיות שמדובר גם במלחמה על התודעה, עלינו להעצים את החיסרון של החלש, הפלסטינים, על-ידי השקרים שלו – תקראו לזה תעמולה או הסברה, כרצונכם. יעד-על בהקשר זה הוא להיות מסוגל לקבוע כצה"ל, כמדינה, מה אני 'מעלה' לשידור ב-CNN ובאחרים (ולאו דווקא בתקשורת פנים). למשל, להחליט על סיור כתבים בשטח לחימה, ששני-שלישים מהם ידועים כ'אובייקטיביים', כמי שאינם באים עם דעה קדומה. כלומר, סיקור יותר רחב, ולא רק של דובר צה"ל.

■ **אמיר אורן:** יש שלושה קהלי יעד שבראשון בהם הצבא מטפל היטב, באחרון הוא יטפל טוב יותר כאשר תהיה דוברת צה"ל אחרת, ובאמצעי הוא אינו מצליח לטפל. הקהל הראשון הוא אותה קבוצה שאפשר לכנותה שכפ"ץ – שדרים, כתבים, פרשנים צבאיים – שמסקרים את הצבא באופן שוטף, ושדרי הטלוויזיה מכנים אותם בכינוי הגנאי 'דובר צה"ל' היות שהם מאמינים לצבא ולסיפור שלו, משוכנעים שאלה הן העובדות וזוהי הפרשנות הנכונה. הקהל השני הוא כתבי החוץ. הקהל הבעייתי ביותר הם מעצבי דעת הקהל בעיתונות הישראלית שאינם משתייכים לקבוצה הראשונה, ועם זאת הם כותבים באותם העיתונים או מדברים באותם הערוצים, אבל בעצם רק ניזונים מדיווחים ממוחזרים. הם לא רוצים להיות בשטח, הם לא רוצים לפגוש את האנשים, קשה למצוא מסילות לראשיהם או ללבם. גם בלי שיש להם איזשהו קשר לעובדות, מסתבר שהם משפיעים מאוד על מה שחושבים בציבור.

■ **אביב כוכבי:** רשמתי לי כאן תשע הנחות יסוד ובעקבותיהן גם כמה המלצות ברמה המעשית, ואדבר מהגובה של מפקד חטיבה ולא למעלה מזה.

1. הנחת יסוד ראשונה היא שהשמש תמשיך לזרוח במערב. רוצה לומר – שהפזיקה של תקשורת ומדיה תישאר הפזיקה של תקשורת ומדיה, ועלינו ללמוד לפעול בתוך המגרש הזה. לכן אינני מוכן להשתתף בתסכול של דובר צה"ל שנבוכך מול ה-Replay של הטילים. במקום להרים ידיים צריך

לחשוב איך מחנכים אותם בפעם הבאה כדי שלא יהיה Replay. השקר הטוב ביותר הוא האמת. אם נספר את האמת בגדול, היא תנצח.

היו אצלי כתבים צבאיים לפני שבועיים לשיחת רקע ושאלו אם הייתה אצלי ביזה. תיארתי שני מקרים של ביזה שאני יודע עליהם.

2. אני מניח שבסופו של דבר המידע מגיע לכולם. ידוע לי מי מצלם או לא מצלם אותי בעת הלחימה בסמטאות? אז לפחות שאני הוא זה שיעצב את הזווית (תרתי-משמע) של הסיפור הזה.

3. יותר ויותר אני מגיע לתובנה שהסיפור האנושי הוא יותר חזק.

■ **איתן הבר:** אתה תייצר את צורת הלחימה לפי זווית הציבור? לפי הסיפור האנושי?

■ **אביב כוכבי:** לא, אבל אם הכתב יבוא אתי, הוא יצלם את הסיטואציה כולה.

■ **משה יעלון:** אבל בסופו של דבר הוא בא מנקודת הראות שלו. אגב, הכנסת תקשורת לזירת הלחימה, איך ומתי – כל זה הוא פונקציה של מה שמעוניינים להראות. תמיד צריך להראות את האמת, אבל אף אחד לא צריך להראות את כל האמת. אמת חייבת להיות. לכן עיתונאים נכנסים בשלב מסוים ויוצאים בשלב אחר.

■ **אביב כוכבי:** כאמור, לאט לאט מתגבשת אצלי התובנה שסיפור אנושי, אפילו קטן, עשוי להיות חזק לאין שיעור מאסטרטגיה דברורית בנויה לתלפיות בתהליך ארוך טווח.

4. אינני יודע מה מעצב את מדה. לכן אם מוזמן לך אוסף של סיפורים אנושיים, אותנטיים, אמתיים, שמשקפים איזושהי תמונה, אולי צריך לעצב אותו – כלומר שוק ליברלי בתחום של הקליפים, אבל עם יד מכוונת.

5. חלק מהנוק התקשורת הוא מיותר. כוחותינו נכנסו היום למחנה הפליטים, הפעולה הייתה נקייה, הכוחות הגיעו מ-12 מוקדים ובסך הכול הם איתרו את רוב המבוקשים. אלא שזה אינו מעניין אף אחד, כי כתבת ב-CNN צילמה מכונית מעוכה תחת טנק בלוויית הכותרת 'הכוחות הישראליים מחוללים נזקים'. מדוע אי-אפשר היה להזיז את הרכב לפני כניסת הטנק? אנחנו מוזיקים לעצמנו ויש להודות בכך.

6. אני מתקומם נחרצות נגד האמירה 'המפקד הוא הדובר', אני אינני דובר.

אני אדם, למצלמה ולכתב אני מספר סיפור מדהווית שלי, את האמת שלי. אחת היומיות מהסוג הזה שמשגיגה תוצאה הפוכה היא שמחלקים למפקדים איזה תדריך יומי על דף והם קוראים מתוכו לפני הכתבים. התוצאה היא כתבה של ערוץ 2 שבה החייל, מפקד-הכיתה, מפקד-המחלקה ומפקד הפלוגה אומרים כולם אותו המשפט, כל אחד לפי כושר הביטוי שלו. אני מסתפק בדובר צה"ל.

7. התקשורת עדיין נתפסת אצל רבים מאתנו כדבר שכדאי להתרחק ממנו משתי סיבות: היא נגועה ביחצ"נות; היא שדה מוקשים.

8. אינני רוצה לנצח בזירה התקשורתית, אבל אינני רוצה להפסיד.

9. כאזרח בארץ דמוקרטית, תעמולה נתפסת בעיני כמניפולציה מקוממת.

הדברים שמניתי כאן מחייבים טיפול. ברמה הטקטית קבענו שני מושגים: נת"ת - נקודות תורפה תקשורתיות; נת"פ - נקודות תקשורת פוטנציאליות. התחברות ממושכת עם כתב צבאי עדיפה על פני גיחה של שלוש-ארבע שעות, כי בדרך זו הכתב מתוודע למורכבותה של המציאות. אחד הדברים שעדיין קשה לי מאוד להסביר בריאיון של שבע שניות הוא מורכבותה של לחימה בתוך אזור צפוף אוכלוסייה. כתב שישעה אתי יומיים, ידע לעשות זאת. היו אתנו צוותים של ה-CBS ושל ה-BBC שבוע, שבועיים ויותר, וכבר אחרי יומיים הם כמעט הפכו ללוחמים, הם הבינו שמאחורי הנשק הקלגסי יש בני אדם ששוקלים וחושבים, הם ראו איך חיילים מתלבטים האם לפרוץ את הדלת 'פריצה חמה' שמא יש מאחוריה חדר ולא מסדרון.

■ אהוד יערי: מצלמה היא תותח שמונח בשטח, היא אמצעי לחימה. השאלה היא לאיזה צד הוא מכוון ומי עומד מאחוריו; השאלה היא כיצד אתה יוצר מצב שבו רוב התותחים האלה שפזורים בשטח, ילכו בכיוון שלך.

חייב לחול עדכון תפיסתי, שלפיו הטיפול בתקשורת במלחמה צריך לדמות רובו לטיפול בתקשורת בשיאם של התהליכי שלום. זאת אומרת, הבררה היא בין אטימה וחסימה ברגעים שחיוני לעשות זאת ובין מדיניות של הצפה ברגעים אחרים, הצפת השטח במידע, בדרכי גישה, כאשר אתה הוא שבוחר את ההדלפה או הגישה.

במה שנוגע ב'תותחים' שתיארתי קודם, ככל שיתלוו יותר כתבים למפקד חטיבה 35, הם יהיו בצד המתאים לנו של התותח. יהיו מקרים שבהם הדיווח שיתקבל בסופו של דבר לא יהיה לרוחנו, אבל הרווח המצטבר יהיה לטובתנו והוא שיחולל את השינוי. למשל בנושא האירועים בג'נין – לו אפשרנו בשלב מוקדם יותר – אם לדובר צה"ל, או לכתב צבאי של הטלוויזיה, או ל-BBC – לראות שיש קרב של ממש בתוך ג'נין, להיווכח במו עיניהם מהי התנהגותו של הצד השני, השיווק התקשורתית של האירוע היה שונה בתכלית.

אם הגישה הכללית היא מתקפית, כי אז כמו ששב"כ הציף את אש"פ בסוכנים, חובה להציף את השטח בתקשורת מכל הסוגים. ואתן דוגמה אחת מני רבות: עד היום אינני מבין מדוע כשיודעים על זהותו של מְשַׁלח מְפַגְעִים, מדוע איננו הופכים את המידע הזה מראש לפגו תקשורתית, אלא מחכים לפיגוע כדי להודיע בדיעבד שלפיגוע המסוים אחראי מוחמד מוגרבי, למשל.

כמדינה, אנחנו ניגפים בתחום התקשורת בשני תחומים שבהם אנו אמורים להיות הכי חזקים: בתקשורת האלקטרונית אנחנו במצב של תבוסה גמורה מול תקשורת האינטרנט הערבית; בתחום השידור הלווייני, אין לנו שום כלי לדבר באמצעותו אל העולם הערבי. אפילו עיתון אין לנו לדבר בו אל הצד השני. אל מול אמירה מתקפית-הסברתית, הצד השני היה מחויב להתגונן, להטמיע אל תוך המערכת שלו חלק מהנימוקים, הטענות, ההאשמות שאתה תתלה בו. היום הצד השני פועל בחופש מוחלט.

עניין אחר – מדינת ישראל ויתרה על יכולתה לדרוש מה שדורשת כל מדינה מתוקנת בעולם. עיתונאי שרוצה לבוא לארצות-הברית חייב להצטייד בוויזה I אחרת הוא מפר את תקנות ההגירה. במדינת ישראל היום יכול לבוא כל אדם ולשדר ממנה כאוות נפשו – וראו אותו כתב מאבו-דאבי, שהגיע הנה, למדינה שאין לה יחסים דיפלומטיים עם ארצו, ישב באולפן במערב ירושלים וסיפר על הוצאות להורג המוניות ברמאללה. לא דרשו ממנו אישור עבודה, לא רישוי או התכתבות עם לשכת העיתונות הממשלתית.

נכון שההכרעה לא תיפול בסופו של דבר על המרקע או בטקסט הכתוב,

ועם זאת גישה של הצפה תוכיח את עצמה בוודאות. ובהצפה אני מתכוון לתדריך יומי, ולא רק בשלב המתקדם של העימות, ויש להקפיד שהתדריך היומי יהיה מסקרן, שיהיה כדאי לעיתונות לשבת ולחכות לו. בהצפה אני גם מתכוון ליכולת ולהיקף הכניסה של הכתבים לשטח.

■ **ברוך נבו:** לפני 30 שנה בערך הייתי בקורס מ"פ במילואים, זה היה הקורס הפיקודי הכי גבוה שעברתי בצה"ל. אמרו לנו שם שמטרת הלחימה היא להשיג מקסימום יעדים במינימום מחירים. אני חושב שההגדרה הזאת לא השתנתה בעיקרה; מה שמשתנה הוא היקף היעדים והמחיר. אז היעדים היו גבעה, יעד מבוצר, בסיס צבאי של האויב, והמחיר היה במונחים של נפגעים, של אמצעי לחימה, של תחמושת וכיוצא בזה. היום גדל מספר היעדים, והמושג 'יעד' כולל גם את דעת הקהל, את התודעה ואת התדמיות.

כבר תקופת-מה צה"ל פועל בהתאם למצב הדברים הזה. צה"ל אינו מתעלם מהתקשורת, ומה מעיד על כך יותר מהעובדה שצה"ל הודיע בפומבי שהוא משתמש באמצעי לחימה מעודנים בג'יין ולא באמצעי לחימה מסיביים כמו מטוסים ותותחים? נכון שביסוד ההחלטה הזאת היה בראש ובראשונה שיקול מוסרי, אבל הובאה בחשבון גם כניסתה הצפויה של התקשורת וההשפעה על דעת הקהל.

צעד נוסף בהכללת השיקולים התקשורתיים בתוך שיקולי הלחימה הוא להפוך את המגמה הזאת לפורמלית יותר, וכמו שבעת ההיערכות ללחימה מזמינים את המומחה ללוגיסטיקה ואת הרופא וכיוצא בזה, לדיונים יש להזמין גם מומחה לתקשורת.

עם זאת, יש שתי סתירות בולטות במה שנוגע בשילובה של התקשורת בלחימה, וכדאי לזכור סתירות אינהרנטיות אלו: יש קונפליקט קבוע בין רצונו של צה"ל להרתיע לבין האהדה שדעת הקהל העולמית, גם של מדינאים בעולם, רוחשת לדוד מול גוליית; אם רוצים להרתיע, יש להיראות ולפעול כמו גוליית, אבל אם אתה נראה ופועל כגוליית, אתה מפסיד מיד בדעת הקהל העולמית.

סתירה אחרת היא בין דעת הקהל הפנימית הישראלית לדעת הקהל העולמית. דעת הקהל הישראלית חייבה את הממשלה להגיב בחריפות על

פעולות ההתאבדות, ויש להניח שכך גם יקרה בחודשים הקרובים. לעומת זאת, יש דעת קהל אחרת, שמורכבת מאנשים אחרים עם פחות נגיעה בעניין, וגם היא, ואולי בעיקר היא, קובעת מאוד מבחינת מטרות הלחימה. הכוונה היא לדעת הקהל העולמית, שמקיפה ציבורים ומדינאים ברחבי העולם שאינם מוכנים לקבל שיטה של "עין תחת עין" ואינם מוכנים לקבל הריסת בתי משפחות המתאבדים כגמול ראוי מוסרית.

אלה הן שתי סתירות שאין להן פתרון.

נקודה אחרונה קשורה למומחיות הספציפית שלי. אני עוסק בפסיכולוגיה של משאבי אנוש. אמיר אורן אמר שלא ייתכן שצה"ל יעמיד בראש חטיבה או אוגדה אדם בלתי סימפטי, שאינו מתבטא כראוי, אם מביאים בחשבון שאדם כזה עתיד להיפגש בבוא היום עם התקשורת. זוהי אמירה מאוד נכונה. אני חוזה מצב, ואינני יודע אם עלינו לשמוח או להצטער על כך, שבו בין שיקולי הקידום בצה"ל יכללו את השאלה האם האיש שאנו מקדמים, במיוחד לתפקיד שיפגיש אותו עם עיתונאים – האם הוא מתאים מבחינה 'תקשורתית'. אינני מתכוון לשיקול פורמלי של קידום. אני רק טוען שברמה הלא-מודעת זה יקרה ממילא, וכדאי להיות ערוך לכך.

■ **אלישבע בראון:** תקשורת איננה חוות הכול, אבל היא גם איננה אויב, ויתר על כן יש לראותה ככלי נוסף להשגת המטרה הצבאית. כיום מתקבל הרושם שהתקשורת מתרכזת רק בתוצאות, בו-בזמן שמתפקידו של דובר צה"ל הוא להציף את השטח בסיבות, במטרות ובעובדות הבסיסיות. חשוב מאוד לספק מידע תכוף, זמין, ליצור הודקקות של התקשורת ולא לסגור בפניה את הזירה. לא מומן סיפר לי כתב של רשת זרה שלא התירו לו להיכנס לזירת הקרבות; הוא הסתנן פנימה כדי לבצע את עבודתו העיתונאית, וחיללים שלנו ירו לעברו. מאותה עת ואילך הוא לא יאמר מילה טובה על ישראל.

כדי להביס את זירת המבוקים, עלינו ליצור מבוקונים משלנו, ואין בעיה לעשות זאת אם יוצאים לפעילות מבצעית בדיעה, במודעות ובתכנון מראש 'לשחרר' מידע.

היות שה-Trend היום הוא מוסריות, מדוע לא לחשוב מראש על הזוויות שרצוי לנו לחשוף ועל הדרך שבה אנו רוצים להציג את עצמנו? אסור

שהמסביר הלאומי שלנו יהיה מפקד עם שכפ"ץ, אמ-16 תלוי לו על כתפו וקפל"ד על ראשו. לצד פעילות צבאית, יש לדאוג להעברת סיוע הומניטרי (מוון, תרופות וכדומה) ואותו יש לחשוף תקשורתית. גם לא הייתי פוסלת חשיבה תקשורתית בכיוון האוכלוסייה הפלסטינית. אם צה"ל יפנה, למשל, לתושבי מחנה הפליטים בג'נין, ובעזרת מנשרים יסביר מה אנחנו רוצים ומה איננו רוצים, זה יעשה את כל ההבדל! לא כל הפלסטינים אינם קשובים. יש פלסטינים שמחפשים את החיבור ורוצים ליצור משהו אחר. אסור לנו לוותר ולומר שזה קרב אבוד מראש, שכולם אויבנו.

כחלק מההתמודדות המלחמתית התקשורתית, כדי שנוכל להגיב בזמן-אמת, הייתי מציבה מישהו שישמע מה אומרים התועמלנים הפלסטינים והערבים על אותה פעילות צבאית עצמה בזמן אמת. גם הייתי מציעה, כבר בשלב המאוד ראשוני של האימונים, להעביר לחיילים שלנו מה שנקרא 'יחידת תקשורת' כי כולם בעצם אינם אלא דוברים זוטרים.

■ רות ירון: למסגור (Framing) יש חשיבות, התמונה היא המסר והיא שתקבע אם יש סיפור או לא. התמונה מייצרת את ההשפעה התודעתית. הקושי בעיצוב המסר מתבטא בכמה וכמה דברים. אנחנו חיים בסביבה רוויית פוליטיקה. זה נכון בכל דמוקרטיה, וזה נכון עשרת מונים במדינת ישראל, שבה הוויכוח על הנרטיב הוא לא רק בתוך הציבור ואל מול קהלי היעד, אלא אפילו בתוך הממסד השלטוני. הוויכוח הזה משפיע על האופן שבו מעצבים את המסר. בעתות לחימה, ועם השתנות הצרכים המבצעיים, גם המסר חייב להשתנות. המסר ישתנה גם בהתאם לקהלי היעד הן ברמת הדגשים והן משום הצורך לאמרו בשפות שונות.

בגלל הוויכוח הבסיסי על הנרטיב, לסוגיות המוסר חשיבות גדולה ביותר. כאורחית שצופה בטלוויזיה, אני רואה פחות מדי את הדילמות של החייל ושל המפקד בשטח. חלק גדול מזה היה ראוי להוציא החוצה בגלל הממשק הגדול עם האזרחים. אין דבר שקונה יותר אהדה מאשר שיקולים מוסריים בעת לחימה – מכניסים את התקשורת לשטח ל-48 שעות, ל-72 שעות, וכתבים עדים לדילמה המבצעית, לפעילות המבצעית שנוקטים כדי להגיע אל היעד תוך גרימת נזק מוערי ככל האפשר.

אני מאמינה גדולה מאוד במבנים ובפרוצדורות מוכנים מראש, כאלה

שמעדת עליהם גם בתקופות רגיעה. זה נכון גם לגבי היחס לתקשורת בכלל ובעיקר בעתות לחימה. בפרוצדורות כוונתי לתדרוך היומי, לתדרוך השבועי, למסר המתואם שעובד כל הזמן. דוגמה טובה לכך היא האופן שבו הממשל האמריקני בונה ומפעיל את המסר שלו בצורה מושכלת, ומעביר אותו דרך הפריזמה כולה.

בפרוצדורות כוונתי גם לשילוב התקשורת כאמצעי לחימה לא בהינתן האות, כשהטנקים יוצאים לדרך, אלא קודם, בעת ההכנה למבצע. אהוד יערי קרא לזה 'הצפה', ואני הייתי קוראת לזה 'להכשיר את הקרקע'. כלומר – טרם הכניסה למחנה הפליטים בג'נין, למשל, על סמך המידע המוקדם שבידיך, אתה מספר איך נראים החיים במחנה הפליטים בג'נין, מספר על הסמטאות הצרות ומי נמצא שם וכדומה. כבר נאמר כאן שאין בתקשורת – בוודאי לא האלקטרונית – מקום, זמן, סבלנות לשום דבר פרט לתוצאות. התקשורת כמעט שאינה מכירה מושגים כמו הקשר, כמו מניעים, והדרך להציגם היא בהכנת הסיפור מראש.

הבניית תכנית המבצע כוללת גם היבטים כמו השהיית תגובה צבאית או תגובה מבצעית כדי לשלוט על הסיקור שעל המסך. אירע פיגוע, התמונות ששולטות על המסך הן התמונות של הפיגוע. הסיפור מתהפך לגמרי ברגע שה-אפ 16 באוויר, וברגע זה, לדאבוננו, גם נסגר 'חלון ההודמנויות' שלנו. ממש לא מעניין מה קרה דקה קודם לכן. כאן צריך לעשות 'ריכוז מאמץ'; פעם אחת לנסות ולהשהות את 'חלון ההודמנויות' הזה ועל-ידי כך גם להגדיל את נכונותם של קהלי היעד לסוגיהם לקבל את המסרים שלנו.

בכל מדינה – וארצות-הברית היא המודל – לגיטימי לגמרי שהתקשורת אינה שותפה בכל מהלך בזמן לחימה ואיננה נכנסת לכל מקום בראש הכוחות. עם זאת, נחוץ להגיע לאיזושהו 'חוזה', להבנה מסוימת שלא סוגרים את האזור בפני התקשורת לכל אורך המבצע. יש לומר זאת פעמיים – בעת ההיערכות למבצע ואחר כך, מול תא הכתבים – לומר שכרגע סוגרים בגלל סיבות מבצעיות, אבל נפתח כעבור זמן.

דובר כאן על התודעה, ובתודעה יש לטפל גם מהצד של הצבא. חידוד תודעתו של המפקד יתחיל כבר בבסיס הדרכה (בה"ד 1), ואתו ההבנה

שהוא המפקד בשטח והוא חלק מהפאזל. התמונה שהצופה מקבל, בארץ או בחו"ל, מוגבלת למסך אחד, והמסך הזה הוא חלק מאותו פאזל שאנחנו מעוניינים לשדר החוצה. אם מישוהו כשל בטיפול בתקשורת בקטע הזה, שיבץ חתיכה ירוקה במקום חתיכה כחולה, הכול משתבש. במילים אחרות, יש השפעה לאירועים טקטיים גם על המסגרת הכוללת של התמונה.

■ **אריאל היימן:** כמה הערות:

א. התקשורת היא סיטואציה מיוחדת – היא גם אמצעי לחימה וגם זירת קרבנות. בעזרתה לא רק מתגוננים, גם מתקיפים.

ב. אמרו כאן שהמפקדים רק יילחמו והדרג המדיני הוא שידבר. זה נכון בעידן שבו הדרג המדיני מוכן לדבר, אלא שבמקרים רבים הדרג המדיני אינו רוצה לדבר, גם אם אי-דיבור היא שגיאה, ולכן הצבא נאלץ לדבר.

ג. אסור לכנס את כל התקשורת לחבילה אחת: יש להבדיל במובהק בין תקשורת כתובה לאלקטרונית, בין תקשורת בשפות שונות, בין זו הפונה לאירופה או לאמריקה, ובין זו הפונה לישראל או לעולם. רק בשלב השני נחשוב אם ראוי שהדובר יופיע במדים או בבגדים אזרחיים, עם שכפ"ץ או בלעדיו.

■ **עיבל גלעדי:** בדברי הפתיחה שלו היום, שאל אריק כרמון האם ניתן לנצח במערכה בלי לנצח על המסך. אלא שהשאלה איננה, בעצם, 'האם ניתן', אלא 'כיצד ניתן לנצח על המסך', כי אם בעת סיכול טרור הרגת בשוגג שני ילדים פלסטינים, עליך לדעת להצדיק את הפעולה על המסך. התשובה לשאלה 'איך מנצחים על המסך' גלומה בכותרת הדיון שלנו: 'התקשורת כשיקול אסטרטגי בהיערכות לחימה', והייתי מבקש להתמקד במילה 'היערכות'. זאת איננה לחימה עם שוליים קצרים או צרים לפני ואחרי. זאת מערכה מתמשכת ומתמדת, במיוחד בסוג העימות שאנחנו נתונים בו עם הפלסטינים, ולכן עלינו להיערך לקמפיין מוסדר עם הגדרת יעדים רבעוניים וחצי-שנתיים, עם העמדת תשתית שבעזרתה דברייך יפלו על אוזניים קשובות במסגרת 15 השניות שקצובות לך בשידור.

אני מסכים עם האמירות שקשה מאוד לצלם מניעים וקל מאוד לצלם תוצאות. קשה, אבל לא בלתי-אפשרי. ניקח קבוצה של חמישה-שישה אנשים טובים, ואני משוכנע שאחרי כמה שעות הם יבואו עם תשובות.

הצעתו, למשל, שעל כל טנק שנכנס לג'נין יהיה שלט: "We Can't Pass Over", במובן של להבליג וכן של פסח (Passover). המצלמות היו מתמקדות בשלטים הללו ולא בטנקים עצמם. עלינו לקשור את המניעים לפעולה, ואז גם הסיטואציה המצולמת הכי מביכה מבחינתנו תכלול לא רק את התוצאה, גם את המניע. אני חוזר ואומר, אסור לראות בכך תהליך של עליות ומורדות, אלא מערכה מתמדת, שיש להקצות לה משאבים וסדר יום קבוע ומתמשך.

חוקי, מוסרי ונכון להשתמש בתקשורת ככלי במערכה הזאת, בתנאי שלא חורגים לכיוון של מניפולציה ותעמולה שקרית. נהוג אצלנו לחשוב בשפה דפנסיבית – איך מתגוננים מפני טענותיו של הצד השני. אבל אפשר להשפיע על התכנים התקשורתיים של הצד השני לא רק באמצעות התגוננויות והסברים, אלא באמצעות הכנסת תכנים אחרים שמאזנים את התמונה לטובתנו.

■ גיורא איילנד: קל להגיד מה צריך לעשות במישור התקשורתי, אבל המחירים הם כבדים, והייתי מבקש להתייחס לשלושה סוגי מחירים שעלינו לשלם כדי להצליח בהתמודדות עם תקשורת חוץ: מחיר שהדרג המדיני או האזרחי צריך לשלם; שהצבא צריך לשלם; שהתקשורת הישראלית צריכה לשלם.

אשר למחיר הראשון, כלומר של הדרג המדיני – ב-20 החודשים האחרונים, כשיש אירוע וכשאינן אירוע, כש-CNN או BBC מבקשים לקבל תגובה ישראלית, הם מרימים טלפון לפוליטיקאי ישראלי כלשהו ומראיינים אותו. ואז הכול תלוי בטיב הדובר: האנגלית שלו טובה או רעה, הוא מייצג או לא מייצג את הממשלה, הוא יודע או לא יודע את העובדות, הוא סותר או לא סותר מה שאמרו לפניו. כך או אחרת, מדובר בתחרות פרועה, ולמעשה למדינת ישראל כשלעצמה אין דובר. מתי הדבר מתנהל אחרת? במצב של משבר אומות, למשל האירועים בג'נין: אז נקבעו שני דוברים מקצועיים – מרק סופר ודורי גולד, שגם היו מתואמים עם הצבא לפחות בתחום העובדות. אבל בכל מצב אחר, הוויכוחות 'חוגגת'. לא כל דובר ישראלי אכן מייצג את ישראל כהלכה. חלק מהדוברים גורמים יותר נזק מתועלת.

אשר למחיר הנוסף – כדי שהצבא יפעל טוב יותר, עליו בראש ובראשונה לגלות יתר נכונות להיחשף לתקשורת, ללחום ברפלקס המותנה של ההימנעות מהיחשפות.

■ **משה יעלון:** התקשורת היא אכן שיקול אסטרטגי גם בהיערכות ללחימה וגם תוך כדי הלחימה ואחריה. עליה להיות שיקול בתוך הצבא מהרמטכ"ל ועד אחרון החיילים. צריך להיות ברור שכל מלחמה, גם צבאית, מוכרעת בתודעה, כי בסופה הצד המוכה נכנע תודעתית. לחימה בסביבה אורחית עדיין לא מיוצגת נכונה בשפה העיתונאית ובוודאי לא המשפטית. בסוג הלחימה הזה שופטים אותנו במונחים של מלחמת העולם השנייה – כיבוש, אמנת ז'נבה, קולוניאליזם. זה המינוח באירופה. בארצות-הברית של אחרי ה-11 בספטמבר, השפה כבר אחרת, כי שם הטרור הוא האיום המרכזי.

הפלטטינים אינם מסוגלים לכבוש את יהודה ושומרון ורצועת עזה בהפעלת כוח צבאי. הם גם לא התכוונו לכך. הם מתכוונים לכבוש אותם על גבי המסך, בתודעה, ליצור תהליכים שמשפיעים על התודעה הבינלאומית, על התודעה הישראלית, על תודעת העולם הערבי, על תודעת העם הפלסטיני; באמצעות התודעה להשיג כניעה ישראלית.

בתודעה הישראלית – לא יהיה לכם ביטחון עד שלא תיכנעו לתנאינו, נמשיך להקיז את דמכם בתל-אביב, בירושלים, בנתניה'.

בתודעה הבינלאומית – 'אנחנו הקרבן המסכן, הנכבש, זהו אזור הכיבוש היחיד בעולם של אחרי מלחמת העולם השנייה'.

בתודעה הערבית – לא יהיה לכם שקט, מובארק ועבדאללה, כי הרחוב שלכם מוסת ומונע על ידינו. בידינו הגפרורים, ואנחנו נצית את האש, ואם לא תפעלו לכניעתה של ישראל, תפלו גם אתם'.

בתודעה הפלסטינית – מדובר בטיפוח האתוס של מלחמת השחרור הפלסטינית, של ההתגייסות לכך בכל האמצעים.

זוהי בראש ובראשונה מלחמה על התודעה, ועל כן מרכיב התקשורת, מרכיב ההשלכות של הפעולה על התודעה, הוא קריטי. אם מבינים שטנק מצטלם רע, אז ההחלטה האם להפעיל או לא להפעיל טנק תביא בחשבון את השלכותיה של תמונת הטנק בכתבה של ה-CNN. פעולה עם מסק"ר (מסוק קרב) נבצע בלילה גם כדי שאי-אפשר יהיה לצלם, ומשלימים את

הפעולה תוך רבע שעה לפני שהתקשורת נערכת לצלם. השיקולים האלה כבר טבועים בדמנו.

מפקדים, בוודאי ברמה של מפקד חטיבה וחיליו, חייבים להבין שקיימים שיקולים אסטרטגיים שקשורים בתקשורת. במתח שבין הצורך לפוצץ את הבית או להפעיל את הטנק או להפעיל את המסק"ר, ובין אופן היקלטותה של הפעילות הזו בתקשורת והשלכותיה – טמונה הצלחתה או כישלונה של מערכה, כי גם אם תנצח בקרב, אתה עלול להפסיד בתקשורת ובכך הפסדת במלחמה על התודעה.

מאחר שהתקשורת היא כל-כך חשובה, ודאי שהיא חלק מהערכת המצב בכל הרמות, אלא שהמדרגיות השונה מחייבת טיפול שונה. ברור לחלוטין שזכותו וחובתו של ראש אמ"ן לדבר על ערפאת. כנגד זאת, מפקדי חטיבה או פלוגה ידברו ברמת השטח, הם לא ידברו על הרשות הפלסטינית ולא על ערפאת.

האסטרטגיה מונחית על-ידי הדרג המדיני, וכשהדרג המדיני כפה עלינו לא לעשות דה-לגיטימציה לערפאת, לא פרסמנו 'ספרים לבנים' למרות שראינו בכך כלי מרכזי עוד בתחילת העימות. רק אחרי שנה וחצי של לחימה הגיעו לדה-לגיטימציה של ערפאת; הצבא לא היה זקוק למסמכים מרמאללה כדי לדעת שערפאת יום פה מהלך אסטרטגי ושהוא האחראי לו.

אחת הבעיות הקשות שלנו היא אי-ההסכמה על הנרטיב כבר ברמה המדינית. אין הסכמה על הדיאגנוזה: האם מדובר באירוע שיצא מכלל שליטה וקוראים לו אינתיפאדה, או שמדובר במהלך פלסטיני יזום תוך שימוש באמצעים של טרור, של אלימות עממית וכן הלאה. יש טוענים שהנרטיב שלנו הוא כיבוש וערפאת התכוון להגיע להסכם עם ישראל, אבל הוא איבד שליטה והוא מסכן וצריך לעזור לו עכשיו להחזיר את השליטה לידיו. מתוך היכרותי עם המטריה לפני ולפנים, מתוך ידיעת התפיסה, האסטרטגיה הפלסטינית שבבסיס העניין – מה מצפים ממני, שאהיה Politically correct? ומה בדבר אחריותי המקצועית להגיד את הדברים כפי שאני מבין אותם?

בעיה אחרת היא בעיית התיאום. המערכת הצבאית היא מערכת

ממושמעת והיא מיישמת את החלטות הקבינט. הצבא הוא 'עובד מדינה' בתוך מערכת דמוקרטית. אלא שבה-בשעה אנו נמצאים במוקד של ויכוח לגבי האסטרטגיה, ולא פעם אנחנו נקלעים למצבים מביכים. הניציגים שלנו בכו"ל – חלקם מספרים סיפור אחד, ואחרים מספרים סיפור אחר. זה מקשה מאוד.

הדוברות היא מערכת מקצועית כמו זו של קצין ארטילריה. כמו שמפקד מנהל את הקרב ומקבל את המודיעין, עליו לדעת להפעיל את התקשורת, אבל מתוך הנישה שלו; עליו להביא דברים שעולים מתוך שדה הקרב. מפקד שמשלים מבצע צריך להבין מה ההשלכות התקשורתיות של הפעולה שלו. עליו לדעת להנפיק במהירות גרסה ראשונית. לעתים זה יצריך אותנו לתקן את עצמנו, ונתקן, אבל אם התקשורת צריכה לחכות יום לתגובה כי מפקד האוגדה עדיין לא תחקר, הדברים מאבדים מהרלוונטיות שלהם, מה עוד שלא פעם הצד השני זריז ממך ורץ לתקשורת הזרה עם סיפורים מצוצים מהאצבע.

היבט נוסף שמצריך שיפור הוא גמישות הפנייה לקהלי היעד השונים. למשל, המחבלים צריכים לשמוע רק על חיטולים; אבל לא כך נשמיע לעולם או לקהל הישראלי; לאלה צריך להציג שיקולים, רגישויות, היבטים משפטיים וכדומה. צריך אפוא לעבוד בתחום מול קהלי יעד שונים. צריך למפות אותם, לבנות אסטרטגיה שמתאימה ומכוונת לקהלים השונים, ובהתאם לכך כלים שונים.

קבוצת דיון ב':

עמדת צה"ל כלפי התקשורת ואופן טיפולו בתקשורת

מנחה: ד"ר פרי, יורם – המחלקה לתקשורת, האוניברסיטה העברית בירושלים

רשימת הדוברים (לפי סדר "אלף-בית"):

אלוף אלמוג, דורון – אלוף פיקוד דרום

תת-אלוף דולב, רחל – הצנזור הצבאי הראשי

מר דרומי, אורי – מנהל מחלקת פרסומים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים

אלוף-משנה הירש, גל – קצין אג"ם, פיקוד מרכז

מר הראל, עמוס – עיתונאי, 'הארץ'

אלוף ידלין, עמוס – מפקד המכללות

ד"ר כרמון, אריק – נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים

תת-אלוף קופרווסר, יוסף – ראש חטיבת מחקר, אמ"ן, צה"ל

פרופ' קרמניצר, מרדכי – הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית

בירושלים; עמית בכיר, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים

סגן-אלוף רגב, מירי – ראש ענף תקשורת, דובר צה"ל

גב' רינגל-הופמן, אריאלה – עיתונאית, 'ידיעות אחרונות'

■ יורם פרי: ב-1968 נפתח עידן חדש בתולדות יחסי צבא ותקשורת,

כאשר הטלוויזיה האמריקנית גילתה לציבור שהסיפורים שהיא מספרת

על המלחמה זה זמן רב, אינם הדברים שקורים בשטח. זה קרה בזמן

'מתקפת הטייט' בווייטנאם. וולטר קרונקייט, 'מר טלוויזיה' האמריקני, אמר

אז: התמונות שהציגו בפניכם עד כה לא שיקפו באמת את מה שקרה בשדה

הקרב. המלחמה מזועזעת בהרבה, הסיטואציה היא אחרת לגמרי, והגיע

הזמן שנשאל את עצמנו מה אנחנו עושים בווייטנאם.

השינוי שהתחולל ב'מתקפת הטייט' לא התמצה רק בהרגשתה של

התקשורת שהיא אינה מדווחת אמת על המלחמה, אלא בשינוי מוחלט של גישת התקשורת האמריקנית לתפקידה. עד אז התקיים מודל עיתונאי שקרא לעצמו 'המודל של העיתונות האובייקטיבית', וההנחה הייתה שתפקידה של העיתונות, בראש ובראשונה, הוא לסקר את המתרחש. משם ואילך הגיעה העיתונות למסקנה שמה שנחשב בעיניה לאובייקטיבי, איננו אובייקטיבי מכיוון שהוא נובע מן המקורות בווינגטון. במילים אחרות, העיתונות משקפת את תמונת מלחמה של הנשיא, של הפנטגון, ולא את התמונה האמתית. בעקבות הפרשה הזו הפכה העיתונות האמריקנית מעיתונות אובייקטיבית ל'עיתונות חוקרת', שאינה מאמצת את התפיסות שמציגים לה הדוברים הרשמיים בווינגטון, אלא מבקשת לראות במו עיניה את המתרחש בשטח.

השינוי הדרמטי הזה התחיל, כאמור, בארצות-הברית ב-1968, ומשם הוא עבר למדינות נוספות בעולם. העיתונות הבינלאומית שינתה אז את תפיסת-התפקיד ואת דפוסי הזיקה אל הממשל, לרבות בתחום הביטחוני. יש פתגם מפורסם שאומר שהקרבת הראשון של המלחמה הוא האמת. היום גורסים שהקרבת העיקרי הוא האמון, שהמלחמה גורמת לאבדן של אמון, במילים אחרות – לעיתונות המודרנית אין אמון במנהיגות הפוליטית. זו הייתה המהפכה הראשונה של 1968 ואלינו היא הגיעה, במובנים אחדים, כעבור חמש שנים, ב-1973, כאשר העיתונות הכתה על חטא על שלא שאלה שאלות טרם מלחמת יום כיפור ולמעשה שירתה את הקונספציה. המהפכה השנייה בעיתונות הבינלאומית התפתחה מאוחר בהרבה והגיעה לישראל רק באופן חלקי. דיבר על כך ירון אזרחי, ואני מבקש להוסיף כמה משפטים. בתחום העיסוק שלנו, החברה האנושית מתאפיינת היום בשלושה דברים עיקריים:

1. חברה עתירת-תקשורת – יש שידורים חיים, רציפים, השידורים הם רב-ערוציים, ובעיקר יש הגמוניה לממד החזותי. מי שאינם מבינים את עקרונות הייצור של התקשורת החדשה, את הלוגיקה של התקשורת החדשה, לא יצליחו להתמודד עמה.
2. השפעת השינויים הטכנולוגיים – כל מלחמה מאופיינת על-ידי חידוש

טכנולוגי. במלחמה באפגניסטן, למשל, הוידאו-פון השפיע באופן דרמטי על אופי הסיקור.

3. חל שינוי באופי הפוליטיקה והחברה – בישראל מאז תחילת שנות ה-90, באירופה מאז תחילת שנות ה-80, בארצות-הברית מאז תחילת שנות ה-70. נוצרה דמוקרטיה חדשה, שהתקשורת במרכזה. אין זאת אומרת שהתקשורת המתוכנת נעשתה יותר חשובה, אלא שהשתנה אופיה המהותי של הדמוקרטיה. בנימין נתניהו היה הראשון שהבין את המפנה הזה ושיחק פוליטיקה של העידן החדש, ואחרים המשיכו אחריו – בתחום הפוליטי, לא בתחום הצבאי. המסקנה אינה שצריך להסתגל לקיומה של התקשורת כשחקן נוסף במשחק ישן, אלא לעצם קיומו של משחק חדש; המשחק הוא אחר, המלחמה היא אחרת ממה שהכרנו. לדוגמה, להבין את הלוגיקה של התקשורת משמע שעליך לקבוע את סדר היום ולא להגיב על סדר היום. בנימין נתניהו היה ראש הממשלה הראשון שקבע את סדר היום בכך שהחליט מראש מה הוא עתיד להגיד אותו יום לתקשורת. לצורך הדיון אני מבקש לטעון טענה קיצונית ולומר שגם במלחמה צריך לשאול בבוקר מה התמונה שהיינו רוצים שתופיע הערב בטלוויזיה, ולא איך נסביר בדיעבד את הפעילות הצבאית שעשינו היום. כך מתנהלת היום הפוליטיקה המודרנית בעולם הדמוקרטי.

4. המלחמות המודרניות אינן מלחמות בין-מדינתיות אלא פנים-מדינתיות. אלה הן מלחמות ששינו לחלוטין את אופי הזיקה בין הפוליטיקה ובין המלחמה. המלחמות המודרניות, התת-קונבנציונליות, הן מלחמות פוליטיות, לכן אי-אפשר להפריד בין הפוליטי ובין הצבאי. זה מעמיד את הצבא בפני דילמות קשות מאוד, ולדאבוני, בשנתיים האחרונות היו כמה 'חריקות' בתחום הזה.

לפנינו חמישה נושאים: שטח צבאי סגור, יתרונות וחסרונות; הטיפול בתקשורת הפלסטינית והזרה; בעתות משבר – דברור צה"לי או דברור לאומי; זכות הציבור לדעת לעומת שיקולי ביטחון שדה; דיווחי צה"ל לתקשורת – סוגיית האמינות.

שלושת הנושאים הראשונים הם יותר מוחשיים וספציפיים, ובהם ראוי לעסוק באופן מעמיק יותר.

■ טלי ליפקין-שחק: לפני שאנו פותחים כל דיון שהוא, יש להבהיר שתי סוגיות שנוגעות במפגש בין התקשורת והצבא: מהן ציפיותיו של הצבא מהתקשורת; האם מדובר בהסברה או במידע, שהרי זכותו של הציבור לדעת, ומתפקידו של הצבא לספק מידע לציבור ולא לשמש כלי להסתרה או למניפולציה.

■ אורי דרומי: לנושא השטח הצבאי הסגור יש להתייחס לא במונחים של 'כדאי או לא כדאי', אלא במונחים של 'אפשרי או בלתי-אפשרי'. זה השיקול היחיד. בפקלנד זה היה אפשרי, ובמלחמת המפרץ זה היה אפשרי עבור האמריקנים, בין השאר בגלל העריצות של דובר הפנטגון וה'פודליות' של העיתונות האמריקנית, שברגעי המבחן היא 'משתפנת' לגמרי לפני השלטון ופשוט משחקת את המשחק שלו, למעט יוצאים מן הכלל. אצלנו הדבר הוא כמעט בלתי-אפשרי אלא בגזרות מאוד מצומצמות, ואביא דוגמה:

בתקופה שהייתי מנהל לשכת העיתונות הממשלתית, החליט אלוף הפיקוד שהוא סוגר את חברון לתקשורת בגלל ה'בלגן', לדבריו. אמרתי לו שהתקשורת כבר ממילא בפנים עם המצלמות, והדבר היחיד שהוא ישיג הוא תמונות של חיילים במחסומים רודפים אחרי עיתונאים.

עקרונית, אינני נגד שטח צבאי סגור. אם חשוב לסגור מבחינה מבצעית, אם התקשורת תפריע, אפשר לספוג את המכה הזו. לא כל דבר חייבים להראות בזמן אמת; המבחן הוא האם אפשר או אי-אפשר. מדברים כאן בשם זכות הציבור לדעת, ומתוך ממצאים של המרכז הבינתחומי, הסתבר שהציבור דווקא אומר שבעתות מסוימות הוא מוכן להתפשר על כך. הציבור איננו עדר של מטומטמים שאליטה מסוימת צריכה תמיד להכתיב לו מה נכון.

הערה אחרת: לדעתי צריך להגדיר משהו שנקרא לו 'מוקשי תקשורת' או 'מלכודות תקשורתיות'. מי שעבר את פרשת כפר כנא בלבנון ב-1996, או את ג'נין 2002, יודע שכל הרעיונות בדבר פתיחות וכדומה נהרסים ברגע אחד בגלל טעות של תותחנים או חוסר מזל איום שבגללו 13 איש עולים על מוקש. לאירועים מהסוג הזה צריך להתכונן נפשית ומנטלית ולהיערך אחרת ברגע שהם מתרחשים. למשל בכנא האשימו אותנו בכוונת זדון; הביאו

ב-CNN צילום של מזל"ט אחרי שהרמטכ"ל טען לפני חוקר של האו"ם, ובצדק, שלא היה שם מזל"ט. במקרה כזה היה נכון לדחות מלכתחילה את שיקולי ביטחון שדה בפני הצורך לחסל את המשבר באבו; להביא מיד את החייל מיחידת המזל"טים שיראה שהמזל"ט היה באותה עת בצידון או בצור. אבל לקח שלושה ימים לשכנע את הצבא שהפרצוף שלנו בתקשורת העולמית חשוב יותר משיקולי ביטחון שדה.

■ **מרדכי קרמניצר:** הערה ראשונה, בעת לחימה שאיננה לחימה של צבאות, קשה מאוד לשכנע שמוצדק לסגור שטח, זה מעורר חשד ועוינות. גם לא נראה לי השיקול של סיכון חיי הכתבים והצלמים כמזדיק סגירת השטח בפניהם; צריך להחתים אותם שהם לוקחים על עצמם את הסיכון, ושייכנסו. אשר לטיפול בתקשורת הפלסטינית והזרה – הביטוי 'כפפות משי' אינו רך ועדין דיו לבטא מה שאני מבקש להגיד. כוונתי היא שיש להעניק להם את הטיפול הטוב ביותר, גם מפני שאנשים הם אנשים ויחסך אליהם ישפיע על מה שיכתבו.

הערה נוספת היא בהקשר לדבריו של אורי דרומי. צמרת הצבא יכולה לשאוף לאמינות של מאה אחוזים, אבל אסור לשכוח שהצבא מקבל דיווחים מהשטח, ובשטח יש אנשים, ועוד לא פגשתי אנשים שיקבלו על עצמם את מלוא האחריות לתקלות. מוצרים שמגיעים אליך מהשטח מושפעים תמיד ממיגון עצמי.

לדעתי, אי-אפשר לנצח במלחמה התקשורתית הזו בגלל תנאי המסגרת; במציאות יש כיבוש מתמשך, ויחסי הכוחות בין הצדדים אינם ניתנים לשינוי. צריך להכיר בזאת כדי לא לטפח ציפיות שווא. התנאים הם כל כך קשים מבחינה תקשורתית, שאפשר לעבוד רק על מזעור נזקים. ה'נחמה' היחידה היא התנהגותו המזויעה של הצד השני. על כן חובתו של הצבא בהערכת הסיכויים של המלחמה הכוללת היא לשבץ את הנתון הזה בתוך המשוואה, לתת לו את המשקל היאה לו בעולם המודרני ולהגיד דבר שהוא נגד האתוס של הצבא, שלפיו חייבים לנצח. הסיכוי לנצח במערכה הזאת עקב חוסר היכולת להשיג הישגים מכריעים במערכה התקשורתית הוא, בעיני, נמוך.

אשר לזכות הציבור לדעת לעומת שיקולי ביטחון שדה, המסקנה היא

אחת משתיים: או שאינני מבין מה שקבע בית המשפט העליון בבג"ץ שניצר – שעיסוקה של צנזורה הוא בחומרים שיש בהם ודאות קרובה לפגיעה חמורה בביטחון – או שההלכה שנקבעה היא בעייתית. משיקולי ביטחון כוחותינו, אפילו אם חייל אחד נתון בסכנה, מוצדק בהחלט למנוע פרסום בזמן-אמת גם אם הודאות איננה קרובה. אתן דוגמה אחת: מתפתח קרב בין חיילים ובין מחבל שנכנס ליישוב, והטלוויזיה בישראל משדרת את המהלך החי של הקרב – כוחותינו פה, כוחותינו שם וכן הלאה. גם אם קיים סיכוי של 10% בלבד שהמחבל צופה בטלוויזיה או מקשיב לרדיו, אין צידוק לשדר זאת.

בסוגיית הדברור הצה"לי לעומת הדברור הלאומי – אני חד-משמעית בעד דברור לאומי, כי ידבר מי שידבר מטעם הצבא, תיפגע אמינותו של צה"ל שחובה לשמור עליה מכל משמר. הסיוג הוא אחד: אם המדינה אינה מסוגלת להעמיד מדברר לאומי, כאן, כבתחומים אחרים, צה"ל עלול להישאב בעל כורחו לתוך חלל ממלכתי קיים.

■ יוסף קופרווסר: נאמר כאן כאילו הדבר היחיד שמטריד את התקשורת הוא זכות הציבור לדעת, ואני אינני בטוח כי התקשורת אכן קבעה לה איזושהי הייררכיה של יעדים. לפעמים דווקא מתקבל הרושם שזה איננו השיקול העיקרי של התקשורת, שיש לה הרבה מאוד אינטרסים נוספים, או שלעיתונאים רבים יש אינטרסים נוספים, ושהם מעוניינים לקדם כיוון מסוים שהם הולכים בו.

תקשורת היא הכלי להעביר באמצעותו מידע לציבור מתוקף זכות הציבור לדעת, אלא שבדרך כלל היא 'עושה ספינים', ואם לא מביאים אותם בחשבון עלולות לצמוח תוצאות מרות. צריך תמיד להביא בחשבון את ה'ספינים' של הצד שמנגד, כי מדובר במאבק על התודעה, בעיקר תודעת הציבור בישראל, גם אם רוב הדוגמאות שהובאו כאן עוסקות בהתמודדות שלנו עם התודעה העולמית.

■ אריק כרמון: האינטרס הישראלי הוא גם להשפיע על התודעה העולמית. ■ יוסף קופרווסר: ברור שקיים האינטרס הזה, אני רק אומר ששניגי העיתונות כאן אינם משפיעים כרגע על תודעתם של תושבי ניו-אורלינס. אינני מסכים עם מה שנאמר לגבי חוסר-התוחלת של המאבק על התודעה; אפשר

ואפשר לנצח בו, אלא שנחוץ לזהות היטב את שדה הקרב התקשורתי, לנתח את היעדים, להבין מה בגדר היכולת ומה לא.

בעימות הנוכחי אנחנו מנהלים ארבע מערכות:

1. המערכה הנוגעת בכושר העמידה של החברה הישראלית – מערכה זו מתרחשת כאשר המחבלים מבצעים פיגועים, ואילו אנו צריכים לספק תעצומות נפש וכושר עמידה לחברה. אם הצבא מצטייר כארגון שיודע מה הוא עושה, שבאמצעות מבצע כמו 'חומת מגן' הוא מסוגל לצמצם את היקף הטרור, שיש לו פתרונות – בכך הוא מחזק את כושר העמידה. לעומת זאת, אם אינטרסנטים בתקשורת גורעים מחשיבות הפעילות של הצבא ('אז הם היו ברמאללה, אבל מה הם עשו שם? מצאו אקדח ושתי מחסניות?'), ההרגשה בציבור תהיה שלצבא אין פתרון, שהמחבלים ימשיכו לפוצץ. ואגב, תחום שכמעט איננו משחקים בו, לצערי, כי הוא חסום לפנינו וקשה שם מאוד להבקיע, הוא כושר העמידה של החברה הפלסטינית.

2. המערכה על הלגיטימציה של דרכי הפעולה – זוהי מערכה רבת-היקף והיא מתנהלת בראש ובראשונה באמצעי התקשורת. יש לנו הישגים עצומים במערכה הזאת, והראיה – צה"ל נכנס לשכם ושווה בה ולא ראיתי שמישהו 'מצפץ'. חלק מהלגיטימציה לכך הוא תוצאת הפיגועים עצמם, חלק אחר נובע אולי ממדיניות תקשורתית נכונה. לעומת זאת, יש בעיה קשה עם הדה-לגיטימציה של הטרור הפלסטיני, ובתחום זה איננו עושים די. בפועל, הפלסטינים מצליחים לזכות בלגיטימציה לסוג מסוים של טרור, והכוונה היא לטרור נגד המתנחלים. פיגוע באיתמר אינו זוכה באותו סוג של התייחסות שזוכה לו פיגוע בפתח-תקווה.

3. המערכה על הלגיטימיות של ההנהגות – ודאי שצה"ל אינו עוסק בלגיטימיות של ההנהגה הישראלית, אבל לא כך לגבי הלגיטימיות של ההנהגה הפלסטינית; אם מרצון ואם מכורח, הצבא עוסק בזה לא מעט.

במערכה הזאת אנחנו די קרובים לניצחון. אמירות של ערפאת באירופה 'שואפת לאפס', גם בגלל ההסברה שלנו וגם בגלל טעויות שלו עצמו.

4. המערכה על הנרטיב הבסיסי – הציג זאת פרופסור האזרחי בניצחון הנרטיב של הכובש-נכבש. לדעתי, מתמודדים פה שני נרטיבים: מצד אחד הנרטיב של הכובש-נכבש; מצד שני, הנרטיב שגורס כי פלסטינים

מסוימים, בהם ערפאת, אינם מסתפקים במאה אחוזים. אלה שני נרטיבים שיכולים לדור יחד, והשאלה היא מי מהם זוכה בנקודות רבות יותר. זוהי בעצם המערכה האמתית. שם תוכרע המלחמה. האם הצבא צריך להתמודד במערכה הזאת? ראשית, אין לצבא בררה אלא לחבור לדוברות הלאומית, בין שהיא גוף מסודר והייררכי ובין שהיא דבר-מה מופשט שמתנהג על-פי איזה היגיון פנימי, על-פי עניינים וטיבם של כוחות שונים ולא דווקא על-פי הכתבה מלמעלה. צה"ל יודע מה הוא רוצה, המדינה יודעת מה היא רוצה. יש הרבה חילוקי דעות על האופק המדיני, אבל יש הרבה תחומי קונסנזוס במה שנוגע להגעה אל האופק הזה.

בתחומים האלה אני חושב שהצבא מסוגל וצריך לספק את החומרים למאבק שנמצאים ברשותו. נניח שהצבא מצא במוקאטעה חומרים המלמדים על מעורבותו של ערפאת בטרור, ודאי שעליו לתת להם פומבי.

■ **רחל דולב:** כל צד מחזיק מעצמו כאילו הוא קובע את האג'נדה. בפועל, יש עניין של איזון אינטרסים, יש עניין של נסיבות, והנסיבות הן שתקבענה את סדר היום ולא צד זה או אחר. בהקשר שלנו היום, השאלה היא האם יגברו שיקולי ביטחון שדה, או שאי-אפשר לסגור שטח בשום מצב, והתקשורת תגיע תמיד לכל מקום והיא שתקבע את סדר היום.

התשובה היא תשובת ביניים. לא צריך לקבוע רק על סמך המקרים האחרונים, למשל ג'יין או עזה, אלא יש לדון בנתוני כל מקרה לגופו לפי המשימה והמטרה.

אחד הנתונים הלא-שוליים שבבסיס העניין הוא שהתקשורת היא תווק בהוויה שבתוכה אנחנו פועלים. אם כך יוצגו הדברים, לא מדובר בניצחון שלנו על התקשורת או בניצחון שלנו באמצעות התקשורת, אלא בהכרה שהצבא פועל היום בהוויה תקשורתית, שהתקשורת התקדמה מאוד מבחינה טכנולוגית, ולכן קשה יותר להסתיר דברים. מתן המשקל הראוי, אבל לא הבלעדי, להכרה זאת, ימנע מהצבא תגובה חפוזה כמו: אתמול כתבו עלי משהו רע, אז היום אני ארוץ ואפתח את כל השטח. האם באמת אנחנו סבורים שאג'נדת הטבח בג'יין באה לעולם רק בגלל שלא נתנו לתקשורת להיכנס? האם לא היו טענות על טבח ברמאללה ועל רצח 30 איש למרות שעיתונאים הסתובבו בשטח ויכלו בזמן-אמת להביא צילום של חמש גופות?

צריך אפוא להיות מודע לכך שהתקשורת היא חלק במשחק הזה, אבל היא איננה מכתובה אותו. מצד שני, הצבא אינו יכול לפעול בחלל סגור, להכריז על שטח צבאי סגור, לקבוע שמבצע 'חומת מגן' יהיה יעד הסתרה. יעדי ההסתרה נקבעים על-ידי ביטחון שדה ולא על-ידי הצנזורה. שם של מבצע, כמו גם התכנית המבצעית, חסויים מטבע הדברים עד להוצאתו לפועל.

נכנסתי לתפקיד ב-24 במאי 2000, כשישראל נסוגה מלבנון והייתה בדרך לשיחות קמפ דייוויד. בהתאם לנסיבות דאז, המגמה שלי הייתה להוביל את הצנזורה בכיוון של פתיחות, זמינות ואמינות, בניגוד לכיוון בימים עברו. כשפרצה האינתיפאדה והעימות הצבאי הלך והחמיר, היה צורך להתארגן בהתאם לנתונים, כלומר להגביר מעט את 'השטח הצבאי הסגור' בלי לפגוע בזכות הציבור לדעת, בלי לפגוע בחופש הביטוי וכדומה.

ברגע שצה"ל ודובר צה"ל מתמידים בססמה של 'פתיחות במקום הראשון' גם בימים של עימות צבאי, ברגע שהפתיחות לא נבחנת בהתאם לצרכים ולנסיבות, הצבא נאלץ להתמודד בדיעבד ולא מראש עם בעיות של ביטחון שדה מול תקשורת.

■ אריק כרמון: כדי לבדוק את השאלה אם באמת לא ניתן להתמודד עם התקשורת, ראוי תחילה לומר בפה מלא מהם אותם אינטרסים של התקשורת שאינם מתיישבים עם האחריות של הצבא או האחריות הלאומית, וכוונתי לשיקולים כלכליים בסיסיים. שהרי כותרת העיתון של מחר אינה מושפעת דווקא משיקוליו של העורך על אודות זכות הציבור לדעת. מכריעים לא פחות הם שיקולי מכירתם של העיתון או של תכניות הטלוויזיה. אלה הן עובדות שאי-אפשר להתעלם מהן.

איננו עוסקים כעת בשאלת זכותו של הציבור לדעת, כי הציבור בעצם יודע. השאלה העיקרית מנקודת המבט של מעצבי המדיניות – לא זו של התקשורת – היא האם ניתן להשפיע על התודעה. תודעה איננה דבר מונוליתי, גם לא מדובר אך ורק בפילוח התודעה לפנים-ישראלית, חוץ-ישראלית ותודעתו של האויב. כמות הנורמות והערכים שמשפיעים כיום על התודעה הוא עצום. הלכי רוח בכל חברה, ומה עוד בחברה הישראלית, עשויים להשתנות כליל מבוקר עד ערב.

לכן השאלה היא זאת: כשמנסים לגבש מדיניות תקשורתית, האם לא ראוי לחשוב על מגוון של כלים, כשם שיש מגוון של תודעות? ניקח לדוגמה את הציבור הישראלי שעמדנו לאחרונה על חוסנו ועל כושר העמידה שלו. אני תודה אם ציבור זה יתמיד בסגולות הללו גם בעוד כך וכך חודשים, כשאחוזי האבטלה יגיעו ל-16 ול-18 והמשבר הכלכלי יהיה חמור פי כמה. כלומר, למציאות הפוליטית-ביטחונית השלכות כלכליות כאלה ואחרות, וממילא אתה נמצא בעולם אחר של תודעה, ומה יהיו אז המשמעותיות של כל הדברים שאנחנו מדברים עליהם? איך נערכים לזה? אינני מדבר ספציפית על צה"ל; צה"ל הוא חלק מתפיסה רחבה יותר. אבל אם צה"ל נמצא, נניח, בשלב של תכנון מבצעי, כל השיקולים הללו חייבים להיות חלק מתהליך החשיבה שלו. אתן לכם דוגמה: תארו לכם שעם הכניסה לג'נין, היו מושיבים בוחל"ם עיתונאי של CNN ודואגים שנהג הוחל"ם יהיה אחד שקרה לו אסון בנתניה ושהוא יספר לעיתונאי איך קרובת משפחה שלו נהרגה בפיגוע. כבר בדרך לג'נין חשפת את העיתונאי הזה לאיזושהו תהליך, ועכשיו הוא כבר מצלם עם תכנון מראש.

וזהו נקודה קטנה למחשבה, רעיון פראי של מישהו שמנסה לראות איך גורמים למלחמה להסביר את עצמה, איך מכוונים את המסרים הרצויים אל תודעה כזאת או אחרת.

■ **גל הירש:** במה שנוגע בנוכחות התקשורת בשדה הקרב – בתקופה שקדמה למבצע 'חומת מגן' התקשורת פשוט הייתה שם, ואילו במהלך המבצע ואחריו ספגנו ביקורות קשות ביותר עד כדי כך שהכריזו על צה"ל שהוא ארגון עוין לקהילת העיתונות הבינלאומית, הכרזה רשמית שנובעת, אגב, מכמות הנפגעים מקרב העיתונאים הזרים.

לגופו של עניין: אנחנו צבא, יש לנו תפקיד ויש לנו שתי חובות מול החברה הישראלית בהקשר של הדיון שלנו היום: חובה מוסרית לתת לציבור מידע ככל הנדרש; החובה לתמרן את התודעה הציבורית באופן מרוסן, להפעיל מערכת של בלמים ואיזונים. אסור לגלוש לתעמולה, אלא עלינו לעצב מסרים כמו למשל 'אנחנו צבא העם', 'אנחנו מגיני עם ישראל', 'המערכה היא על הבית', 'אנחנו חומת המגן של עם ישראל לרך ולזקן', 'אנו פה חומת מגן'. זוהי כוונתי בתמרון מרוסן.

תמרון מסוג אחר, חד-משמעי וחד-ערכי בהרבה, הוא התמרון, באמצעות התקשורת, של תודעת הקהילייה הבינלאומית ושל תודעת האויב. עלי להשתמש בתקשורת כי היא תמיד שם וברצוני לנצל אותה למניפולציה על היריב ועל הקהילייה הבינלאומית. למערכת הבינלאומית ולדעת הקהל השפעה נחרצת על התוצאות במישור הצבאי, ומכאן שחובתי המקצועית – להבדיל מחובתי המוסרית – היא להעביר מידע אמין. עלי גם להיות זמין, אבל הזמינות תהיה כפופה לאמינות. ההשתלטות על המיקרופון היא אתגר חשוב מאוד לצה"ל. עליו להגדיר זאת כיעד: היום אני רוצה להשתלט ממקום מסוים, מחר – ממקום אחר; להשתלט פחות או להשתלט יותר. המדיניות המבצעית שלנו צריכה להיות מדיניות התקפית, כלומר – אני מתנפל על כל מיקרופון ומשדר באופן הרצוי לי.

■ אילנה דיין: כשראש חטיבת מחקר, יוסף קופרווסר, אומר שאפשר לנצח במלחמה הזאת, אני תודה אם אני אכן מעוניינת שננצח בכל ארבע המערכות שהוא מנה. האומנם אני רוצה שננצח במלחמה על כושר העמידה של החברה הישראלית? אולי אני רוצה לטלטל את כושר העמידה של החברה הישראלית? אני רוצה לטלטל, אני רוצה לגרום לחברה הישראלית להרהר בשאלות יסוד שמבחינתך, כקצין צבא, ייטב אם היא לא תהרהר בהן. האם באמת אני רוצה לתת לגיטימציה לדרכי הפעולה? אולי אני רוצה דווקא לערער עליהן? גם על 'בקרוב אצלך', גם על 'חומת מגן' או 'גאות ושפל'? האומנם אני מעוניינת לחזק את הלגיטימציה של ההנהגות של שני הצדדים? לא, אני דווקא מעוניינת לערער, ובעקביות, על הלגיטימציה של דרכי הפעולה של ההנהגה וגם על סוג המנהיגות. גם על הנרטיב הבסיסי הייתי רוצה להתווכח – את מתכונת הנרטיב של כובש ונכבש, שלפיה אנחנו נתפסים בתקשורת הזרה, הייתי רוצה שהציבור הישראלי יעכל עד תום וישאל את עצמו אם זו אכן הפרדיגמה שהוא רוצה לחיות אתה. אגב, האופן שבו הפרדיגמה הזו קנתה לה שביתה במדינות חוץ גרם לי כישראלית, לא כעיתונאית, הלם ותדהמה.

■ יוסף קופרווסר: עליך לתת לציבור כלים לחשוב על כך.

■ אילנה דיין: איך נותנים לציבור כלים? לא רק על-ידי כך ששופכים עליו אינפורמציה, אלא על-ידי הקניית תובנות נוספות, על-ידי כך שמקנים

לו פרשנויות שאינן לגיטימיות בעיניך. הסוגיות הקונקרטיות מתקשרות לדברים שאמרתי: שטח סגור מול שטח פתוח, זכות הציבור לדעת כנגד שיקולי ביטחון שדה. באופן בסיסי עלי להיות עוינת את האינטרס שלכם: כל שטח שאתם רוצים לסגור, אני רוצה לפתוח; אם אתם בעד שיקולי ביטחון שדה, עלי להיות בעד זכות הציבור לדעת. בכל מקום שאתם בעד מניפולציה א', אני צריכה לנסות לערער אותה ולפורר אותה.

מובן שאני מתבטאת באופן בוטה, אולי יותר מן הנדרש, אבל תמצית הדברים היא שעיתונאי צריך להיות עוין את הממסד הצבאי, עוד לפני המניפולציה הצבאית. במובן הזה – וכאן, שוב, הניסוח הוא מעט בוטה, אבל הכוונה היא העיקר – אנחנו במיטבנו כשאתם במירעכם. העיתונות, עד כמה שזה נשמע רע, היא בשיאה בעת שהיא חושפת את הממסד – כל ממסד – במירעו.

■ יורם פרי: המתח שאת מדברת עליו הוא שמכונן את הדמוקרטיה, אבל עדיין צריכה להיות הבנה לצורך הצבאי, לצורך ליצור הלימה בין הדרג המדיני לבין משימות הצבא.

■ יוסף קופרווסר: יש הבדל גדול בין לערער או לקעקע ובין מתן כלים לבחינה אובייקטיבית.

■ אילנה דייץ: אין הבדל, כי הדרך להזין ולשכלל את תודעתם של אנשים היא על-ידי הטלטול, למשל על-ידי הצגת ריאיון עם ערפאת בתוך המוקאטעה, על-ידי מתן ביטוי גם לכוחות שוליים בחברה הישראלית מעבר לפרופורציה שלהם במפה הפוליטית. לעומת, למשל, מה שקרה באמריקה: אחדות השורות והדגל האמריקני שתקוע לכולם בדש הבגד, וכיסאו של אף אחד אינו 'מתנדנד'.

■ יורם פרי: ומה הוביל גם אצלנו איזה עיתונאי להכתיר את הכתבה שלו 'זמן הנגמ"ש והשכפ"ץ'?

■ אילנה דייץ: הפחד והפופוליוזם, והרצון להיות נאהב. בזמן הפיגועים של פברואר-מרס 1996 שאלתי את הרמטכ"ל דאז: אולי אתה לא מתאים להיות רמטכ"ל? אולי אנחנו זקוקים עכשיו לרמטכ"ל פחות רגוע, רמטכ"ל של דם, יזע ודמעות, רמטכ"ל שיגיד 'להיכנס בהם'?

מאיפה זה בא? מהפחד שלי כישראלית, ומאיוז נימה פופוליסטית

שטבועה בכל אחד מאתנו. למה את הדברים שאנחנו כותבים עכשיו לא כתבנו בכל תקופת האופוריה של אוסלו? היינו עיוורים לכל סכנות אוסלו? מישהו סימא את חושינו? מישהו טמטם את יכולת החשיבה שלנו? זה בדיוק אנלוגי לכך שהיום אנחנו כותבים 'זמן הנגמ"ש והשכפ"ץ' ועיוורים אולי למשהו אחר. זה אותו פופוליוזם. זה סוג של קונפורמיזם וסתגלנות מחשבתית.

קיימת, אם כן, העוינות הרעיונית הבסיסית בינינו, אבל עדיין, גם בהינתן העוינות הזאת וגם בהינתן העובדה שאני לא מתכוונת לרגע להתגייס למערכה שלך על המיקרופונים, אני קצת חוששת מהמצב שבו הדרג המדיני, בגלל רצונו להיאבק על התודעה, מבין שהדרך הנכונה לעבוד היא על-ידי העמדתך – אתה הקצין – מול המצלמות, אותך ולא את דובר צה"ל וודאי לא את ראש לשכת העיתונות הממשלתית. הסיטואציה הזו היא מסוכנת לך כקצין בכיר בצה"ל. כי הלוא אם יציעו לי אותך באולפן בערב, אני קונה. בוודאי ובוודאי אם יציעו לי להצטרף אליך ללילה של פעילות מבצעית. אלא שהדרכים האלה להיאבק על התודעה עובדות רק לטווח קצר ומסוכן, כי בסופו של דבר אתה מקבל על עצמך להיות שליח של אינטרסים שאינם תמיד האינטרס הלאומי או האינטרס הנכון.

■ יורם פרי: יש דבר שנקרא 'תקשורת פטריוטית'?

■ אילנה דיין: אסור שיהיה, כי אז יש לנו עניין עם שופר ולא עם תקשורת.

■ אריק כרמון: האם ניתן לנסח יעדים של התקשורת לטווח ארוך כשקהל היעד הוא המערב? הנה, יש לנו פה ישות דמוקרטית שנלחמת על קיומה ומודעת למתח שבין האתיקה העיתונאית לבין האחריות הצבאית; איך, בצורה מניפולטיבית, אפשר להפוך את העובדה הזו לנכס?

■ אילנה דיין: אענה לך בשאלה: האם למראה הכתבה ב'אולפן שיש' שבה חייל נח"ל שואל 'מה עושה חייל עברי רחוק מן המולדת' – האם התקשורת הזרה, בהיותה באמת רדודה, קצבית ודינמית, ונטולת כל פנאי להקשר הרחב, תבין שבדיוק הדברים הללו מצביעים על מדינה דמוקרטית שקיים בה המתח שתיארנו פה? אני חוששת שלא. לכן זהו מתח שנצטרך לחיות אתו, אבל לא נוכל לשווק אותו, לא נוכל להפכו למטבע עובר לסוחר במערכת ההסברה הבינלאומית. כך אנחנו חיים, ולפי דעתי, טוב שכך אנחנו חיים.

■ דורון אלמוג: תחילה אני מבקש להעיר על דברים שאמרה אילנה דיין: איש צבא הוא גם אזרח, ועל כן כל השאלות שהעלית לגיטימיות לגבי ההיבט האזרחי שלנו. ההבדל הקטן הוא שכעיתונאית את יכולה להרשות לעצמך לשאול כל שאלה ואולי לומר כל אמירה, ואילו אנחנו אמורים לדבר על מה שכביכול משרת את העשייה הצבאית, את העשייה הביטחונית, ואסור לנו כמובן לגלוש אל כל ספקטרום החשיבה שלנו.

לגבי השפעת הגומלין בין המציאות והתודעה ולמי עמדת הבכורה – אפשר לתת לכך שתי תשובות. יש התשובה המרכזיסטית – לא התודעה קובעת את המציאות אלא המציאות קובעת את התודעה, כלומר העשייה בשטח היא שקובעת. לעומת זאת, איש תקשורת כמו מרשל מקלוהן אמר שהמדיום הוא המסר. למעשה, אנחנו חיים בעולם שהמציאות בו קובעת במידה רבה את ההוויה ובה-בעת התודעה מתעצבת במידה רבה מאוד על-ידי מקלטי הטלוויזיה והשידורים שמגיעים לכל בית מכל רחבי העולם. אשר לשאלה שעומדת במרכז הדיון שלנו: עמדת צה"ל כלפי התקשורת – צה"ל הוא גוף משימתי, צה"ל הוא גוף שצריך להקנות ביטחון, ואני מבקש לעשות את ההבחנה בהקשר זה בין הסביבה המציאותית הפיזית לבין הסביבה הווירטואלית. צה"ל מחויב קודם כול לפעול בסביבה הפיזית, ובסביבה זו עליו לספק תפוקות משמעותיות שאפשר לכנותן 'ניצחון', או 'הכרעה', או 'הישג'.

צה"ל מחויב להישג ממשי, ובזיקה לעמדתו כלפי התקשורת, עליו לומר לעצמו כי חובת היסוד שלו איננה לעולם הווירטואלי אלא לעולם הפיזי. בצד זאת עליו לעצב תודעה, וצה"ל אכן שותף לסיפור של מדינת ישראל ולסיפור של הציונות, והוא משפיע על קהל יעד גדול מאוד, על חיילי המילואים וגם – בהקשר לעימות הנוכחי – על חיילים סדירים בפקוד צפון שאינם שותפים להתנסויות של חיילי פיקוד המרכז והדרום, וזאת הוא עושה באמצעות הסביבה הווירטואלית – התקשורת. בוודאי שיש לנו עניין להשפיע על תודעתם ולהביא בפניהם את הסיפור שלנו כדי לשרת את התפיסה, את המשימתיות, את יכולתנו להשיג את ההכרעה.

התפיסה העקרונית של הצבא היא בראש ובראשונה תפיסת הפעלה, איך הצבא רוצה לפעול בסביבה הפיזית. לא מדובר רק בתחום של הפעלת

הכוח, אלא למשל הפעלת התקשורת, ועליה להיות מתורגמת לקהלים די ברורים, ואולי אנו חוטאים בכך שאנו משאירים נפח רחב בלתי-מוגדר. צבא מחויב קודם כול לתפיסה העקרונית ולא לסדר היום, כי לסדר יום, למציאות, יש התנהגות משלהם, ואילו צבא צריך לראות איך פעילותו משרתת את העניין הגדול.

כך אפוא קיימת במפורש העדפת הזירה המשימתית הפיזית על פני הזירה התודעתית, ואחר כך קיימת ההבנה שעלינו להשפיע על הזירה התודעתית. עניין אחר הוא תפיסת התקשורת בעיני הצבא: האם היא רק אמצעי או גם שותף. בעבר התקשורת הייתה אמצעי בלבד. היום עלינו לומר לעצמנו שהתקשורת היא שותף אסטרטגי. ומה לגבי תקשורת של הצבא? – הצבא חייב במדיניות תקשורתית, עליו להסביר את מדיניות הפעלת הכוח, בעיקר ללוחמיו, בהם אנשי המילואים. עליו להשפיע על תודעתם, ובד-בבד להיות קשוב להלכי הרוח שלהם. חוץ מחיילי צה"ל, הצבא צריך להביא בחשבון קהלי יעד נוספים. למשל ממשלת ישראל, למשל השותף האסטרטגי שלנו ממשלת ארצות-הברית והעם האמריקני.

■ עמוס הראל: לדעתי, הצבא עדיין אינו עובד טוב מול התקשורת. דובר כאן הרבה על חשיבות התמונה כמעצבת התודעה, ואני דווקא מבקש לתקוע מקלות בגלגלים של התפיסה הזאת. ודאי שמוחמד א-דורה חשוב, ודאי שתמונות ודימויים מסוג זה קובעים דברים. אבל להשמיע בלי הרף באוזני הצבא ש'תמונה שווה אלף מילים' – ההפרזה בעניין הזה גורמת ללחץ בצמרת. אילנה דיין הזכירה את 'הנער העברי הרחוק מהמולדת', אבל אף אחד לא הזכיר שם שאותו חייל נח"ל היה במחנה פליטים מרחק חמישה קילומטרים בקו אווירי מביתו בשכונת רמות בירושלים. איש גם לא הזכיר את מאות המילואימניקים שהיו 'מתים' להתראיין ולספר כמה הם שמחו לעזוב הכול ולהתגייס. הצגת-דברים מהסוג הזה היא שהפכה לתירוץ האולטימטיבי לחסימת התקשורת בתחילת מבצע 'חומת מגן'. אלא שהמדיניות הזו של 'בואו נסגור קודם את השטח ואחר כך נחשוב ונראה מה עושים', כבר אינה עובדת. בתור מי שרואה את הדברים מהזווית של השטח, אני חושב שיש פער גדול מאוד בין הדיבורים היפים באולם הזה, לבין מה שמתבצע בפועל בשטח.

■ **גל הירש:** אינני תופס איך אתה יכול להגיד דברים כאלה. כבר שנתיים אנחנו נלחמים, והתקשורת נמצאת שם כל הזמן.

■ **עמוס הראל:** לא כל הזמן. נוכחות התקשורת בשטח מלווה תמיד במאבקים. המצב אכן השתפר מאוד בשבועות האחרונים של 'חומת מגן', אבל עדיין יש עיכובים בכניסות, יש היסוסים, יש לפעמים חוסר עניין של המפקדים בשטח, שעסוקים בבעיה מאוד קריטית ואינם ערים להיבט של התקשורת או מבינים אותו. פעמים רבות זה נגמר עם איזה סגן מ'דובר צה"ל', והתוצאה היא אבדן זמן יקר מהזווית הצבאית, מהזווית המדינית, ולפעמים אפילו הפסד במערכה התקשורתית; אחרי זמן האירוע כבר לא מעניין אף אחד.

■ **גל הירש:** לדעתך התקשורת צריכה להימצא גם באירוע שיש בו טרוריסטים שמתחבאים בבתים של אזרחים פלסטינים ויש צורך לסלק את האזרחים מהמקום?

■ **עמוס הראל:** כך או אחרת זה ייראה רע.

■ **גל הירש:** השאלה היא איך זה ייראה פחות רע. לפעמים יש מאה חיילים שמתנהגים כמו שצריך וחייל אחד שלא מתנהג כמו שצריך, ודווקא אותו יצלמו.

■ **עמוס הראל:** אבל זו לא תהיה התמונה היחידה. מניסיוני, הצבא נוטה להתמקד בזווית השלילית של התקשורת, מבחינתו. הרי יש עשרות כתבות אחרות. נכון שהתמונות האלה אינן אידאליות מבחינתכם, אבל גם התמונה הכללית איננה אידאלית. חיילי גולני לא נכנסים עם פרחים ולא שופכים אורז על הפלסטינים בכניסתם, ועם זאת, צריך להיזהר ממצב שבו סוגרים את השטח לגמרי לכמה ימים.

מאחר שעקרונית אנחנו מאמינים בצדקת מעשינו, אין לנו מה להסתיר. הניסיון מלמד שבמקומות מסוימים משלמים מחיר יותר גבוה דווקא כשהעיתונאים בשטח, ופעמים אחרות יש מחיר לזה שהם אינם בשטח. הפתרונות אינם ברמה של שחור-לבן. יכולה להיות דיפרנציאציה. עיתונאי לא חייב להיות על הטנק הראשון תמיד. יש כל מיני וריאציות. מצד שני הצבא חייב להכיר בזה שלא תמיד הוא יצא טוב ושבחלק מהמקרים הסיפורים אינם אידאליים, אבל אסור להשאיר את הנושא ברמה של

החלטה מקומית בשטח – כרגע נכנסים, כרגע לא נכנסים – וראו לעניין זה את הזמן היקר שבוזבו בג'נין. הגישה של 'בואו לא רק נמוזער סיכונים, אלא נבטל אותם על-ידי הרחקת התקשורת', היא גישה שגויה.

■ **מירי רגב:** בארבע השנים האחרונות הצבא מאוד פתוח לתקשורת – לא הייתה עוד תקופה שבה כתבים צבאיים ומדיניים הסתובבו בשטח, בין הלוחמים בזמן מבצע, על הנגמ"שים. אלא שהתקשורת והצבא רואים כל אחד את הדברים מהזווית שלו.

■ **טלי ליפקין-שחק:** פה ושם עליכם לומר מה הציפייה שלכם מהתקשורת. ■ **מירי רגב:** תקשורת צריכה לייצג מה שקורה, ולא תמיד היא נוהגת כך. למה הגענו למסקנה שמוטב שהמפקדים ידברו ולא דובר צה"ל? כי יש יותר אמפתיה אל המפקדים, מאמינים להם יותר. כשיש שני חיילים ואחד אומר 'אני לא מבין מה עושה חייל עברי רחוק מהבית', אבל השני מדבר אחרת – תביאו את שניהם! אחרת אני מקבלת תגובות ממח"ט גולני או ממח"ט הצנחנים או ממג"ד בשטח: אני מכניס את התקשורת לשטח ותראי איזה דברים הם מביאים. כך נראית חטיבת גולני?

כללית, הדיון בנושא 'שטח צבאי סגור' איננו רלוונטי, כי על פי רוב השטח דווקא פתוח לתקשורת.

■ **רחל דולב:** האינטרס של הצבא הוא לפעול לפי המשימה, ובהתאם לזה מעצבים את התפיסה התקשורתית. הדברים אינם שחור-ולבן, לא מדובר ב'שטח צבאי סגור' או ב'שטח צבאי פתוח', כי הליכה בכיוון חד-משמעי מניבה לא פעם תוצאות חד-משמעיות ובלתי-נעימות.

■ **אריאלה רינגל-הופמן:** בשנים האחרונות הצבא פתוח כמעט באופן מוחלט. אפשר לקבל שיחות רקע, להצטרף לסיורים ולקבל אין-סוף מידע. עם זאת, כשמגיעים לדיון מהסוג שמתקיים כאן, יש הרגשה קשה שהצבא בעצם לא דברר את עצמו כהלכה והוא סופג על ימין ועל שמאל.

בהקשר הזה הייתי חוזרת לדברים שאמר פרופ' קרמניצר, כלומר – שצריך לסייג את הציפיות. אבל הבעיה הגדולה הייתה ועודנה הנרטיב: אפשר לתמרן עם השם, אפשר לתמרן עוד קצת את התקשורת ואפשר לדחוף מימין ולכווץ משמאל, אבל כל עוד מתקיימת מציאות של כובש וכבש, שהיא מציאות מאוד שנויה במחלוקת בשנת 2002, קשה לצאת צודקים.

אי-אפשר לבודד בכל פעם איזושהי תמונה ולומר 'עכשיו אנחנו מגיבים על הפיצוץ בפתח-תקווה' כי הפיצוץ בפתח-תקווה הוא חלק מהקשר גדול בהרבה.

בהקשר כל כך בעייתי ומסובך, הצבא אינו יכול לשמש דובר לאומי, אבל הוא יכול כל הזמן, 'בקטן', לשפר את יחסיו עם התקשורת.

■ **עמוס ידלין:** טלי ליפקין-שחק שאלה מהן הציפיות שלנו מהתקשורת. בדמוקרטיה יש כיום ארבע רשויות – שלוש המסורתיות: המבצעת, המחוקקת, השופטת, ו'החושפת' שהיא התקשורת. בעולם המודרני הופר האיוון בין הרשויות. בה-במידה שהצבא הוא חלק מהרשות המבצעת ויש לו תפקיד מוגדר בחוק ובנורמות, יש לי בהחלט ציפייה שבתור הרשות 'החושפת', תבצע את תפקידכם כיתר שלוש הרשויות. אני גם מצפה מהתקשורת שתהיה מקצועית, שתהיה לה אתיקה מינימלית ואחריות. כתבה רכילותית, שמשמשת כלי ניגוח של איש או של מוסד – ויש רבות כאלה – אינה מעידה על מקצוענות. כאשר עיתונאי טעה והוכיחו לו את טעותו ואין מצדו התנצלות או שיש התנצלות בחצי פה – בעיני זה שימוש שרירותי בכוחה של העיתונות. בעיקר אני רוצה שהעיתונות תהיה אחראית, וזו המילה שמחליפה אצלי את המילה 'פטריטיות'. אני רוצה עיתונות אחראית, כי כולנו בסופו של דבר באותה הסירה.

אילנה דיין אמרה פה דבר קשה: "כשאתם נכשלים אנחנו במיטבנו. אם היא תוציא את דבריה אלה מן הכוח אל הפועל, הם ישרתו את האינטרס של האויב ולא את הנרטיב הישראלי. הנרטיב הפלסטיני של כובשים נגד נכבשים מיוצג על-ידי התקשורת בדבקות, לעומת אופן ייצוגו של נרטיב המלחמה בטרור. אם מחזקים כל העת את נרטיב האויב על חשבון הנרטיב הלאומי, ובהנחה שאנחנו עם יהודי, דמוקרטי ומוסרי, חבל שהתקשורת באופן מתמיד, ואפילו בהנאה רבה, מפריעה לך להפליג בכיוון הנכון. אתם רשאים 'לרדת' על פוליטיקאים ולחשוף שחיתויות, תמיד יהיו פוליטיקאים חלופיים; ניתן ונכון לחשוף שחיתויות בחברה כלכלית, יש חברות אחרות חלופיות, אך צה"ל יש רק אחד. תפקידכם לחשוף כישלונות ועוולות, אבל מתוך אחריות. בנושא דין וחשבון קיימת אי-סימטריה מאוד גדולה. התקשורת לא חייבת בדין וחשבון לאף אחד. אנחנו חייבי בדין וחשבון –

למפקדינו ואחרי כן לדרג המדיני. כוחם של העט ומסך הטלוויזיה היום לא נופל, מסתבר, מכוחם של טנקים ומטוסים. גם ראוי לבדוק מי הם בעלי התקשורת, וגם כאן אנו נתקלים בתופעה שהשיקולים אינם תמיד עיתונאיים טהורים, ולא פעם מתערב השיקול המסחרי.

מצד שני, ידוע לנו שהתקשורת היא חלק בלתי נפרד מהמערכה הזו ושעלינו להשתמש יותר בערוצים שאתם מעמידים לרשותנו. איננו מופיעים די בתקשורת להסביר את הנרטיב שלנו. אנחנו מנהלים פה מערכה נכונה וצודקת ועלינו להביא אותה לאימהות ולאבות של החיילים, וגם לחיילים עצמם, כי מה שהם רואים בטלוויזיה או קוראים בידיעות אחרונות' משפיע עליהם יותר משיחות המפקד. אם הרמטכ"ל ידבר בטלוויזיה, הוא יגיע לחיילים רבים יותר מאשר בשיחת חתך או בפורום מטכ"ל. זו הסיבה שדובר צה"ל פתוח היום לעיתונאים, זו הסיבה שאנו מרבים במתן שיחות רקע.

■ **שאל מופז:** סיפור המסגרת של העימות שלנו כיום עם הפלסטינים הוא סבוך וקשה להסברה. מצד אחד מדובר בשימוש בטרור ואליונות להשגת יעדים, ומצד שני הוזכר כאן קודם הנרטיב המרכזי של כובש ונכבש מנקודת הראות הפלסטינית עם נגזרות של סבל האוכלוסייה האזרחית, של מוטיב דוד וגוליית, של הצגת הטרור כמאבק של לוחמי חופש. אנחנו מפעילים כוח צבאי, ואין מי שמפעיל כוח צבאי שלא יגידו עליו שהוא כוחני. הפלסטינים מניפים במקביל שני דגלים: דגל ההסדרים המדיניים ודגל הטרור. כדי להזעיק ועדת חקירה בינלאומית, הם עשו מניפולציות שקשה להעלות על הדעת – החל מפיזור פגרים של בעלי חיים בגנין וכלה בהקמת אוהלים לחסרי הגג, כביכול, שבתיהם נהרסו על-ידי צה"ל. הם מפעילים הסתה פרועה שעלינו להתמודד עמה לפי כללים וחוקים שאינם שלנו. גם פועלת לטובתם העובדה שצבא שלוחם בקרב אוכלוסייה אזרחית שחלקה הגדול חף מפשע – אף שהטרור שוכן בתוכה – לעולם לא ינצח בזירת התקשורת הבינלאומית. זוהי מציאות של אין בררה, כי אם לא נהיה שם, הם יהיו בתל-אביב או בפתח-תקווה או בירושלים. אבל קשה מאוד להסביר זאת לאזוניים זרות. במציאות כזאת, תמונה שווה אלף מילים. די שיציגו תמונה אחת של טנק שהזיז שני אמבולנסים – ולך תסביר מה בדיוק קרה שם.

במלחמה מסוג אחר, לו נקלענו, חלילה, לעימות עם צבא סדיר בחזית הסורית, הכלים והערוצים שמסבירים בהם את הפעולה הצבאית, גם בדרך התודעה וגם בדרך הפיזית, יהיו שונים בתכלית.

במערכה מהסוג שאנחנו מצויים בה היום, סוגיית ההסברה והתקשורת קשה מיסודה. איננו יכולים לנצח בה בדרכים הרגילות, וכמו שהמערכה הצבאית מצריכה יום יום ניצחון מחדש, ניצחון נקודתי, כך גם מערכת ההסברה.

אני מקבל שיש לנהוג בכפפות של משי בתקשורת הזרה. זוהי המדיניות העקרונית של צה"ל. אבל מתי הנושא 'עולה לאוויר'? באותם מקרים בודדים שצה"ל לא נהג כך, ואז הטענות הן קשות.

אשר לעמדת צה"ל כלפי התקשורת – בסך הכול התמדנו במדיניות שקבענו לעצמנו. כך בנושא הפתיחות בשנים האחרונות לעומת העשורים הקודמים, כך בנושא האמינות, שאליו מצטרף גם גורם הזמינות. אם קרה שהתעכבנו במתן המענה או ההסבר, השיקולים היו שיקולי אמינות; אם נשגר מיד תשובות בלתי בדוקות, יהיה קשה כפליים לתת הסברים בבוא העת. כמו שאנו תובעים אמינות מעצמנו, בה-במידה אנו מצפים לאמינות מהתקשורת.

לדאבוני, היו עשרות מקרים שבהם התקשורת תיארה במאמרים או בשידורי ישראל מציאות וירטואלית שלא הייתה קיימת כלל, ובכך גרמה נזק לאנשים רבים. אמינות היא כורח המציאות. הציבור בישראל מצפה מאתנו שנהיה אמינים. אם נציע לציבור הזה זמינות על חשבון אמינות, אם נשאל מה מעדיפים – שניתן מיד תשובה ונעמיד את האמינות בסימן שאלה, או שנמתין קמעה ונעביר דיווח אמין – התשובה היא ברורה. אדם מצפה מאתנו שנעביר דיווח אמין, כי בנו משרת בצבא, אחיו משרת בצבא, כי הוא עצמו חייל מילואים וכדומה.

עם זאת, איננו חפים מטעויות. טעינו בתפיסה שצידדה בשטח צבאי סגור בכל תנאי, ואחת המסקנות ממבצע 'חומת מגן' היא שהשטח הצבאי פתוח לכול, חוץ מכמה סייגים. קבעתי שלושה סייגים (אפשר להוסיף עליהם), שבהם לא נכון לאפשר לתקשורת, בנקודת זמן

מסוימת, להיות נוכחת בזירת הקרבות. מתי סוגרים את השטח? ראשית – כאשר שטח פתוח מתנגש עם המשימה העליונה שמוטלת על המפקד, כלומר לנצח בקרב. אם נוכחות התקשורת מפריעה לו, עליו לומר: רבותי, בהזדמנות אחרת, עוד שלוש שעות, מחר בבוקר וכן הלאה. שנית – כאשר הדבר מסכן את חיי החיילים. שלישית – כאשר כניסת תקשורת לשטח שצה"ל פועל בו מסכנת את העיתונאים עצמם. האחריות היא עלינו גם אם עיתונאי חתם על פתק שמסיר מאתנו את האחריות על חשיפתו לאש האויב. קרה שכתבים חתמו, ואחר כך נפגעו בשוגג על-ידי חיילי צה"ל ובאו אלינו בטענות. מדובר בכתבים זרים, ועל אחת כמה וכמה בישראלים שעובדים בשירותם של ערוצים בחו"ל.

נשאלנו מה הן הציפיות של הצבא מהתקשורת, ותשובתי היא : אמינות בראש ובראשונה. דיבר קודם ישראל סגל על חייל בגדוד נח"ל שאמר: מה עושה נער עברי וכן הלאה. אסור להיבהל מאמירה אחת כזאת, כי ודאי יש מאה אחרים שחושבים אחרת, אבל אותם לא הקליטו ולא צילמו. כך גם לגבי סוגיית הסרבנים – באו ואמרו שיש 150 חיילים ועוד 50 קצינים ששלחו מכתב, ואני אמרתי: מה אתם מתרגשים מזה? נטפל בעניין בכובד ראש ובחומרה, ניתן להם את הכבוד הראוי כי בעבר הם נלחמו ותרמו לביטחון ישראל. זוהי טיפה בים וזה יחלוף. ואכן מבצע 'חומת מגן' ניפץ לרסיסים את מכתב הסרבנים.

עוד ציפייה שלנו מהתקשורת נוגעת באיזון שיש להקפיד עליו בין זכות הציבור לדעת, שהיא מעקרונות הדמוקרטיה שכל עיתונאי חייב להילחם עליה, לבין הנטייה הטבעית בתקשורת להגדיל את הרייטינג. לעולם צריכים לדבוק באמת ולהביא לידיעת הציבור את המידע האובייקטיבי ביותר, לרבות מתיחת ביקורת ואיתור משגים, אך כל עוד המניע הוא חשיפת האמת כדי לתקן את המעוות ולא רדיפה אחרי סנסציה להגדלת המכירות. במה שנוגע בשמירת האיזון, הייתי מצפה שבצד הדיווח על תקלות, יביאו גם את התמונה השלמה החיובית.

בה-במידה שאני מצפה לתפיסה מאוזנת של צה"ל מצד התקשורת, אני מצפה גם לתפיסה שקולה של התקשורת מצד מפקדי צה"ל. קורה לעתים שמפקד מעמיד את העניין התקשורתי – כיצד הוא ייראה וכיצד יחידתו

תיראה – לפני המשימה שמוטלת עליו. אלא שעליו לזכור שתחילה עליו להגשים את מה שאני מכנה 'הציווי העליון', להשיג את היעדים הצבאיים, ואם גם ידע לתמוך זאת אחר כך תקשורת ובהסברה – מה טוב.

עניין נוסף שאני מבקש להתייחס אליו – אסור לצה"ל להיות המסביר הלאומי. אין זה מתפקידו של הרמטכ"ל להופיע כל בוקר בטלוויזיה או להסביר את צדקת דרכנו לעולם בערוץ CNN. תפקידו להוביל את המערכה הצבאית כנגד האויב ומעת לעת להסביר מהי עמדת הצבא וכיצד הצבא פועל. אבל גם אם אין זה מתפקידנו להיות המסבירים של הדרג המדיני, המקום שבו עלינו להביע את דעתנו במפורש הוא בתחום המקצועי, בתחום הביטחוני. אסור לרמטכ"ל או לסגנו או לראש אמ"ן לשבת בקבינט בלי שיביעו את דעתם, גם במה שנוגע במנהיגות של האויב אם קיימת זיקה לסוגיה הביטחונית. למשל לגבי ערפאת, שהוא אויב מר של מדינת ישראל – לאיזו הוכחה אנו זקוקים עוד אחרי שהוא מוביל ומממן קרוב לשנתיים מסע של הסתה, של הרג? כשאמרתי בפברואר 2001 שהרשות הפלסטינית היא טרוריסטית, אמרו לי שזאת אמירה פוליטית. אמרתי: הרשות הזו מפעילה טרור, אנחנו פועלים כנגד הטרור, מדובר בסוגיה ביטחונית. כמו בכל נושא אחר, זכותו של הציבור לשמוע זאת מפורשות מפי, כי אני המופקד על שלומו וביטחונו.

בעיני אזרחי מדינת ישראל, צה"ל הוא ארגון בעל רמת אמינות גבוהה מאוד. גם כשאנו שוגים, ברור לציבור שאלה הן טעויות, שאיננו משקרים. מכיוון שאמון הציבור בצה"ל הוא גדול, מחובתנו להשפיע וגם לעצב את התודעה הציבורית. דברים שאמרנו בהקשר ל'חומת מגן' – שזוהי מלחמת אין-בררה, מלחמה על הבית, שהטרור הגיע אל סף דלתנו – הן עובדות שאי-אפשר להתכחש אליהן והן אלה שמסבירות את שיעור ההתייצבות המרבי של אנשי המילואים. למרות מה שתקשורת טוענת לגבי בקיעים בקונסנוס, הם 'הצביעו ברגליים'...

עמדת התקשורת כלפי צה"ל והטיפול בו ובפעולותיו

מנחה: פרופ' וימן, גבי – ראש החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה

רשימת הדוברים (לפי סדר "אלף-בית"):

פרופ' אזרחי, ירון – החוג למדעי המדינה, האוניברסיטה העברית בירושלים;

עמית בכיר, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים

אלוף איתן, יצחק – אלוף פיקוד מרכז

גב' אמיר, נילי – עורכת, 'קול ישראל'

פרופ' אריאן, אשר – המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת חיפה; עמית

בכיר המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים

אלוף אשכנזי, גבי – סגן הרמטכ"ל

פרופ' אלוף בר, ישי – נשיא בית הדין הצבאי לערעורים

תת-אלוף גרשון, יצחק – מפקד אוגדת איו"ש

תא"ל דקל, אודי – ראש חטיבת קשרי חוץ, צה"ל

מר הראל, ישראל – ראש המרכז לציונות דתית, מכון הרטמן

תא"ל כתרי, רון – דובר צה"ל

גב' מיכאלי, מירב – עיתונאית

עו"ד צדוק, חיים – לשעבר שר המשפטים

מר שלח, עופר – עיתונאי, 'דיעות אחרונות'

■ גבי וימן: הסוגיה שעומדת לדיון היום היא עמדות התקשורת כלפי צה"ל.

איננו עוסקים בהסברה, לא של ישראל ולא של הפלסטינים, איננו עוסקים

בהסברה צבאית, גם לא ביחסו של הצבא לתקשורת ובשיפור פני צה"ל

בתקשורת. נושא הדיון שלנו הוא כיצד התקשורת מתייחסת לצה"ל, במיוחד

בימי חירום ומלחמה.

זהו, ללא ספק, נושא מאוד מורכב, וחלק מהבעייתיות היא דווקא בכך שנהוג להתייחס אליו באופן חד-ממדי. בחומר שחולק לנו לקראת הדיון נכלל כתב עת, 'העין השביעית' שכותרתו: "האם התקשורת מעלה בתפקידה?" ובכך הוא ממחיש את הבעייתיות של הטיפול בסוגיה זו. ראשית, מה בדיוק הכוונה במילה 'תפקידה'? האם לעיתונות תפקיד אחד בלבד? האם הוגדר אי-פעם תפקיד לעיתונות שנוכל לבדוק האם הגשימה אותו או מעלה בו? שנית – האם יש 'תקשורת' בישראל? האם עיתונות או תקשורת בישראל היא מקשה אחת? יש תקשורת שכולה אשמה או שכולה מעלה באמוץ? הלוא יש הבדלים גדולים בין עיתונאים, לעתים באותו כלי תקשורת עצמו! האם יש תקשורת אחת? הנה, בכותרת אחת יש לנו דוגמה להשטחת הדיון ולהפיכתו לחד-ממדי.

בעיה שנייה היא שלא מדובר בתחום שפועל על טהרת התייעוד והניתוח האובייקטיבי, הקר והמדויק. הוא נתון להשפעות זרות, להשפעות חיצוניות. שלושה גורמים לפחות חודרים פנימה: הגורם הראשון הוא אידאולוגיה אישית, מטענים פוליטיים אישיים. המשתתפים בשיח בתחום הזה אינם 'חפים' מהשפעות פוליטיות ואידאולוגיות, ואלה משפיעות בהחלט על הדרך שבה הם מתייחסים לתפקוד התקשורת בעתות חירום. גורם נוסף הוא שיוך מקצועי – העוסקים בתחום זה באים מסקטורים מסוימים, מהעיתונות, מדובר צה"ל או מהצבא, מהאקדמיה, מהממסד הפוליטי, ומייצגים אינטרסים שלעתים גולשים לוויכוח הציבורי. הגורם השלישי הוא עצמות רגשיות. קשה מאוד לקיים דיון כזה בלי שיהיה טעון רגשית: פיגועי טרור קשים, הרוגים ופצועים חרדות וכעסים – כולם גולשים אל תוך דיון שהיה אמור להיות עקרוני וענייני.

אל שלושת הגורמים הללו מתווסף עוד מישור בעייתי: העובדה שכמעט אין מחקר בסוגיית התקשורת והצבא, למרות שהיא עומדת במוקד של ויכוח לוהט ומתמשך. אמנם קיים מחקר אחד מטעם מחלקת מדעי ההתנהגות של צה"ל, שבדק את הסיקור הצה"לי במבצע 'חומת מגן', אך ממצאיו, למרבה הצער, חסויים. עם זאת, גם ללא נתוני מחקר שיטתיים, ניתן להתרשם כי התקשורת הישראלית הייתה אוהדת מאוד לצה"ל בימי 'חומת מגן'. צה"ל מצטייר כארגון א-פוליטי, ניכרת תמיכה רבה בנושא 'מלחמת המילואים',

מדובר הרבה על מוסריות הצבא. דווקא משום כך עולה במלוא חומרתה השאלה הראשונה: האם ההתייצבות התקשורתית לצד הצבא בעתות חירום אינה פוגעת בתפקוד התקשורת, תפקוד שמצפים מכל תקשורת בחברה דמוקרטית. במילים אחרות: האם עבור ביטחון לאומי איננו משלמים במטבעות של חופש הביטוי, של חופש העיתונות?

מסתבר ששני הצדדים, מימין ומשמאל, מטיחים בתקשורת ביטויים כמו 'התקרנפות', 'מקהלת הצבא כחול-לבן', 'תקשורת מגויסת', 'תקשורת מטעם', ומהצד השני – כלפי אותה תקשורת עצמה, באותה מלחמה, באותה מדינה – מוטחים ביטויים כמו 'משרתי האויב', 'בוגדים', 'סכין בגב האומה' וכיוצא בזה.

הכפל הזה מייצג, לדעתי, את גרעין הדילמות העיתונאיות של סיקור מלחמה ומצבי חירום. דילמות עיתונאיות שגרתיות מחריפות פי כמה בימי חירום. אחת הדילמות הקשות ביותר היא בהנגדה בין ביטחון לאומי ופטריוטיזם, בין עיתונאי כבעל מקצוע לעומת עיתונאי כאזרח ולפעמים גם כחייל או כלוחם או כמגן על ביתו.

השאלה הראשונה שברצוני להציג לקבוצת דיון זו נוגעת אפוא במודעותו של הצבא לדילמות תקשורתיות, לדילמות עיתונאיות, כלומר עד כמה הצבא ער להתלבטות שקיימת אצל עיתונאים, לניגודים התפקדיים, לדילמות הקשות?

■ **עופר שלח:** אינני מסכים לאף ניסוח מאלה שהצגת כאן. זו איננה שאלה של חופש העיתונות מול פטריוטיזם, זוהי שאלה של פטריוטיזם. הפטריוטיזם של מי שהתנגדו למלחמת לבנון לא נפלה מזו של מי שאמרו 'שקט יורים'. ברמה העובדתית, הראשונים עשו עבודה עיתונאית שמעט מאוד עיתונאים אחרים עשו.

נקודת הפתיחה שלי היא שכל עיתונאי עושה מה שבעיניו טוב לציבור הישראלי לא פחות מאשר כל קצין בצבא. הבעיה של אנשי הצבא היא אי-הבנה של הכוחות שפועלים בתקשורת. לכותרת מהסוג ש'מעריב' יצא אתה בבוקר שלמחרת הפיגוע במלון פארק – "ביד חזקה ובורע נטויה" – יש השפעה אדירה על המהלכים שהצבא ייקרא לבצע. אלא שהכותרת הזו לא צמחה מכך שמישהו החליט להוציא את עם ישראל למלחמה, מאיזה

דיון מעמיק; היא באה מפחד. זה הגורם המרכזי שמנחה את התקשורת: הפחד להחטיא את מה שהם מבינים אותו רגע כמשאלת הלב הקולקטיבית של קוראיהם, ובעקבות כך 'לפספס' במלחמת הרייטינג. חובה להבין את הכוחות האלה, זה הדבר היחיד שעיתונאים צריכים להתמודד אתו. על כן הדיון על פטריוטיות הוא בעיני מופרך מעיקרו. פרשת קו 300 היא דוגמה טובה. הייתה שם הפרה של חוק הצנזורה, הובאה תמונה שבדיעבד טענו עליה שגרמה נזק רב לשב"כ, אבל אם תשאלו את השב"כ היום, יגידו לכם שזה אחד הדברים החשובים שקרו לו.

■ **נילי אמיר:** אין מקום בכלל לדבר על פטריוטיזם בהקשר התקשורתי. יש במדינת ישראל אדם שאיננו פטריוט? מתפקידה של התקשורת להוציא את האמת לאור, להביא חומר הגלם מהימן ושלם. השאלה לעניין זה היא האם הציבור נוטה לקבל את חומר הגלם שאנחנו מביאים לו.

ב-1973 ביקשו ראש הממשלה, שר הביטחון והרמטכ"ל מוועדת העורכים לא לדווח על כך שהסורים והמצרים נמצאים בכוננות ליד הגבולות כדי לא לפגוע במורל, ואכן הדברים לא פורסמו. האם העיתונות נהגה כהלכה כשלא פרסמה? האם כשמפרסמים היום שצה"ל מחכה לגלשוני עם טרוריסטים שעלולים להגיע, נוהגים כהלכה? לדעתי, אי-אפשר להתחשב במה שהצבא רוצה או חושב, ובכל הקשור להגנה מפני פגיעה בביטחון המדינה, יש לנו צנזורה; זה איננו תפקידה של התקשורת.

בשלב מסוים במלחמת לבנון, התקשורת התחילה להתריע. אולי ההתרעה פגעה במורל, אבל היא גם פתחה דיון ציבורי. ייתכן מאוד שזה בדיוק מה שמנע את הכניסה לבירות. כך גם לגבי הוויכוח סביב הכניסה לעזה במבצע 'חומת מגן'; ייתכן מאוד שהוויכוח שהתעורר טרם הכניסה, הוא שמנע את הכניסה. התקשורת חייבת לעשות את עבודתה, בתנאי שתהיה אמינה ובהירה. עליה להביא את המידע לציבור, והציבור יעשה בו כראות עיניו.

■ **רון כתר:** היות שהיום, בעידן של טלפונים סלולריים, לא ניתן להסתיר את המתרחש בזירת הקרב, עיקר תפקידה של התקשורת הוא הדו-שיח עם הציבור ולא דווקא עם הצבא, כלומר לנסות לעורר את העניין הציבורי. התקשורת יכולה לעשות מה שאף אחד אחר אינו יכול לעשות: היא

יכולה לשאול שאלות, ועליה לשאול שאלות, עליה להעמיד סימני שאלה ציבוריים יותר עקרוניים. כאורח, אני מזמין את התקשורת לדו-שיח. אני ממש משווע לו.

■ **ישראל הראל:** הייתי רוצה להזכיר בהקשר זה שבתקשורת יש סלקציה לגבי מה ואיך ומתי מציגים. אני חושב שהדיונים קיימים, אבל משום מה לא חשים בזה כי משהו מבצע סינון או שיבוץ לפי ראות עיניו. לעתים התקשורת דווקא שואלת שאלות באופן אובססיבי כתוצאה מטראומות אישיות של אנשים, המקומות שבהם שירתו בצה"ל – לא לחינם בוגרי גלי צה"ל הם שמובילים את כל הדיונים ברשת, כולל Follow-up של כמה ימים מתוקשרים היטב לטרבני השירות.

■ **אודי דקל:** לעניין המורל – אם מוסכם על כולנו שהעימות הנוכחי בינינו לבין הפלסטינים הוא על כושר העמידה של החברה הישראלית מול החברה הפלסטינית, מתפקידה של העיתונות לתרום למורל, כי לתרום למורל משמע להביא גם את הדברים החיוביים, את הדברים המחזקים. למשל, בעת גיוס המילואים במבצע 'חומת מגן', הכתבות הראשונות עסקו בעיקר בכך שצה"ל אינו מוכן, שאין אוכל, שלא יודעים מה לעשות. האקט הראשון היה ביקורתי.

בצבא קיים תהליך מוגדר: מקבלים הנחיות מהדרג המדיני ומתרגמים אותן למה שנדרש מהצבא כדי לעמוד בהנחיות המדיניות; אנו קוראים לזאת 'תכלית אסטרטגית'. בעת העיסוק בתכלית האסטרטגית, קורה לא פעם שאנו חוזרים לדרג המדיני ומבקשים הבהרה לנקודות מסוימות. למרות ההבהרה, תמיד יש עדיין ויכוחים פנימיים עד שמבינים לדיוקה את התכלית שאנחנו חותרים אליה. מה דעתכם על מצב שבו התקשורת תשתתף בגיבוש התכלית האסטרטגית בממדים שעליהם היא משפיעה ואחר-כך במאמצים להשגתה?

■ **עופר שלח:** בהנחה שיש תכלית אסטרטגית מוסכמת אחת שכולם מחויבים לה.

■ **מירב מיכאלי:** לקראת הדיונים היום נפגשתי עם ידיד שעבד בשעתו במטכ"ל ושאלתי לדעתו על יחסה של התקשורת לצה"ל היום. לדבריו, קיימת נכונות רבה להראות את הדברים החיוביים בצבא, יש הבנה למטרות

הצבא, יש הבנה לכישלונות, לא מדגישים אותם, יש שותפות עם המטרה ועם הדרך ועם הצורך. לא האמנתי למשמע אוזני.

הפטרוטיות של התקשורת נובעת מכך שכולנו רוצים בטובתה של המדינה, ובדיוק מן הטעם הזה היא איננה צריכה להתחשב בשיקולים של הצבא, גם לא מבחינה מבצעית. אחרי שהוזהרתי שחיי בסכנה אם אכנס לשטח צבאי מסוים, אסור לצבא לסגור אותו בפני. באיזו זכות הוא מונע ממני לראות כמו עיני מה הוא עושה בשמי? מה הוא עושה עם הכסף שלי, עם החיים של אחי, של חברי? מי הסמיך אותו להחליט מה טוב בשבילי?

ברגע שהרמטכ"ל אומר 'זה דרוש', מסתתמים כל הפיות. כמו שבמצב החוקי במדינת ישראל יש יותר מדי לאקונות, גם יש לנו חסכים, חללים ריקים בתחומים אחרים, והצבא נכנס לשם, צובר כוח, צובר השפעה, והתקשורת נופלת בפח כשהיא 'מתיישרת' עם הקו הזה. אנחנו מתרכזים בפתרונות הצבאיים, באסטרטגיות הצבאיות, ושוכחים 'לקחת אחורה' ולהראות את ה-Framing במלואו, להראות שיש כיבוש 35 שנה ושמעולם לא נעשה מצדנו מאמץ מתקבל על הדעת להפסיק אותו כמטרה בפני עצמה ולא רק כדי 'לצאת יותר טוב' בתקשורת העולמית.

עניין אחר – שמתם לב מי האנשים שמוזמנים לפרום הזה? שאין כאן נציגים של תקשורת ברוסית, של תקשורת חרדית, של תקשורת ערבית, והס מלהזכיר את מי שאינם משרתים בצבא ועל כן אי-אפשר לסמוך על נאמנותם... זה אומר דברים מאוד קשים ומצביע על הקשר שיש לצבא עם תקשורת מאוד מסוימת, מה שיוצר סוג של מחויבות. אנשים שמסקרים היום את הצבא, רובם המכריע שימשו בתפקידים בכירים בצה"ל, אז איך אפשר לצפות מהם להסתכלות ביקורתית על דברים שהצבא עושה? עיתונאים רבים צמחו לא רק במסגרות צבאיות, אלא במסגרות של תעמולה צבאית, וחלקם עושים מילואים בדובר צה"ל או בגלי צה"ל. יוצא שעולמם של מי שמסקרים את הצבא הוא על פי רוב העולם של הצבא, יש להם הזדהות כמעט מוחלטת עם הצבא, הם מבינים את השיקולים שלו, הם יושבים בתחקירים, לפעמים הם יודעים להסביר את הצבא טוב יותר מהצבא עצמו. לכן הם חסרים את היכולת הנפשית-הפסיכולוגית ואת הפרספקטיבה לראות את התמונה בגדול.

■ **חיים צדוק:** אני מבקש להסיט את הדיון לאפיק מאוד ספציפי – להשפעתו של שיפוט פנימי ובינלאומי על התקשורת. במילים אחרות: האם מטעמים פטריוטיים אפשר לדרוש מהתקשורת שלא תפרסם דברים מסווגים שמא תהיה בכך עילה לתביעה פלילית נגד מנהיג ישראלי או נגד מפקד צבא לשעבר. יש לי חששות כבדים בעניין זה, ועל כן שמחתי מאוד שסוכל הניסיון להביא לכאן צוות חקירה מטעם האו"ם. לדעתי, איננו זקוקים לחוקרים מבחוץ, ואם בעתיד יתעורר חשש מבוסס שהיה שימוש בכוח למעלה מהמידה הדרושה או שהייתה פגיעה בדין הבינלאומי ובהומניטריות, ביכולתנו ומחובתנו להפעיל כלי חקירה משלנו. יש לנו תחקיר צבאי, יש לנו ועדת חקירה צבאית לפי חוק השיפוט הצבאי, שמתמנית על-ידי שר הביטחון או הרמטכ"ל, יש לנו ועדת חקירה ממלכתית, יש לנו העמדה לדין משמעתי, צבאי ופלילי ויש לנו תקשורת. מתוך ביטחון בקיומם של האמצעים הללו ובנקיטתם בעת הצורך, אני מתנגד לכל ניסיון להכניס אנשים זרים שיבדקו מה קורה אצלנו.

■ **יצחק גרשון:** במשך דורות, היו אלה אנשי הדרג המדיני, העסקים והצבא שעיצבו את המציאות. במאה האחרונה התפתחה ברייה חדשה, התקשורת, שמתייצבת מעל שלושת הרכיבים הללו ומנסה לעזור לנו, לטוב או לרע, לעצב את המציאות. אינני מצפה מהתקשורת להיות המעודד הלאומי. אני מצפה שישמעו בה דעות שונות, ואני סבור שהעימות הוא לאו דווקא בין התקשורת והצבא, אלא מדובר בשאלות חברתיות אורחיות הנוגעות בעיצוב החברה והמדינה: מי אנחנו, מה אנחנו רוצים להיות. מתנהל כאן מאבק על עיצוב דמותה ואופייה של המדינה. המתח לא נמצא באמת במגרש שבין התקשורת לצבא, אלא בין התקשורת לבין החברה בכלל ולבין מה שהצבא מייצג בפרט. הרי מה שחשוב איננו מה הייתה הפעולה, אלא האם הקודים והנורמות של החיילים היו בסדר או לא. הצבא איננו קבלן ביצוע, אלא הוא מייצג עמדות שמובילות ומעצבות את המציאות. לכן במקום לעסוק בשאלה, איך מגייסים את התקשורת לטובת הביצוע של הצבא, צריכים לחשוב מנקודת מבט שיוצאת מתוך המעגל שאנחנו

נמצאים בו, משקיפים עליו מלמעלה, ודבר זה מחייב אותנו לביקורתיות גדולה בהרבה כלפי מה שאנחנו עושים וכלפי האופן שבו אנו משקיפים את העשייה שלנו.

בהקשר זה נשאלת השאלה האם אכן ניתן לעורר ויכוח אמתי על המטרות האמתיות בנושאים כמו שלום ומלחמה. ברור לחלוטין שזה מחויב המציאות, אבל השאלה היא מתי מעוררים את הוויכוח – לפני שהתותחים רועמים, בעיצומה של מלחמה או אחריה. אני טוען שבשלושת המצבים חובה לעורר את הוויכוח הזה, מכיוון שאנחנו נשלטים בידי אנשים בשר ודם שלא בהכרח יש להם מונופול על השכל, ועם זאת אנחנו חייבים להיות כפופים לאמות מידה שמחברות את החברה הזאת ורוקמות אותה יחד. לתקשורת תפקיד בהעלאת שאלות עקרוניות, כולל ביקורת.

■ **גבי וימן:** לאן היית רוצה להוליך את השיח העקרוני הזה? האם אתה רואה צבא שמנהל שיח עקרוני על שלום וביטחון ומדיניות לטווח ארוך? האם השיח יתנהל בחדרי-חדרים או מעל במות ציבוריות?

■ **יצחק גרשון:** למשל: אמירה כמו 'צריך לגרש מכאן את ערפאת' מראה שאי-אפשר להבחין בין העשייה המבצעית הביטחונית ברמה האסטרטגית לבין העשייה הפוליטית. ההצעה לגרש את ערפאת היא גם צבאית וגם מדינית. אם תרצה בכך או לא – צמרת הצבא משקפת באמצעות מעשייה מדיניות פוליטית כלשהי. על אחת כמה וכמה בעימות כמו היום, כשחלק מהפיקוד הצבאי מאמין שיש לנו עניין עם איום קיומי. כאמור, הרמטכ"ל והמטה הכללי אינם קבלן ביצוע גרדא.

■ **רון כתר:** רוב הציבור אינו עושה אנליזות, אלא הוא קורא כותרות, צופה בטלוויזיה, שומע חדשות במבזקים. כשאומרים שצה"ל הורג ילדים, הוא יגיד: הרי זה כתוב בעיתון, אמרו ברדיו, אמרו בטלוויזיה. התקשורת מטפלת כמעט רק בקצה הקרחון – בביזארי, בקוריוזי, ברע, במגונה. בדרך כלל, מה שמטופל, ראוי לטיפול, אבל כאן עולה על הפרק שאלת האיוון. אם אינני מחפש אובייקטיביות, אני לפחות מחפש איוון. מתקבל הרושם שהתקשורת סבורה שלא מעניין את הציבור מה עושים חיילים שאינם מרביצים לילדים פלסטינים, אינם בוזזים ואינם מחבלים במכוניות פלסטיניות.

היות ואנחנו חברה של קצוות, הייתי מצפה מהתקשורת לנסות ולהציב

אמצע, לא מבחינה פוליטית, אלא מצב שהוא פחות דומיננטי, פחות רעשני, אבל כזה שבו מצויה האמת הסובייקטיבית אם אמת כזאת קיימת כל עיקר. גם מפריע לי שהתקשורת שלנו, לא התקשורת מטעם האו"ם, נוטלת לעצמה את הזכות להיות השופט בסוגיית העימות שלנו עם הפלסטינים.

עניין אחר שמטריד אותי הוא הרייטינג. אני שואל את עצמי האם אזרחי ישראל אכן מחליטים לפי הכותרת האם לקנות 'מעריב' או 'ידיעות אחרונות'?

■ **עופר שלח:** השיקול הזה קיים בוודאות בתודעתם של מחברי הכותרות. לך לעורך 'הארץ' ותראה אם שיקולים קיומיים של העיתון אינם משפיעים על שיקולי המערכת.

■ **רון כתר:** שאלה אחרונה נוגעת באחריותה הציבורית של התקשורת, ובקשר זה אני נאלץ לגעת בנושא כאוב ולא פופולרי – חרושת השמועות ביום מותם של 13 החיילים בג'נין.

לדעתי, ביום הקשה ההוא מתפקידה של התקשורת היה לומר לציבור מה נכון לעשות בעת קשה שכזו, טרם התבהרות התמונה, כלומר להתאפק ולחכות למידע מוסמך.

■ **עופר שלח:** הפאניקה נבעה דווקא מזה שידעו בתקשורת ולא פרסמו. היית מצפה שבצהריים, בתכנית של נילי אמיר, יעלו ויגידו: חברים, אל תיכנסו לפאניקה, ידיעות מוסמכות בדרך?

■ **רון כתר:** התכוונתי לאיזושהי אחריות שעניינה הבהרה לציבור. זה איננו קוריוז חד-פעמי, זאת איננה תאונת דרכים. הייתה תקשורת ששתקה והייתה כזו שלא שתקה. בארץ לא ידענו את האמת עד שעה 3:30 אחר הצהריים. חמור מזה, המשפחות לא ידעו עדיין את האמת.

■ **יצחק איתן:** יש מידה של אנכרוניזם בתפיסה של דובר צה"ל כמוסר ראשון של מידע. אם אני רוצה לדעת, אני חובר לאיתורית של 'קול ישראל' ואני יודע מה קורה בשטח לפני המח"טים שלי, לפני כולם. זוהי המציאות היום וכדאי לא להתעלם ממנה. זאת אומרת, עלינו לדעת מתי לאמת ומתי לשלול, אבל עובדה היא שהמידע היום זורם.

הבעיה לגבי האירוע בג'נין היא שהיו הרוגים, אחרת היו מודיעים כבר מוקדם בבוקר. יש פה עניין ייחודי שעליו לא תמיד יודעים לתת את התשובה הנכונה.

■ ישראל הראל: מדאיג אותי שהמטה הכללי מייחס חשיבות רבה מדי לנושא התקשורת. יושבים עמנו כאן לפחות שלושה קצינים שכבר יצא לי להתבטא נגדם על רגישותם היתרה לתקשורת. מתוך איזושהי התמסרות לתקשורת, הם הביעו דעות שספק אם היה מותר להם להביע, ואינני בטוח שלא אמרו מה שאמרו רק משום שסברו שהתקשורת רוצה לשמוע דברים ברוח זו.

כך גם לגבי העיסוק האובססיבי בנושא צבא ותקשורת. כדי לקבל פרספקטיבה יותר אמתית בעניין הזה, ניקח דוגמה מהתקשורת הזרה, למשל מאופני ההטיה של CNN. לא צילמו את האוטובוס הזהוב מכפר דרום, את הילדים שנקטעו להם הרגליים, גם שכחו לציין שנהרגו באירוע כמה אנשים. לעומת זאת צילמו את תגובת צה"ל, את המסוקים שיוורים. דוגמה אחרת היא הדיון על הפעילות של צה"ל: CNN הביא שני פלסטינים, אחד מהם מוסטפא ברגותי, ומולם שני ישראלים, את רוחמה מרתון ואת הגברת מארגון 'בצלם' ששמה נשכח ממני. דברים דומים מתרחשים גם בתקשורת הישראלית, שעשתה כברת דרך ארוכה לעבר צידוק המטרות הפלסטיניות בעצם העובדה שכל אנשיה משתמשים במונח 'כיבוש'. הטיה אחרת שמצביעה גם היא על איזושהו מבנה פסיכולוגי תודעתי היא החלת מונח של האויב על שמה של מלחמה – 'אינתיפאדת אל-אקצה'. גם התקשורת וגם דובר צה"ל אימצו את המונח הזה. בכך אתה מתמסר להם, לתעמולה שלהם.

■ גבי וימן: לדעתך, החשיבה התקשורתית היא שמוליכה את ההטיה הזו?
 ■ ישראל הראל: היא שמוליכה משום שהיא נתונה בתוך הטיה פוליטית. אביא עכשיו דוגמאות מתחום האקדמיה. ירון אזרחי אמר היום את המשפט הבא: ניסיון נואל להציע עצה מקצועית בעניינים מדיניים. הוא התכוון, אני מניח, להצעה הנואלת המקצועית של הרמטכ"ל דהיום לראות בערפאת אויב ולגרש אותו. זו איננה אמירה אקדמאית, אבל בהחלט זכותו לומר את הדברים בדיון כמו שלנו; גם אני חשבתי בשעתו שמלחמת לבנון היא

מלחמה נואלת. אבל כשהתקשורת הביאה את התמונות הפסטורליות של אמנון שחק יושב בשארם א-שייך מתחת לשמשייה ומדבר על שלום – האם גם אז היא חשבה שאלה דברים נואלים או שהיא קראה להם 'מצביאים מפוכחים'? 'צבא שמבין את הזמן ואיננו מפגר כמו חוגים אחרים'? אני מתאר לעצמי שהיום התקשורת הייתה כובשת את עיניה בבושה לזכר הדברים הללו. כלומר, אנחנו חיים בעולם מוטה, ולא רק שהצבא צריך לתמרן כדי להפיס את דעתו, אלא אם הוא ישקיע בכך יותר מדי, במקרים רבים הוא לא יוכל למלא את תפקידיו. עליו למלא תפקידים בלי להיות נתון בסבך של תקשורת שמייצגת בעיקרה קו מסוים.

אסור לצבא ללכת, לא אחרי משאלי דעת קהל ולא אחרי מה שהתקשורת מכתיבה לו, אלא עליו לשמור על תומתו. אם הוא ישמור על תומתו, גם לתקשורת לא תהיה בררה אלא לכבד אותו.

באשר לרייטינג – השיקול הכלכלי בהחלט מכתוב את הנימה של התקשורת. למשל 'הארץ' פונה לקהל מסוים, ועל כן הוא מעסיק את עמירה הס, ולכן גדעון לוי כותב מה שכותב בלי שבודקים אותו. אם לגיטימי לנהוג כך ב'הארץ', מדוע אין זה לגיטימי ש'מעריב' יכתוב "ביד חזקה ובורוע נטויה" כי הוא רוצה להשתלט על פלח שוק אחר, ושהמוסף של 'ידיעות אחרונות' יקצין את נושא הסרבנות?

■ **אשר אריאן:** היות שבמדינה דמוקרטית אתה מצפה לקולות פלורליסטיים, משמע לריבוי גישות סובייקטיביות, מפתיעה מאוד מידת שיתוף הפעולה שהתקשורת מפגינה בחודשים האחרונים כלפי הצבא. למרות המצב הפוליטי, מסתבר שנוצר קונסנזוס. מה שאנחנו מוצאים אצלנו הוא שאיפה למוצע, אולי לבינוני. מאוד מפתיע שיש לנו המנגנונים המאפשרים בזמן של עימות וחיוך ליצור את הקונסנזוס הזה.

מה שחסר לי, הוא דווקא היעדר ההטרוגניות אצל התקשורת, הטרוגניות שאי-אפשר היה לצפות בה לקונסנזוס. יש פה תופעה מרתקת של פילוג בפוליטיקה והומוגניות בצריכה התקשורתית.

■ **ירון אזרחי:** אין דבר יותר מסוכן מתקשורת שאינה מסוגלת לעצור שמועות. זכור לי שבזמן מלחמת יום הכיפורים הייתי שומע אותן החדשות ב-6 בבוקר וב-2 בלילה. זאת הייתה תקשורת מאוד פטריוטית, והשמועות

הלכו והתפשטו וגרמו נזק עצום. לכן פטריוט אמתי צריך להיות מעוניין בתקשורת אמינה שיכולה לבלום שמועות מסוכנות. מדי תקשורת אמינה ואיך היא נוצרת? הייתי מצפה, למשל, שעיתונאים שלנו לא יציירו את הפורמולה של איך צה"ל אמור להיראות, אלא מה הם רואים לנגד עיניהם, מה הם חושבים שהם רואים, וישאירו לציבור את מלאכת הפרשנות. לזאת אנו קוראים 'סובייקטיביות כנה', שהיא תחליף ראוי למונח 'אובייקטיביות'; שאינה אלא נקודת מבט אלוהית על כל העולם, פרשנות מסוימת.

מאותה סיבה שלמילה 'אובייקטיביות' בהוראתה הקונבנציונלית אין תוקף בהקשרים האלה, גם אין תוקף למילה 'הטיה' שנקט ישראל הראל. לא תיתכן הטיה במערכת פלורליסטית; יש הבדלים עצומים בדיאגנוזה של המציאות, ואילו השימוש במילה 'הטיה' מניח שיש נורמה מקובלת ושמולה יש הטיה.

נושא אחרון – לדעתי, אנחנו 'מפספסים' לגמרי בעניין היחס שבין התקשורת לצבא כשאיננו עוסקים כלל בתפקידו של הדרג המדיני בסיפור הזה. ראשית, ברור שהצבא כפוף לדרג המדיני. הצבא אינו עושה מה שהציבור אומר לו, אלא מה שהדרג המדיני אומר לו, והדרג המדיני כפוף לציבור על כל חלקיו. התקשורת אינה כפופה, אבל תקשורת מקצועית אמורה לשרת את הציבור על כל חלקיו. במילים אחרות, עליה ליידיע את הציבור בצורה שתאפשר לו להעריך את הדרג המדיני, תאפשר לו לשפוט אותו ואת פעולתם של האינסטרומנטים שהוא שולח כדי להפעיל את הכוח של הציבור. הצבא הוא כוח של הציבור שהדרג המדיני מוסמך להפעיל חוקית ופוליטית.

מה פירוש הדבר 'יחסים בין הצבא לבין התקשורת'? מה זאת אומרת 'תקשורת פטריוטית'? הכוונה, בראש ובראשונה, היא לתקשורת שמאפשרת לציבור לבקר את המדינה. במשטר דמוקרטי, תקשורת שמנסה לרומם את המורל של הציבור, עוד עלולה לפגוע בו לטווח הארוך. שהרי האמינות של דובר צה"ל לא תיקבע מהיום למחר, אלא באופן מצטבר, כאשר יתבררו, או לא יתבררו, נתונים שהוסתרו או שלא הוצגו בצורה נכונה או שעוותו. פטריוט אמתי ירצה אפוא תקשורת אמינה שמשוגלת לזכות באמון הציבור בזמן חירום גם כשהיא עושה טעויות.

■ **ישי בר:** קיימת א-סימטריה בין הצבא לבין התקשורת, ואם נשכיל להבין אותה, נתקדם ביתר קלות בדיון שלנו. הא-סימטריה מתבטאת בכך שאף-על-פי שבדרך כלל קיים פלורליזם בתוך הצבא, אין אפשרות ממשית לבטא אותו כהלכה מחוצה לו. יתר על כן, לאתיקה הצבאית השלכות משמעותיות על התנהגות קציני הצבא, הפועלים בתוך הארגון הצבאי ההיררכי.

בתקשורת, לעומת זאת, הפלורליזם אינו מוגבל בדרך כלל לארגון פנימה, אלא הוא מוחצן – לעתים בצורה מוגזמת – ואילו האתיקה המקצועית איננה תמיד ברמה הראויה. לעשייתו של החייל הפשוט בג'נין היום השלכות אסטרטגיות אדירות, ומצד שני הצבא הוא גוף היררכי שכפוף לדרג המדיני, הוא 'משרת' את הדרג המדיני ולא דווקא במובן השלילי. זהו תפקיד הצבא בחברה דמוקרטית, ופה בולטת ביתר שאת הא-סימטריה בין הצבא והתקשורת. פלורליזם בתוך הצבא משמע שחובתו של קצין בצה"ל לעמוד על דעותיו גם אם אינן מוסכמות על מפקדיו. כלפי חוץ אין פלורליזם בצבא – אלוף-משנה פלוני אינו יכול לומר דברים בניגוד לדעת הרמטכ"ל, ואילו הרמטכ"ל כפוף לדרג המדיני. אם התקשורת תשכיל לשמור על אותו פלורליזם בסיסי בתוספת אתיקה, חלקים גדולים מהסוגיות שקיימות כאן יפתרו מאליהן.

■ **יצחק איתן:** כולם רוצים להציג את האמת, אבל כל אחד רוצה להראות את האמת שלו. הצבא רוצה להציג תשעים אחוזים של אמת טובה ואילו התקשורת מעוניינת בדרך כלל להציג את יתר עשרת האחוזים של אמת רעה. כשמציגים את עשרת האחוזים הרעים, נוצר הרושם שכל המאה אחוזים הם רעים; כשמציגים את תשעים האחוזים הטובים, מעלימים את עשרת האחוזים הרעים. במתח הזה גלום חלק מאי-היכולת ליחסים נאותים בין התקשורת והצבא.

לסבר את האופן: במקביל לפעולה בג'נין הייתה פעולה בשכם, והפגיעה בעיר ובתושביה הייתה לא פחות הרסנית מאשר במחנה הפליטים בג'נין. עם זאת, איש אינו מדבר על שכם, ואילו לגבי ג'נין נוצר רושם של טבח וחורבן.

אחד הלקחים ממצב הדברים הזה הוא שהצבא חייב לפתח דרכי

העברת מידע ופרשנות שידביקו את האמצעים של המערכת האזרחית, שבזכות קשריה ומקורותיה יודעת את המתרחש לא פחות מהצבא ולפעמים גם טוב יותר. במקביל יש לזכור שחלק מהחיכוך בין התקשורת והצבא מקורו בעובדה שלא תמיד יש לנו עניין עם עיתונאים מקצועיים ולא תמיד הדיווחים הם מהימנים, ופעמים הדיווח הוא כוזב במזיד. יש עשרות דוגמאות לעיתונאים שמפרסמים 'מה שבראש שלהם' אף-על-פי שקיבלו מאתנו את האמת העובדתית.

אשר לפרשנות של התקשורת - על פי רוב מדובר בהסתכלות סובייקטיבית לגמרי, כמעט דעה אישית שאין לה ולא כלום עם התכלית האסטרטגית שעל פיה אנחנו פועלים ומפרשים את העשייה, ומה עוד שהיא מובאת כאילו עמדה ציבורית מחייבת, כאיזה קונסנווס לאומי. יש אוסף של אנשים שמביעים את עמדותיהם מעל דפי העיתון, ואילו אנו מנועים מלהגיד מה אנחנו חושבים או להגיב על הכתוב. גם זה אחד המקורות למתח בין התקשורת והצבא שאנו מנסים כאן למצוא דרכים לגשר עליו. פעמים המתח הזה הוא בריא: עמירה הס אינה מוקצית מחמת מיאוס באוגדת איו"ש; היא הופיעה בפנינו והצביעה על חריגות ועל התנהגות בלתי-נאותה, ואנחנו קיבלנו עלינו את הביקורת. מאידך גיסא קיים הצילום של החייל השרוע על מיטה במלון בבית-לחם, למרות שידוע שחיילים קיבלו הוראה לישון על הרצפה, למרות שעשינו מאמץ גדול להביא מזרנים ולא לגעת ברהיטי הבית. אלא שהצלם שהתלווה לסיור ביים את התמונה, והיא שפורסמה בעיתון. אם זוהי האמת וכך היא מוצגת, קשה לצפות מאתנו לשוויון נפש כלפי התקשורת. דברים מסוג זה קורים לא מעט, וזוהי בהחלט חריגה גסה מאמות מידה של הגינות. אני, בעוונותי, מנהל את המערכה הזאת, ואישית אינני בעד החשיפה התקשורתית, כי בכל פעם שמכניסים את התקשורת לשטח חוטפים ממנה מהלומות הגונות.

עם זאת, הצבא נפתח יותר ויותר לתקשורת. התקשורת היא אמצעי לחימה שאי-אפשר עוד להתעלם ממנו; היא תמיד נמצאת כאן, הקצב שלה מהיר משלנו, ועלינו למצוא את הכלים הנכונים להתמודד עם העובדה הזו.

מליאת סיכום

מנחה: פרופ' כרמון, אריק – נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים

רשימת הדוברים (לפי סדר "אלף-בית"):

מר אורן, אמיר – כתב צבאי, 'הארץ'

אלוף איילנד, גיורא – ראש אג"ת

תת-אלוף גלעדי, עיבל – ראש חטיבת אסטרטגיה

ד"ר דיין, אילנה – עיתונאית ומשפטנית

מר הבר, איתן – חבר מערכת, 'ידיעות אחרונות'

אלוף-משנה הירש, גל – קצין אגף מבצעים, פיקוד מרכז

הלברשטאם, דייוויד

מר הראל, ישראל – ראש המרכז לציונות דתית, מכון הרטמן, ירושלים

פרופ' וימן, גבי – ראש החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה

אלוף (מיל') ורדי, רפאל

אלוף יעלון, משה – הרמטכ"ל המיועד

ליפקין-שחק, טלי – עיתונאית, 'הארץ'

רב-אלוף מופז, שאול – הרמטכ"ל

מיכאלי, מירב – עיתונאית

אלוף פינקלשטיין, מנחם – הפרקליט הצבאי הראשי

ד"ר פרי, יורם – המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת תל-אביב

פרופ' צוקרמן, ארנון – החוג לקולנוע, אוניברסיטת תל-אביב

קרואלי, פייג'

פרופ' קרמניצר, מרדכי – הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית

בירושלים; עמית בכיר, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים

אלוף רגב, גיל – ראש אגף כוח אדם, צה"ל

שולץ, ג'ורג'

מר שלח, עופר – עיתונאי, 'ידיעות אחרונות'

■ אריק כרמון: 'פורום צבא וחברה' שהתכנס כאן היום מאגד יחד מפקדים של צבא הגנה לישראל. נמצאים עמנו הרמטכ"ל, הרמטכ"ל המיועד, סגן הרמטכ"ל, ומפקדי הגזרות השונות הנושאים כולם על כתפיהם את נטל שמירת ביטחונה של מדינת ישראל בימים אלה. במליאה נוכחים גם נציגי התקשורת והאקדמיה. התאספנו כאן ליום של דיונים בסוגיה רגישה וחשובה עבורנו: תפקיד התקשורת בעתות לחימה.

מר פייג' קרואלי הוא קולונל בדימוס בחיל האוויר של ארצות-הברית. בתקופת כהונתו של הנשיא קלינטון שימש דובר המועצה לביטחון לאומי.

■ פייג' קרואלי: מבנה הדברור וההסברה בפנטגון

בתקופת שירותי בבית הלבן היו לי הכבוד והזכות לעסוק בנושאים הקשורים בתקשורת וצבא. במהלך תפקידי הרשמיים בפנטגון הייתי מארחו של דובר צה"ל לשעבר, עמוס גלעד, ואת ההיכרות עמו חידשתי בשיחות וואי. במהלך תפקידי הרשמיים בבית הלבן נמנית עם הצוות שהקים הנשיא קלינטון בקמפ דייוויד, וכמו כן הייתי שותף בניסיון להגיע לנוסחת שלום בשארם-א-שייח ובמקומות אחרים.

אני מכיר בחשיבותה העצומה של התקשורת הן בחברה האמריקנית והן בתוך ההקשר המורכב שאתם נתונים בו היום. אני מצדיע לכם על שהתכנסתם כדי לנסות ולהתמודד עם סוגיה חשובה זו של יחסי הצבא והתקשורת. סוגיה זו העסיקה ומעסיקה אותי כל חיי המקצועיים. התגייסתי לחיל האוויר ב-1973, שעה שארצות-הברית הייתה בעיצומה של הנסיגה מווייטנאם והיינו עסוקים בהשלכותיו של משבר ווטרגייט. מטבע הדברים עמדו אז במוקד הוויכוח הציבורי שאלות כמו מידת האמון שהעם האמריקני רוחש למנהיגיו.

ההקשר המבצעי שבו פועל הצבא האמריקני שונה בתכלית מההקשר שצה"ל פועל בו. על פי רוב, צבא ארצות-הברית מתגייס למשימות שמתרחשות מעבר לים, בעוד שסביבת העימות שלכם היא ממש 'בחצר האחורית'. עם זאת, היות שארצות-הברית וישראל מתפקדות שתיהן באותה סביבה תקשורתית עם מחזור חדשותי 24 שעות ביממה, שבעה ימים בשבוע – יש לקחים שאוכל לחלוק אתכם לגבי מערכת היחסים הממוסדת של הפנטגון עם התקשורת במהלך שני העשורים האחרונים.

הרשו לי לפתוח בסקירה היסטורית קצרה ולומר שהעימות בווייטנאם היה אירוע מזועזע במיוחד בכל הקשור ליחסי צבא ותקשורת. בעת העימות התקיימו בסייגון תדריכים יומיים שכינינו 'The Five O'clock Follies'; מסתבר שחלק גדול מהמידע שנמסר בתדריכים אלה הוקצן או שופץ. בשל היחסים המעורערים מאוד בין הצבא לתקשורת, יצא שהמתקפה המכרעת של ארצות-הברית, שבעצם הוכתרה בהצלחה, הוצגה בתקשורת באופן שהבליט כביכול את יתרונם של הווייטקונג בניגוד לתמונה הוורודה שהציג הצבא. הטעיה תקשורתית זו הובילה להתפוגגותה של התמיכה הציבורית במלחמת וייטנאם, ובסופו של דבר – לנסיגתנו באמצע שנות ה-70. זמן רב סברו בצבא שהתקשורת הייתה אשמה בתבוסתו של הצבא האמריקני בווייטנאם. רק כעבור 15 שנים, במלחמת המפרץ, הצלחנו סוף-סוף לשקם את היחסים בין הצבא לתקשורת. עד אז סבל הצבא מתמיכה ציבורית ירודה שבעקבותיה גם התקשינו לגייס לוחמים לשורותינו.

במהלך השנים שחלפו התקיימו עוד כמה מבצעים צבאיים קטנים יותר שהותירו גם הם חותם ארוך-טווח על יחסי הצבא והתקשורת. הראשון היה הפלישה לגרנדה; במהלך המבצע הוצבו הכוחות האמריקניים באי אחד ואנשי התקשורת – באי שני. אף שמבחינה צבאית הרעיון היה נוח מאוד, מבחינת הכיסוי העיתונאי הוא הותיר רושם שלילי.

בעקבות האירוע קמה ב-1985 ועדת חקירה צבאית, 'ועדת סיידל', שגיבשה מספר עקרונות-יסוד למערכת היחסים הרשמית בין הצבא לתקשורת. לפיהם, מתפקידו של הצבא לדאוג לכך שהתקשורת תסקר כל מערכה צבאית חשובה כבר משלביה הראשונים ומחובתו להקפיד על כל הסידורים הנחוצים. הנחת היסוד הייתה שזכייה בתמיכתו של הציבור מחייבת שקיפות כלשהי של שדה הקרב, כלומר להציג לעם האמריקני את יעדי הפעולה הצבאית ואת אופן ביצועם.

המבחן החשוב הראשון להגשתה של תפיסה זו היה בפנמה, בשלהי שנות ה-80. נציגי התקשורת רוכזו בושינגטון והוטסו משם לסקר את שדה המערכה. למרות הכוונות הטובות, הכיסוי העיתונאי היה כושל בגלל היעדר תמיכה תפעולית מספקת. הפקת הלקחים הובילה להחלטה שבכל מבצע צבאי בעתיד, במקביל לפריסתם של הכוחות בשטח יוקצו המשאבים

הדרושים לסיקורו בשידורים חיים. תפיסה זו יושמה במלחמת המפרץ, אף-על-פי שעד היום יש חילוקי דעות בין הצבא והתקשורת לגבי הצלחת שיתוף הפעולה ביניהם.

מאז 1991 התקיימו כמה מבצעים צבאיים שהעמידו במבחן את מודל שיתוף הפעולה בין הצבא והתקשורת, שעבר שינויים והתאמות ובמקרים רבים התקרב למצב שצה"ל נמצא בו היום, כלומר התקשורת נוכחת בפועל בשדה הקרב. למשל, בהגיע הכוחות האמריקניים לסומליה, להאיטי או לבוסניה, כבר המתינה התקשורת לבואם. בחופי סומליה נחתו הכוחות האמריקניים לעיני הזרקורים והמצלמות.

מבחינה זאת, הדוגמה הקרובה ביותר למתרחש בישראל היא הסיטואציה שפגשנו בקוסובו בדמותו של סלובודן מילוסוביץ', שקיווה להשתמש בתקשורת שעמדה לרשותו בבלגרד כדי לכפות פתרון מדיני כלשהו. בקוסובו, בשיתוף עם נאט"ו, הקמנו מנגנון עיתונאי דינמי מאוד שמצד אחד פעל להסברת מהות העימות לעם האמריקני ולקהילייה הבינלאומית, ומצד שני סיכל את ניסיונו של מילוסוביץ' להשיג כמה מיעדי המדיניים. במשך 78 ימים הצלחנו להציג בפני העולם כמה עסקו כוחות נאט"ו ומה הם ניסו להשיג. בתוך הפיקוד הצבאי הקמנו צוות שמתפקידו לוות את המסר היומי ולהגיב במהירות לנוכח אירועים חריגים בשדה הקרב. כאשר מתרחשת תקלה, חשוב שיהיו בידיך הכלים להסביר בהקדם האפשרי מה אירע ומדוע ואילו צעדים ננקטים לצמצם את הנזק ולמנוע הישנות התקלה.

כידוע, בכל עימות יש יריבים שמיומנים מאוד בניצול התקשורת כדי לגייס תמיכה בתוך עמם או לזכות באהדת הקהילייה הבינלאומית. אלה עושים שימוש מזורז במדיה כדי להפריך עובדות, והם פועלים לשם כך ללא לאות וללא הפסקה. כדי להשיב מלחמה שעררה, עלינו לעמוד על המשמר יום-יום שעה-שעה. להצלחת המערכה התקשורתית הזאת נוקט הממשל האמריקני כמה וכמה צעדים, פורמליים ובלתי-פורמליים. מבחינה פורמלית, מקימים בפיקוד הצבאי הקדמי לשכת מידע משותפת, שמאפשרת בניית שיתוף הפעולה הרצוי לנו בין העיתונאים והלוחמים. מקיימים תדריך מבצעי בתדירות שמשתנה לפי הצרכים, שכולל מידע על ההתפתחויות בשטח, לרבות פרטים מבצעיים שאינם חסויים.

במלחמת המפרץ, לדוגמה, קיימנו תדריכים יומיים בריאד, בהנחייתו של הגנרל שוורצקופף או של אחד מסגני המפקדים, נוסף על התדריכים היומיים בושינגטון. בישראל אולי אין צורך לקיים תדריכים בקווים הקדמיים, אך נוסף על אחד האתרים בשטח, חשוב ביותר להקים בירושלים גוף תקשורתי שימסור דרך קבע את גרסתכם לאירועים.

נוסף על האמור לעיל, במשך כל השנה כולה, מתקיים שיתוף פעולה הדוק מאוד בין הבית הלבן, משרד ההגנה, מחלקת המדינה, המשלחת האמריקנית באו"ם, סוכנות הביון המרכזית וכל פיקוד מבצעי קדמי. שיתוף פעולה כזה מבטיח שהממשל מנפיק מדי יום מסר ברור ועקבי על הנעשה בקרב הכוחות האמריקניים, על היעדים המבצעיים ועל צורת התנהלותם. לסיכום, בשני העשורים האחרונים השקיע צבא ארצות-הברית עמל רב לטיפול יחסי הגומלין בין הצבא והתקשורת ולגיבוש התהליכים הפורמליים והבלתי-פורמליים להמשך קיומם של יחסים אלה. מאמצים אלה מגובים על-ידי ערוצי הידברות בין הדרגים הפוליטי והצבאי המבטיחים תיאום עמדות בין הגורם הצבאי והגורם הפוליטי כדי לזכות באהדת הציבור האמריקני והקהילייה הבינלאומית.

■ **טלי ליפקין-שחק:** לאור הניסיון שצברת והדוגמאות שהצגת, כיצד היית משלב בין הצורך לשמור על אמינות, על עקביות המסר, לבין הצורך להזין את התקשורת ולהגיב בכל רגע נתון?

■ **פייג' קרואלי:** לאמינותו של צבא חשיבות ראשונה במעלה. יש אירוניה בעובדה שצבא ארצות-הברית נתפס לאורך זמן, בעיקר בשנות ה-80, כאמין מחוץ לגבולות הארץ, בעוד שבתוך ארצות-הברית היה קושי לקנות את הבנת הציבור ואהדתו. דומני שבישראל המצב הוא הפוך: היות שחלק גדול מהציבור שירת באופן פעיל בצבא, יש כאן הבנה רבה של האתגרים העומדים בפניכם ושל הקושי של ההקשר המבצעי היום. האתגר שלכם הוא דווקא ליצור הבנה והערכה מקיפים יותר למורכבות משימותיו של צה"ל מחוץ לגבולות המדינה, מסוג האתגר שהתמודדתם אתו בכל הנוגע בסיקור העיתונאי בג'נין. לשם כך עליכם להטיל אחריות גדולה יותר על המפקדים בשטח; הדוברים האמינים ביותר הם מפקדי הגדודים, מפקדי החטיבות או המפקדים הבכירים הנושאים באחריות למבצע מסוים.

הצבתם בפני התקשורת באורח סדיר למסירת מידע שוטף, לתיאור בעיות שהתעוררו, להודאה על משגים שנעשו לעתים בלהט הלחימה אגב המאמץ להשיג את היעדים המבצעיים בשדה-קרב כה מורכב ודינמי – היכולת לעשות זאת באופן ממוסד היא עקרונית לבניית האמינות והאמון מצד התקשורת.

כיצד מנהלים את שדה הקרב התקשורתי? – באמצעות תדריכים מבצעיים לעיתונות מדי יום או שלוש פעמים בשבוע, כדי שהתקשורת תדע שיש לה כתובת לבירורים ושלמפקדים הבכירים הסמכות לנפק באופן סדיר תדריכים על מבצעים צבאיים. כך אנו נוהגים מאז מלחמת המפרץ ואילך. היכולת להעביר מידע בצירוף קטעי וידאו, למשל, מעניקה שליטה טובה יותר על המסר היוצא וכתוצאה מכך גם על המחזור החדשתי.

■ **אמיר אורן:** מה קורה כאשר המנהיג הפוליטי, לרבות נשיא ארצות-הברית, שרוי במתח מסוים עם זרועות הצבא סביב התפיסה הצבאית הכוללת?
 ■ **פייג' קרואלי:** ראשי הממשלה נכנסים בדרך כלל לתפקידם כשהם מצוידים בכישורים מובהקים של מפקדים עליונים, ועליהם להתמודד דווקא עם כישורים אלה ולא להפך.

בארצות-הברית, האחריות למבצעים והאחריות ליחסי צבא ותקשורת נאצלים על-ידי הנשיא לשר ההגנה וממנו לאפיק האזרחי ולדובר הפנטגון מצד אחד, ולאפיק הצבאי מצד שני דרך ראש המטות המשולבים אל המפקד המבצעי. אלה הם שני מסלולים מקבילים. בתקופה של עימות, שני המסלולים הללו יפעלו יחדיו, מה שבא, למשל, לידי ביטוי בעימות באפגניסטן. דובר הפנטגון, שר ההגנה, ראש המטות המשולבים וכל מי שמונו כמתדרכים מבצעיים פועלים כולם כצוות מגובש מאוד. דרישה כזו פשוטה יותר לביצוע בהקשר שלנו מאשר בהקשר שלכם, כלומר של פעילות במסגרת ממשלת אחדות לאומית, או כל הקשר קואליציוני. אף על פי כן, שר הביטחון וצה"ל, אישית ובאמצעות דובריהם, חייבים לעבוד יחד כדי שהמסר המשודר הן באפיקים הפוליטיים והן באפיקים הצבאיים יהיה ברור ועקבי.

על רקע המבצע באפגניסטן אנו מסוגלים להעריך נכונה את ההקשר המבצעי שבו אתם פועלים מדי יום, שהרי עצמת ההתקפות על הפנטגון

ועל מרכז הסחר העולמי הוא עניין של שגרה טראגית עבור אזרחי ישראל. הקשר כזה בדיוק ביקש הנשיא בוש להחיל על המלחמה בטרור בסתיו שעבר: אתם בעדנו או אתם נגדנו; את התפיסה הזאת העם האמריקני מבין ומעריך. ההקבלה הזאת היא שחיוקה את מערכת היחסים בין הנשיא בוש וראש הממשלה שרון ובין העם האמריקני והעם בישראל ואת ההבנה ביחס לטיב האלימות במזרח התיכון.

דיווחי הקבוצות

■ ארנון צוקרמן: התקשורת כשיקול אסטרטגי בהיערכות ללחימה הסוגיה המרכזית בקבוצה שלנו הייתה זו: אם התקשורת היא אכן חלק מאמצעי הלחימה – איך משלבים אותה בתכנון, בביצוע ובלקחים. נקודת המוצא הייתה שבעידן התקשורת הגלובלית באמצעות הטכנולוגיות החדישות, אי-אפשר לחסום מידע, בוודאי לא לטווח ארוך, ושהטכנולוגיות החדישות מצריכות היערכות חדשה. נוסף על מאות רשתות השידור יש גם טלפונים סלולריים, אינטרנט, מחשבים אישיים ומצלמות וידאו, ושלפעמים תמונה אחת של צלם וידאו חובב 'עושה את העבודה', ושמוחר יהיה אפשר לקנות צילומי לוויין שמתארים את שדה הקרב ולשדר אותם. במילים אחרות, יכולת הפיקוח על האפיקים הרבים של התקשורת היא כמעט אפסית. גם הודגש שהטיפול ביחסי תקשורת-צבא בימי שלום שונה מהטיפול בעתות של מלחמה כוללת או עימות מוגבל, כדוגמת לוחמה נגד טרור. כל אחד מהמצבים האלה מחייב היערכות שונה.

אחרי הנחות היסוד הללו, השאלה שעמדה אפוא במוקד הדיון הייתה זו: אם אכן קיימת תמימות דעים שהתקשורת היא חלק מאמצעי הלחימה, מדוע אין משלבים אותה בכל המהלכים כולם; או להפך: אולי צבא אינו בנוי מעיקרו לראות בתקשורת חלק מאמצעי הלחימה. תפקיד הצבא הוא להילחם ולנצח, והתקשורת היא לא פעם מטרה לצבא. שאלה נוספת הייתה זו: היות שהפלטטינים ומדינות ערב בכלל משתמשים בתעמולה אגרסיבית

נגדנו, למשל הטענה ש'המוסד' הוא שתקף את 'מגדלי התאומים' כדי להבין את האיסלאם, האם ראוי גם לנו להשתמש בתעמולה בוטה יותר.

מסתבר שכולם מסכימים שהתקשורת היא שיקול אסטרטגי בלחימה, אלא שיש לטפל בתקשורת במערכה מתמשכת ותמידית, בימי רגיעה ובימי לחימה; יש לקבוע יעדים, יש להקדיש לנושא משאבים ומחשבה. היות שהמלחמה היא על התודעה, ובדיוק שם הפלסטינים מקווים לנצח, מרכיב התקשורת הוא קריטי.

מרב התגובות היו בשאלה האם התקשורת היא חלק מאמצעי הלחימה. התשובות נעו בין התנערות מוחלטת מהרעיון הזה לבין הקביעה שגם מצלמה היא אמצעי לחימה.

על השאלה בדבר חלקו של צה"ל במערכת ההסברה, לא הייתה תשובה חד-משמעית, אף כי הרוב חייבו את התגייסותו של הצבא להסברתם של מניעים מדיניים. בהקשר זה גם התלבטו המשתתפים בסוגיה איפה קו הגבול בין התבטאויות פוליטיות של מפקדים בצה"ל לבין ההיבט המקצועי, והאם אפשר לקבוע קו גבול שכזה.

הייתה הסכמה די רחבה על כך שיש להטמיע איזושהי תודעה תקשורתית בכל הרמות של צה"ל, להבין מהי התקשורת, ואיך היא פועלת. מובן שהיו מי שטענו, כנגד זאת, שמתפקידו של צה"ל לנצח ושהתקשורת איננה מעניינו.

נקודה אחרונה חזקה שהכול הסכימו עליה היא שאפשר לנצח בקרב ולהפסיד במלחמה על המסך, כלומר קיימת מודעות נוקבת לכך שהמלחמה התקשורתית לא נופלת בחשיבותה מהמאבק בשדה הקרב.

■ יורם פרי: עמדת צה"ל כלפי התקשורת וטיפולו בתקשורת

הייתה הבחנה ברורה בין כמה נושאים מאוד ספציפיים לבין סוגיות יותר תאורטיות. אם בסוגיות התאורטיות היו שתי עמדות מנוגדות וקוטביות, בסוגיות הקונקרטיות הושגה הסכמה די רחבה.

אתחיל במישור המעשי שחילוקי הדעות בו היו, כאמור, מעטים, והדיון התמקד בשלוש נקודות:

א. דברור צה"לי או לאומי

ב. טיפול בתקשורת הזרה והפלסטינית

ג. שטח צבאי סגור

בנושא הראשון נאמר שהצבא לא צריך לנהל לבדו את הדברור הלאומי, אלא נחוצה מערכת משולבת, כוללת, שהצבא יהיה חלק ממנה. גם נאמר שלא דובר צה"ל יעשה את המלאכה ממקומו בהיכל השן בתל-אביב, אלא מפקדים בשדה.

בנקודה השנייה היה עיקר ההתייחסות לתקשורת הזרה והוסכם על כולם שיש להתייחס אליה בכפפות משי. גם היו גם הצעות קונקרטיות: למשל להתיר לעיתונאי זר להתלוות לפעולה צבאית בוחל"ם הראשון, ומפקד הזחל"ם יספר לו, מכלי ראשון, על נפגעי פעולת טרור שהוא מכיר, במקרה, אישית.

אשר לשאלה אם יש לקבוע שטח צבאי סגור או פתוח – הייתה הסכמה עם התפיסה, שצה"ל אכן מאמץ היום, שלפיה השטח יהיה פתוח עקרונית אלא אם פתיחתו מחבלת בהצלחה ומסכנת חיי חיילים או עיתונאים.

למרות הקונסנווס הרחב למדי במה שנוגע בפתרונות הפרקטיים, היה יוכוח חריף מאוד בשאלות העיוניות. למשל שאלו: האם מתפקידו של הצבא לסייע לתקשורת במילוי ייעודה, כלומר הגשמת זכות הציבור לדעת; או היות שתפקידו של הצבא הוא לנצח במלחמה, האם הוא רשאי לעשות שימוש בתקשורת, לעשות בה מניפולציות. מנגד היו מי שטענו שאין זה מתפקידה של התקשורת לשרת את מטרותיו של צה"ל. תפקידה לערער את הנרטיב הדומיננטי, להציב סימני שאלה על מדיניותה של ההנהגה הפוליטית בתחום הביטחוני כמו בתחומים אחרים.

בהקשר זה נשאלה השאלה: מה חשוב יותר – המציאות הפיזית, או הייצוג שלה באמצעי התקשורת. רוב אנשי הצבא בינינו טענו בדרך הטבע שהסביבה הפיזית חשובה יותר. מנגד היו שגרסו שבדמוקרטיה המודרנית יש משקל חשוב לא פחות לייצוג הווירטואלי. בזכות הטענה הזאת הובאה דוגמה מתקופת מלחמת לבנון: הנשיא רייגן הורה לראש הממשלה שמיר להפסיק את ההפצצות בלבנון לאחר שהגיעה לשולחנו תמונת הילדה קטועת הידיים. במילים אחרות, ההבחנה בין פיזי ווירטואלי בחברה המודרנית היא מאוד דקה.

אשר לציפיות הצבא מהתקשורת – אנשי הצבא בקבוצה טענו שהצבא לא מצליח 'למכור' את עצמו היטב, ויתר על כן, הוא חוטף ביקורת לא מוצדקת. תביעותיו של הצבא מהתקשורת התמקדו בשלושה נושאים:

א. אמינות הדיווח.
 ב. איזון בין מימוש זכותו של הציבור לדעת לבין אינטרסים מסחריים של התקשורת, כגון 'רייטינג'.

ג. איזון בין ביקורת שלילית לחיובית.

לעומת זאת, אנשי התקשורת מתהלכים בהרגשה שהצבא אינו מבין את דפוסי עבודתם, שהוא מקיש ממקרים חריגים, שיש בהם הפרה של האתיקה המקצועית, על כלל ההתנהגות הנורמטיבית של התקשורת.

הנקודה האחרונה שאני מבקש גם להביע בה את דעתי היא בשאלה: עד כמה התקשורת מובנת לציבור הרחב, לפוליטיקאים ולצבא. אני סבור שאף-על-פי שמכירים בחשיבותה של התקשורת, עדיין אין הבנה עמוקה ללוגיקה של התקשורת. אי-הבנתם של כללי הפעלה של התקשורת גורמת לכך שמתייגים את התקשורת כמי שפועלת בשטחיות ובציניות.

בעניין זה יש להבדיל בין התקשורת האלקטרונית והכתובה – התקשורת הכתובה יותר צינית מאשר זו האלקטרונית, ונבין זאת אם נעמוד על כמה משיטות העבודה של התקשורת האלקטרונית:

1. לטלוויזיה אין זיכרון, היא עוסקת בכאן ובעכשיו.
 2. בתקשורת האלקטרונית נותנים עדיפות לשיקול החזותי על פני השיקול התוכני.

3. התקשורת האלקטרונית אינה עוסקת בתהליכים אלא באירועים.
 4. התקשורת האלקטרונית מעדיפה את המעניין על פני החשוב.
 רק הבנה עמוקה של העקרונות האלה ואחרים תאפשר לצבא לעשות שימוש נכון בתקשורת לצרכיו.

■ גבי וימן: עמדת התקשורת כלפי צה"ל והטיפול בו ובפעולותיו בפתיחת הדיון הצבענו על כך שהשיח בסוגיה שבה אנו עוסקים, התקשורת וצה"ל, מושפע ממספר גורמים זרים הגולשים לוויכוח ומשפיעים עליו:

1. הממד הפוליטי – בכניסתם לכל דיון שהוא, אנשים אינם חפים מהשקפות ואידאולוגיות. בהקשר למבצע 'חומת מגן', אותה תקשורת עצמה

תיחשב למתקרנפת או למשרתת את הפלסטינים – תלוי בהשקפותיו של הדובר.

2. זהות תפקידית – אנשים נוטים לייצג את השקפות התפקיד שהם משמשים בו, ואין צריך לומר שיש לא פעם ניגודי אינטרסים בין אנשי צבא ועיתונות, בין פוליטיקאים ואנשי אקדמיה; וכל התפקידים הללו הרי מיוצגים בדיון שלנו. בקצרה, לא תמיד חילוקי הדעות הם טהורים.

3. הממד הרגשי – כשאנשי צבא יושבים מול אנשי תקשורת, נחשפות לעתים הצלקות המדממות ביחסי הגומלין ביניהם; לתקשורת ולצבא יש לא מעט חוויות משותפות בלתי-נעימות. העצמה הרגשית מחריפה בעטיים של גורמים כמו חרדות מטרור, אבל וכאב על הרוגים ופצועים.

אף שלא הגענו להרבה הסכמות בקבוצת הדיון שלנו, בכל זאת עסקנו בשאלות רבות, בהן: מושגי יסוד של עיתונות, כמו אובייקטיביות, הטיה, פטריוטיות של עיתונאים; צנזורה ביטחונית; מי משפיע על סדר היום הפוליטי והציבורי והאם זה מתפקידה של התקשורת; השפעות על מורל הציבור כשיקול עיתונאי; העיתונאים בשירות מלחמות הרייטינג; השפעות של שיפוט בינלאומי על סיקור פעילות צה"ל ומפקדיו; האם יש לשאוף כל עיקר להרמוניה בין צבא לתקשורת; אמינות הדיווח התקשורתי; אתיקה ופולורליזם בתקשורת וכן הלאה.

כאמור, הגענו למעט מאוד הסכמות, ואולי טוב הדבר שצבא ותקשורת בחברה דמוקרטית נחלקים ביניהם; אולי זה מצביע דווקא על חוסנה של חברה. בכל זאת, היו כמה 'איים' של הסכמות:

1. ההסכמה הראשונה היא כוללנית מאוד ועיקרה שיחסי צבא-תקשורת מערבים סימביוזה של אינטרסים עם מתח תפקידי, ועל הרצף הזה הם אינם נמצאים במקום קבוע. כמוכן, בזמן משבר, למשל מבצע 'חומת מגן', הקצה של הסימביוזה חזק יותר מהקצה של המתח הארגוני.

2. הדילמות העיתונאיות לגבי סיקור צבא רבות יותר, מורכבות וקשות בהרבה מהשאלה שעמדה במוקד הדיון והיא: באיזו מידה התקשורת צריכה לגלות פטריוטיות; ואין זאת אומרת שמישהו מטיל ספק בפטריוטיות של העיתונאים.

3. הציפייה להרמוניה בין צבא לתקשורת היא חסרת שחר. ראשית, כי

אין זהות אינטרסים קבועה, ויותר מכך – לפעמים יש מסלולי התנגשויות, ובחברה דמוקרטית טוב שכך יהיה; שנית, אם אין קונסנוס בחברה בנושאים הקשורים לפוליטיקה, ליחסים עם מדינות אחרות, להקמת מדינה פלסטינית וכדומה – מדוע שיתקיים קונסנוס בין הצבא לבין התקשורת, מה גם שאנו מחייבים פלורליזם הן בתקשורת והן בצבא.

4. דיווח תקשורתי אובייקטיבי הוא מושג שמתקשה להתקיים בפועל. לכל היותר אפשר לצפות ל'אי-סובייקטיביות כנה', כלומר לנכונותם של עיתונאים לחשוף את עמדתם הגלויה, השקופה, ההוגנת והמקצועית. לעומתם, יש הטוענים כי גם אם אובייקטיביות אינה אפשרית תמיד, עליה לשמש יעד, אידאל מקצועי, שאם לא כן יהפוך המושג 'סובייקטיביות כנה' לעלה תאנה מסוכן להסתרת מחדלי התקשורת, כישלונותיה והטיותיה.

5. החוליה החסרה – הדרג המדיני. קשה מאוד להתייחס באופן רציני ומציאותי לקשר שבין התקשורת לבין צה"ל בלי להביא בחשבון גם את הדרג המדיני. הדרג המדיני מתערב ומשפיע ומהווה גורם כבד משקל, ולכן בכל דיון עתידי ביחסים שבין צה"ל לבין התקשורת יש לכלול גם חוליה שלישית זו.

6. אתגרים לטווח הקצר: הסכמנו בדיונים על תכיפותן של בעיות מסוימות, בעיות של הטווח הקצר, שמצדיקות דיאלוג מתמשך ומעשי מאוד בין תקשורת וצבא. ביניהן מנינו את השפעת השיפוט הבינלאומי על יחס התקשורת לצבא; האם לאפשר סיקור תקשורתי של חיילים או קצינים שעומדים למשפט צבאי; ההיערכות לקראת השלכותיה, לסוגיהן, של הטכנולוגיה התקשורתית החדשה (כלקח, למשל, מחלקם של האינטרנט ושל רשת הטלפונים הסלולרית בחרושת השמועות בזמן המבצע בג'נין).

7. הכרת התקשורת: הסכמה אחרונה שהגענו אליה הייתה על הצורך בקירוב הקצונה הבכירה בצה"ל לקשייה ואילו צייה של המערכת התקשורתית וללחצים שפועלים עליה, וכן לדרכי פעולתה ושיקוליה של מערכת זו.

■ אריק ברמון: ראשית, קיימת הנחה שבין האחריות שמוטלת על הצבא לבין המקצועיות או האחריות שמוטלות על התקשורת, יש מתח, אם לא סתירה. שנית, אם הסכמנו שאי-אפשר לדווח אמת ושצריך להסתפק בדיווח סובייקטיבי אמין, אולי בכך אנו פותחים פתח לבצע איזה תיאום בין הצבא

והתקשורת לפחות כלפי פנים. במילים אחרות – לא פעם אנחנו נתקלים בדיווחים שקריים בתקשורת העולמית, לפחות מנקודת הראות שלנו. האם ניתן או צריך לסנכרן בין מטרות התקשורת המקצועיות והכלכליות לבין המטרות שמוטלות על כתפי הצבא, שהעיתונאים, כאזרחים, שותפים להן? שאלה נוספת היא: האם ניתן להבחין בין מטרות הצבא והמטרות הלאומיות הרחבות? האם נחוץ לנו דובר לאומי, ומהו, בדיוק, דובר לאומי? השאלה הזאת מעלה בויכרון דיון קודם שלנו, שבו נאמר שהצבא נכנס בעל כורחו לחללים שהחברה יצרה ולא טיפלה בהם כראוי. ובקשר שלנו היום – האם אין נושאים שדובר צה"ל עוסק בהם, שבעצם אינם מענייניו אלא הם מעניינה של החברה כולה?

שאלה אחרונה – האם במציאות של שקיפות ונורמות גלובליות אפשר להפריד בין לוחמה והסברה? כלומר, מטרת הצבא היא להילחם, ובהסברה יתעסקו אחרים.

■ ישראל זיו: הסוגיה המעניינת שעלתה אצלנו בקבוצה היא השימוש באושיה הזו של 'זכות הציבור לדעת' כדי לנגח את ההיגד 'שטח צבאי סגור'. שאלה נוקבת בהרבה הנגורת מסוגיה זאת היא האם בכך איננו מערערים על זכותו של צה"ל להחליט באילו עניינים הוא מגן על האינטימיות שלו, המבצעת או האחרת. אפילו התקשורת בוחרת היטב באלו מקומות תעשה את פעולותיה בצנעה ולא תחשוף אותן לעיני הציבור. בהקשר של מציאות וירטואלית לעומת מציאות מעשית, גם יש לזכור שמבחינו של הצבא הם בתנאי מציאות קיצוניים ולא בתנאי הסבירות ששאר הארגונים נדרשים לעמוד בהם. לכן השאלה המרכזית שנבחנת כאן היא כיבוד הזכות והחובה של הצבא לשמור על סגירות מסוימת מטעמים ביטחוניים ואפילו מטעמי התורה הצבאית. הרי אי-אפשר לעשות מלחמה בלי הפתעה. לא ייתכן שכאשר מתלבטים בדרגים המדיניים והצבאיים האם להיכנס לעזה או לא להיכנס לעזה, הנושא הזה עצמו נידון בבתי הקפה בשם זכות הציבור לדעת. עניין מרכזי הוא כיבוד הגבולות בהם חייב הצבא לקיים סגירות מסוימת. יש מקומות בהם רק המפקד יודע מהו הגבול – שאם יעבור אותו, הוא לא יוכל לעמוד במשימה או יסכן את חייליו. אחריות זו המוטלת על המפקד לא יכולה להיות מאוזנת עם אחת הסוגיות האחרות שהועלו על הפרק. יש

פה שתלטנות מסוימת, דומיננטיות מאוד ברורה באותה מחויבות צבאית בה אנחנו נדרשים לשמר או לאזן את הדברים ונדמה לי שחלק גדול מהדיון – והוא לא כל כך עוסק בזה – הוא עד כמה באמת הזכות הזו שמורה לנו ומכובדת.

אולי השאלה המרכזית היא דווקא איך כן שומרים על גבולות. שאלה אחרת היא: למה צבא נדרש בלי הרף למכור את עצמו או להסביר את עצמו? מדוע התקשורת לא מעלה בדעתה כי מתפקידה לקחת חלק בשמירת המאזן הזה בין גלוי ונסתר?

אינני דורש מהתקשורת שתהיה פטריוטית ומגויסת, אבל אני בהחלט דורש ממנה שתהיה מאוזנת. אם היא מעמידה את עצמה כשופט, עליה בה-במידה לקחת על עצמה כמה מחויבויות.

■ **מרדכי קרמניצר:** בניגוד לתמימות הדעים שהושגה בקבוצתו של גבי וימן בעניין החלפתה של האובייקטיביות ב'סובייקטיביות כנה' – אני סבור שהתרבות האנושית מותנית באמונה הסובייקטיבית בקיומה של אובייקטיביות.

לומר שיש אובייקטיביות, אין פירושו לבטל את זכות קיומם של נרטיבים או של פרשנות סלקטיבית ושל דרכים שונות להתבונן במציאות. לפטור את התקשורת מהמחויבות שלה לאובייקטיביות הוא, בעיני, מסר חברתי מעוות. 'סובייקטיביות כנה' עלולה להתפרש כהזמנה להתנהגות בלתי-מקצועית ובלתי-אחראית של התקשורת. אינני רואה היכן, ב'סובייקטיביות כנה' החובה להגיע לראייה הטובה ביותר, להצליב מקורות ולספק לציבור מידע אמין.

מאידך גיסא, צדקו מי שאמרו כאן שבתנאי מערכה, ההבחנה בין אמת צבאית לאמת פוליטית נעשית קשה מאוד, וכמוה המחיר שהצבא משלם. אין מוצא לצבא אלא להשתתף בשכנוע הציבור בצדקתה של המלחמה. זאת, לטובת כושר העמידה של החברה, מבחינת נכונותה להתגייס, משום שהחוקה שלנו מחייבת שהצבא יבצע את מדיניות הממשלה, וגם מבחינת ההכרה בצדקת הדרך אצל מי ששולחים אנשים אחרים להסתכן ולהרוג – מכל הסיבות הללו הצבא צריך להיות משוכנע ולשכנע שהוא נוהג נכונה וצודק, ושאין בררה, שזו מלחמה על הבית. אבל באוזני חלק מהציבור

הישראלי, הדברים האלה נשמעים כתעמולה. חלק מהציבור חושב היום שאין אמת בהכרזה ש'נצרים היא תל-אביב', שלא נכון שהמלחמה היא 'מלחמת אין-בררה'. ההכרה הזאת בציבור אינה נובעת ממה שהצבא עושה, אלא ממדיניות הממשלה. ברגע שהמחלוקת הפוליטית תצא החוצה במלוא עוזה, וזה עניין של חודשים, התמונה הזאת תהיה קשה עוד יותר. משום שלצבא אין בררה אלא למלא את תפקידו זה, גם לתקשורת אין בררה אלא למלא את תפקידה ולהעמיד סימן שאלה על השאלה האם המלחמה הזאת היא אכן כפי שהיא מוצגת לנו, אחרת היא מועלת בתפקידה. תקשורת פטריוטית חייבת למלא את התפקיד הזה בכל מאודה. התקשורת והצבא חייבים ללכת גוף-גוף בדרכו, לפי התפקיד שמוטל עליו.

אנשי הצבא העמידו תביעה בפני התקשורת, מוצדקת לחלוטין מבחינה נורמטיבית, שעליה להיות אמינה – לא סובייקטיבית כנה – שיהיה קשר בין מה שהיא מתארת לבין המציאות, שהיא תהיה הוגנת, אחראית ומקצועית. כל אלה הן תביעות מוצדקות ברמת הנורמה. אלא שברמת המציאות, התקשורת, ככלל, אינה עומדת באופן מלא או מספק באמות-המידה הללו, וקשה לשער שהיא תשתנה דרמטית מהבחינה הזאת. ייתכן שהיא תשתפר בשוליים, ואין זה דבר בטל, אבל מהותית היא תישאר כמות שהיא, וזה נתון שהצבא חייב להביאו בחשבון.

לא תהיה תקשורת מאוזנת מבחינת החיוב והשלילה. הרעיון שהדברים שמתפקדים כהלכה יקבלו בתקשורת אותו משקל כמו הדברים השגויים, המחדלים, נוגד היגיון של כל תקשורת באשר היא, ונטעה אם נצפה לכך. עם זאת, יש לחתור למידה של אובייקטיביות, ותקשורת מסחרית שרוצה להבטיח שקונים את מוצריה, חייבת להקפיד על פרסומם של דברים שעולים בקנה אחד עם המציאות. זו טעות חמורה להעמיד את התביעות שלנו לתקשורת על 'סובייקטיביות כנה'.

■ ישראל הראלי: יכולתו של הציבור לשמור על בקרה כלשהי על התקשורת, היא בעצם המודעות לכך שהתקשורת אינה אובייקטיבית. רק הספקנות יכולה להביא לידי איזון, כשם שהתקשורת צריכה להיות ספקנית לגבי הצבא ולא לקבל כל דבר כ"כזה ראה וקדש".

■ **מרדכי קרמניצר:** בתחום מסירת מידע, להבדיל מתחום הדעות והעמדות, יש לתקשורת מחויבות לאמינות. זה אינו עומד בסתירה לכך שכקורא עיתון אני מזמין כל אדם לגלות ספקנות; אינני מציע לאזרחי ישראל לפתוח את העיתונים ולומר: מה שאנחנו קוראים הוא צילום של המציאות.

■ **אריק כרמון:** האמת האובייקטיבית היא שבג'נין, למשל, לפי מה שנודע לנו בסופו של דבר, רק חלק קטן ממחנה הפליטים נהרס. בטלוויזיה נתקבלה תמונה אחרת. מה פה אובייקטיבי? יותר מזאת – מהי זיקת הגומלין בין אובייקטיביות לבין אמינות? איך מתמודדים עם מציאות שבה הכלים שאתה מפעיל, מסכלים מראש כל אובייקטיביות?

■ **מרדכי קרמניצר:** הדוגמה של ג'נין רק מאששת את הטענה שאין להסתפק ב'סובייקטיביות כנה'. הבאת צילום של כל המחנה היא אמינה ואובייקטיבית יותר ממסגורו והבאתו בטלוויזיה של קטע המחנה שנהרס בלבד ויצירת הרושם שהמחנה כולו נהרס. אין זה נכון שכלי הפעולה של התקשורת מסכלים מראש כל אובייקטיביות. הָא רָאִיהָ שהשאלה מניחה מציאות עובדתית, שלפיה רק חלק קטן מן המחנה נהרס. מי שטען או יצר רושם שהמחנה כולו נהרס, חוטא לאמת ולאמות המידה שיש לדרוש מהתקשורת. בשם 'הכנות הסובייקטיבית', הביאו את הקטע המצומצם שנהרס ויצרו את הרושם שהוא משקף את מה שהתרחש במחנה כולו. זה ממחיש בדיוק את סכנתה של 'הסובייקטיביות הכנה'.

■ **מנחם פינקלשטיין:** לענייננו, יש דמיון מסוים בין עולם התקשורת לבין עולם המשפט, שניהם לכאורה חיצוניים לניהול המערכה הצבאית, אבל לאמתו של דבר, יש להתחשב בהם יותר ויותר להלכה ולמעשה.

התקשורת צמודה לניהול המערכה, אבל כשמתברר לך שתוך 30 יום מאז תחילת מבצע 'חומת מגן' הוגשו 25 'בג"צים' לבית המשפט העליון בעניינים שנוגעים בלחימה עצמה, ברור שנפתחה כאן מען חזית נוספת שצריך להתחשב בה.

בהקשר זה, השאלות המעשיות שאני מבקש להציב הן בשני הכיוונים: מצד אחד, האם אנשי המשפט, ואינני מתכוון רק לשופטים, יסתגלו למשמעויות שנובעות מן העובדה שחורנו לתקופה של לחימה; ומצד שני, האם אנשי הצבא מסוגלים לקבל, כפי שדימה זאת בית המשפט העליון,

שעליהם להילחם כשיד אחת קשורה מאחור. הלחימה עם יד אחת קשורה לאחור, כך מובטח, תשתלם בסופו של דבר, כי גם שיקולי החוק והמוסר הם חלק חשוב מערכי הלחימה.

אביא כמה דוגמאות:

1. מי שקורא לא לשרת בצה"ל עובר עברה פלילית לפי סעיף 110 לחוק העונשין הישראלי. האם יעלה על הדעת שעיתונאי לא ירצה לראיין אדם שקורא לסרבנות שירות בשטחים? האם אפשר לדמות שבעולמנו זה יעמידו על כך לדין?

2. בשבועון ירושלמי מתפרסמים מדי פעם תחקירים צבאיים ככתבם וכלשונם. הרעיון המשפטי הוא שהתחקיר יהיה חסוי, שחייל יוכל להתבטא בחופשיות מתוך ידיעה שדבריו לא יפורסמו. אינני בטוח שחייל או מפקד ידברו באופן חופשי בתחקיר, כשידוע להם שדבריהם יצוטטו בעיתון ביום שישי. מישהו עתיד לחקור בעניין זה? להעמיד על כך לדין?

3. בנושא הצנזורה נקבע בזמנו שהקריטריון המשפטי למניעת פרסום בתקשורת הוא ודאות קרובה לפגיעה ממשית בביטחון המדינה. זה המבחן. בית המשפט בודק את המקרה הקונקרטי, אבל מה קורה כשמתפרסמות 10 ידיעות או 100 ידיעות? האם ההצטברות הזאת איננה מהווה כאן בעיה? האם תהיה התאמה נכונה של המבחן הזה גם לזמן לחימה? האם חלים אותם הקריטריונים?

4. שפיטות של אירועי לחימה: עלינו להתגאות בעובדה שישראל היא כנראה המדינה היחידה שבית המשפט העליון בה בודק אירועי לחימה בזמן אמת. שופטי בית המשפט העליון עצמם חלוקים לגבי הסוגיה הזאת, ואילו אנחנו – האם כולנו מבינים, גם אנשי הצבא, שיש כאן מעין חזית נוספת? האם אלוף הפיקוד או המח"ט מבינים שכמו שעליהם להקצות מקום לענייני התקשורת, עליהם לתת תשובות בבית המשפט בירושלים על עניינים שנוגעים בלחימה עצמה – על אספקת מזון ומים בעת הדיאלוג בכנסיית המולד בבית לחם, על פינוי ואיסוף גופות בג'נין?

עוד דמיון בין המשפט לבין התקשורת הוא ששני המוסדות האלה חייבים לשאוף לחקר האמת. אלא שיש אנשים שיש להם חשבונות

סובייקטיביים, ואם כך הדבר בתקשורת הפנימית, על אחת כמה וכמה בתקשורת הבינלאומית. ולא רק בתקשורת. זכור לי ששר החוץ אמר שאם נשתף פעולה עם הוועדה של האו"ם לחקר אירועי ג'נין, נוכל להוכיח שלא היה טבח. אני מאמין באמת ובתמים שלא היה טבח, אבל כשהמשחק מכור, קשה מאוד לשתף פעולה עם אנשים שידוע מראש מה יחליטו. ואכן, ברגע שנודע שלא תהיה ועדה, שניים מתוך שלושת החברים של הוועדה המיועדת דיברו בבירור על פשעי מלחמה שהצבא ביצע, כביכול. השאיפה לחקר האמת בעולם של חשבונות ובעולם מוטה היא אפוא בעייתית ביותר.

אסיים בווידוי אישי. בשנה הראשונה לכהונתי התהלכתי בהכרה שמוטב שאתרחק מהתקשורת. אלא שעד מהרה התברר לי שאי-אפשר לעבוד תוך ניתוק מהתקשורת. ומדוע? כי בעיתון כתוב שמערכת החקירה אינה חוקרת, ואני יודע שיש למעלה מ-100 חקירות של מצ"ח שנוגעות באירועי הלחימה; כתוב שהמערכת המשפטית אינה מעמידה לדין, ואני יודע שיש עשרות העמדות לדין. אי-אפשר שלא להביא את הדברים האלה לידיעת העולם החיצוני, ועל כן גם אני השתנית.

■ **טלי ליפקין-שחק:** אמר מרדכי קרמניצר בצדק שאי-אפשר למכור עיתון עם סיפורים חיוביים, אבל ברצוני לומר לאנשי הצבא שחוץ מהיותם אנשי צבא הם גם צרכנים של תקשורת. כשהם לוקחים עיתון ליד – כמה מהם ירצו לקרוא שם סיפורים חיוביים?

במה שנוגע בהחלטות אובייקטיביות נקיות, מה לפרסם ומה לא – גם בעניין זה ברצוני להזכיר לאנשי הצבא שגם שיבוצים ומינויים אינם נובעים תמיד ממניעים טהורים אובייקטיביים, רק שהמינויים האלה קצת יותר גורליים ממה שיכתוב מישהו בעיתון או יגיד ברדיו.

ישראל זיו דיבר על הדיון הציבורי שקדם לתכנית הכניסה לעזה ועל סכנותיו. אם בגלל הדיון בתקשורת לא נכנסו לעזה, מה טוב, ואני מקווה שכך יהיה גם בפעם הבאה. ויש גם להכות על חטא על כל אותן פעמים שבהן התקשורת לא ידעה, או ידעה ולא כתבה, או ידעה ולא התדיינה בפומבי, ועל המבצעים הצבאיים שהתקיימו עקב כך והמחיר הכבד ששילמנו.

בעניין מניפולציות – הצבא למד לא מעט וזאת מחמאה. חלק מן הקצינים הפכו גם לפוליטיקאים, והם יודעים להשתמש בתקשורת בצורה וירטואוזית.

אשר למתח שקיים בין מנגנוני הצבא והתקשורת – מי כמוני יודעת שקל יותר לשבת ולכתוב את דעתי מאשר לקבל החלטות על הובלת אנשים לקרב. זו גם הסיבה לכך שהתביעה מאתנו לאמינות ולדיוק איננה רק מוצדקת, אלא היא אלמנטרית.

■ גיל רגב: אנחנו בעמדת פתיחה נחותה. אני מניח שברור לכולם שהעולם מתעניין בגורלו של העם הפלסטיני יותר מאשר בטרור נגדנו ושהאדהדה לחלש יוצרת את חוסר האיוון בין הסבל שלנו לסבל שלהם, מה עוד שהעולם אינו סבור שאנחנו נתונים באיום קיומי. גם אנחנו, בזמנו, כשראינו בטלוויזיה את המתרחש בדרום-אפריקה, איך יורים שם לתוך המון של שחורים, הזדעזענו לא מעט ולא זכרנו אותו רגע את השגשוג שהלכנים הביאו לקייפטאון, למשל. זוהי התנסות מאלפת להעמיד את עצמנו לפעמים מהעבר השני.

צה"ל מצפה לתקשורת פנימית אוהדת, והיות שברור לנו שהסיכויים לכך מועטים, אנו לכל הפחות מצפים שהיא תהיה אחראית. אחראית במובן הזה – שאם אכן עשינו שגיאות מבצעיות, אזי תיאור בתקשורת שעלול לפגוע בפעולות צה"ל בעתיד, נוגע גם בעיתונאי שחיבר את הכתבה, לא רק לי; שנינו חיים כאן, שנינו מתמודדים עם מציאות מאוד קשה. נקודת האיוון הנכונה תהיה אפוא משהו שבין הפראנויה שהצבא מפגין לפעמים כלפי התקשורת, לבין עיתון מגויס כמו 'במחנה'.

תקשורת והסברה הם חלק מהתכנון המבצעי. שלא כמו טלי ליפקין-שחק, אינני סבור שעלינו להפקיד בידי התקשורת את הדיון האם להיכנס לעזה או לא, אבל עלינו לקיים בתוכנו דיון על המשמעויות של כניסה כזאת, על נקודות התורפה ולשקול בהתאם לכך את דרך הפעולה. לקיים דיון אסטרטגי כזה כחלק מן התכנון המבצעי, ודאי היה פוטר את דובר צה"ל מקרב המאסף שבו עליו לתרץ ולהסביר דברים שהיה עלינו להביא בחשבון מראש.

■ אילנה דיין: התקשורת, הצבא, המדינה – כולם שלובים זה בזה וכולם שלנו. תקשורת רדומה, תקשורת מגויסת, תקשורת פטריוטית, תקשורת

אדישה, תקשורת לאומית, תקשורת שהיא חלק מ'מכבסת המילים' – גם אתה, גיל רגב, לא היית רוצה להיות חלק מהאומה שהיא מכוננת או שהיא חלק ממנה. באותה מידה שאני אספוג את הרסיסים של טעות מבצעית שלך, אתה תספוג את הרסיסים של טעות מקצועית שלי או של הירדמות מקצועית שלי.

אני יודעת שאתה מבין זאת, משום שהדוגמה הכי טובה שאני חוויתי במהלך חיי המקצועיים ליכולתו של קצין להסתכל על הדברים מנקודת המבט שלי ולהשיג את מטרתו שלו בצורה הטובה ביותר – היא מה שעשית מול התקשורת באסון המסוקים. מדובר בכתבה ספציפית שעמדנו ל'שדר על דברים שצולמו במקרה בטיסת המסוקים האחות, במקרה ביום של אסון המסוקים, וגיל רגב פשוט התייצב אצלנו במערכת ואמר: "אינני יכול, וגם אינני רוצה למנוע מכם ל'שדר את החומר המצולם הזה. אבל אני רוצה שתבינו עוד כמה דברים." כך מנהלים סיכונים. כך ולא מה שעשה חיל הים, 'שמתייצב על הרגליים האחוריות' והדף כל ניסיון לחקור את אסון השייטת עד לרגע שבו חיל הים נקלע למצוקה תדמיתית בגלל פרשת הקישון, ואז היה אפשר פתאום לקבל את כל המידע.

דוגמה אחרת: כששידרתי כתבה על ה'שריטה' שנותרת בלוחמי סיירת 'דובדבן' אחרי שירות ביחידה כזאת, הצבא קיבל את הכתבה במורת רוח. אבל כמה קל היה לנהל אותנו אילו רק הרשו לנו, למשל, להצטרף לפעילות מבצעית של 'דובדבן'. מי היה אז מדבר אתם על שריטה אילו היינו מצלמים פעולה של מסתערבים? מי היה יורד אתם לפרטי-הפרטים של הפסיכולוגיה של החייל שנשאר עם המועקה הנפשית על מה שהוא עולל לילד הפלסטיני כשנכנס באישון לילה לבית אביו ולקח אותו כשהוא לבוש בתחתונים?

לחשוב שיש גוף אחד אחראי, מקצועי, פטריוטי, וגוף שני, התקשורת, שהוא פרוע, מבולבל, חף מכל אחריות לאומית ונטול כל רגש אמת לגבי מה חשוב ומה לא חשוב – ראייה כזאת תמנע ממך, ממפקד הצבא, את היכולת לנהל סיכונים.

בגלל המסחריות של המדיה, בגלל הדקדוק הפנימי הזה של הטלוויזיה, בגלל ההתמכרות לתמונה, בגלל השטחיות, בגלל הרדידות, בגלל הנטייה לבדר בכל מחיר – אנחנו נתונים למערכת איומה של מגבלות על היכולת

שלנו לתפקד כעיתונאים. מהסיבה הזאת אנחנו נוטים אל התמונה המסעירה, אל התמונה שהיא רוויית פעילות, אל התמונה שיש בה הרבה זיקוקי די-נור. במובן הזה אתם יכולים לנהל אותנו, במובן הזה אתם יכולים לשחק בנו. אני אומרת זאת קצת לטובתכם אבל בעיקר לגנותנו. העובדה שבכל מחיר נספר סיפור דרמתי, שתמיד נחפש את הגיבור הטוב ואת הגיבור הרע, הפרדיגמה הזאת שאנחנו מחפשים תמיד – היא בין היתר שמטילה מום ביכולתנו להיות עיתונאים אובייקטיביים, שמביאים את הסיפור המלא, עם ההקשר, עם ההיסטוריה, עם התהליך, עם המניעים, עם התוצאות וכן הלאה.

אני מסכימה לגמרי עם דברים שאמר פרופסור קרמניצר לגבי האידאל של האובייקטיביות. להתקרב לאובייקטיביות עיתונאית לכל צורך מעשי, ודעתי כדעתו של פרופסור קרמניצר שאסור, אפילו רטורית, להיכנע למושג של 'סובייקטיביות כנה'. זה נראה לי לקוי מבחינת הלך המחשבה העיתונאי.

■ **אריק כרמון:** הסוגיה שעמדה במוקד הדיונים כאן היא יחסי הגומלין בין האחריות המוטלת על כתפיהם של הכוחות הצבאיים ובין התביעות המקצועיות והאתיות שאנו מציגים לתקשורת לסוגיה.

שאלתי לאורח שלנו, מר דייוויד הברשטאם, היא זאת: חוויית לוחמה שהתרחשה אלפי קילומטרים מהבית, ואילו במקרה שלנו מדובר בקילומטרים אחדים. בתנאי לוחמה, שלנו כמו שלכם, האם יש דרכים ליצור מערכת יחסים של אמינות בין הגורם הצבאי והתקשורת?

■ **דייוויד הברשטאם:** אמינות היא הערך היקר ביותר בשלטון דמוקרטי. אם איש אינו בוטח בזולתו, האמון קורס והציניות זוקפת ראש. כלוחם בווייטנאם לפני 40 שנה, הייתי עד ליחס רשלני מאוד של הצבא האמריקני לנושא האמינות, ומפקדים נהגו לשקר לגבי המצב בשטח, ואפילו לגבי אבדות בצד האמריקני, מפני שהמלחמה נתפסה בעיניהם כמלחמת מותרות. שררה תפיסה של קולוניאליות אמריקנית; הייתה הרגשה של ניתוק מהמציאות. מצבכם שונה בתכלית. אתם נדרשים להתמודד עם סוגיה מהותית בדמוקרטיה כשמסביבכם גורמים עוינים שמיום ליום משכללים את אמצעי הפרובוקציה שלהם. איך שורדים? כיצד שומרים על האיוון בין

דמוקרטיה לבין העצמה הדרושה להבטחת המשך קיומה של הדמוקרטיה הזו? ההכרח לשמור על ביטחון פיזי וגאוגרפי מהסוג שאתם נדרשים לו (ובהתחשב בטבע האויב מסביב) ובד-בבד לא להפר כללים של דמוקרטיה – הוא ללא תקדים. כיצד פותרים את הדילמה הזאת? אודה ולא אבוש כי עם שני אוקיינוסים סביבנו ועצמה גרעינית אדירה, אין לאף אמריקני הזכות לייעץ לישראל בעניין זה.

הגבלת נגישותה של התקשורת לזירת הקרבות בווייטנאם הייתה תגובת-נגד של הכוחות האמריקניים במערכה שלא היה להם סיכוי לנצח בה. הן מסיבות טכניות והן מסיבות פוליטיות הייתה נחישות גדולה לשלוט במידע, והצבא האמריקני, שגם חיפש לו מוצא לתסכול ושעיר לעזאזל, מצא אותו בין השאר בדמות התקשורת. במלחמת המפרץ המצב היה שונה בתכלית כי רוב המערכה התאפיינה בטכנולוגיה עילית. בימים הספורים שבהם התנהלה מלחמת קרקע, התקשורת הצטרפה ללוחמים.

אני חוזר ומדגיש שמצבכם הביטחוני רגיש לאין ערוך ושאתם חיים בחזית האירועים – ועם זאת אני סבור שניתן לזהות את האנשים הרציניים בתקשורת, לעומת מי שאני מכנה 'סוחרי הנוצות', ומתן נגישות לתקשורת רצינית הוא דבר חיובי. הרי הסחורה הכי טובה שאתם מוכרים היא הדמוקרטיה שלכם וזכותכם להתקיים.

■ **אילנה דיין:** האם זכור לך מצב שבו זהותך כאמריקני, שלא לדבר על רגשי פטריוטיזם, עמדה בסתירה למשימתך העיתונאית? מצב שבו הרגשת שאתה 'או עיתונאי או אמריקני'?

■ **דייוויד הברשטאם:** ב-1963 היו אירועים בדרום וייטנאם שלא כתבתי עליהם מאחר שהדיווח היה מסכן את הכוחות המיוחדים של ארצות-הברית וגם לוחמים אחרים. תירצתי זאת לעצמי בידעיה שגם הצד השני מבצע הפרות דומות. תמיד האמנתי שאוכל לעשות מה שאני מכנה 'התאמה על פי השכל הישר'. ספגתי ביקורת קשה על נקיטת עמדה פסימית כבר בשלבים המוקדמים של המערכה, והמבקרים שלי בבית הלבן, בפנטגון ובעיתונות הימנית האמריקנית, ניסו לתאר אותי כשמאלן רדיקלי ואנטי-פטריוט. מה שהנחה אותי בעבודתי אז בניו-יורק טיימס' הייתה ההכרה שעלי לשקף נאמנה את האירועים כדי שקוראי לא יהיו מופתעים בבוא העת. היות שאבי

שימש חובש במלחמת העולם השנייה, מעולם לא הטרידה אותי השאלה האם אנחנו אזרחים נאמנים.

■ אמיר אורן: האם היית מוטרד, באותו זמן או בדיעבד, מהשפעתן הפוליטית של כתבותיך שהביאו לפרישתו של ג'ונסון ולבחירתו של ניקסון וגם לתוספת של ארבע שנות מלחמה עם קרבנות רבים נוספים?

■ דייוויד הברשטאם: כעיתונאי צעיר בשנות ה-60, אלה לא היו שיקולים מהותיים. השיקול המרכזי היה לגרום לעם האמריקני להבין שהשיטה אינה עובדת ולנסות לעצור את 'מכונת השקרים' האדירה, לקעקע את המונח שנטבע עוד בתקופת כהונתו של ג'ון קנדי - Spring Terms, כלומר 'הכול כשורה'. אינני סבור שמתפקידו של עיתונאי לשבת ולומר 'אולי לא אספר את האמת מכיוון שהיא יכולה לעזור לניקסון או להזיק לג'ונסון'.

הייתי כתב צעיר שסיקר מלחמה שעמדה במוקד של מחלוקת פוליטית, שאימץ עמדה לא-פופולרית מול הממשלה ושככל הנראה ייצג מיעוט בעם האמריקני, ואף שעורכי העיתון ראו בתחילה במורת רוח את העובדה שמתחיל כמוני עולה על מסלול התנגשות פומבי ביותר עם שר ההגנה, עם גנרלים בכירים ושגרירים, כעבור זמן הם התרגלו לכך. הייתי כתב צעיר ושחצן בן 28 שהיה בטוח בצדקתו.

לא פעם אני נשאל אם לא חששתי בשעתו שאני גורם עוול לקצינים טובים שנסחפו לתוך התפיסה הכללית של ההנהגה הצבאית האמריקנית באותה עת, ששיקרה והטעתה את הציבור, שלא לדבר על מקבלי החלטות אמריקניים. על כך אני נוהג לענות שלא חשפתי את המקורות שהנפיקו לי מידע מתוך ראיית דברים זהה לשלי, אם כי יש להניח שמפקדים בכירים בצבא ידעו מאין מגיע החומר.

אם נחזור להווה, אני מבקש לציין שוב שישראל, גם בשעות קשות ביותר, מייצגת לאמריקני מן השורה דמוקרטיה על כל המשתמע מכך. זוהי עדיין הסחורה הטובה ביותר שביכולתכם למכור. אם תאפשרו לתקשורת גישה שיש בה שיקול דעת וחשיבה, יהיה זה המוניטין הטוב ביותר שאתם יכולים להוציא למדינתכם.

■ מירב מיכאלי: כמו אילנה דיין, גם אני סבורה שקל מאוד לנהל אותנו, והסיבה לכך, בין השאר - ויסלח לי פרופטור קרמניצר - היא אצטלת

היומרה לאובייקטיביות, כי היומרה לאובייקטיביות היא בדיוק ההפך מלקחת אחריות. אין אובייקטיביות. אובייקטיביות היא יומרה לנקודת מבט חיצונית חסרת פניות, שאין לה שום קשר רגשי, פסיכולוגי, היסטורי או אחר למתרחש, ועל כן גם לעובדות. אם ישראל הראל ואנוכי נתבקש לתאר אותו מצב עובדתי עצמו, למשל להתייחס לאותו תצלום שדובר בו כאן ממחנה הפליטים בג'נין, בגלל חילוקי הדעות בינינו בכל עניין נצייר שתי תמונות שונות בתכלית.

על אחת כמה וכמה בבואנו לסקר את הצבא שמייצג אותנו, נלחם בשבילנו בעימות שאנחנו צד בו, ועל אף שחלק גדול מהעיתונאים שמסקרים את הצבא, שימשו בשעתם במערכות השונות של הצבא, לרבות מערכות התעמולה, והם מזדהים עם הצבא, הם יושבים בתחקירים של הצבא, הם מדברים את השפה של הצבא. עם זאת הם אינם מסוגלים לייצר אובייקטיביות.

לכן מה שצריך לחתור אליו (אם הנחנו הצדה את 'הסובייקטיביות הכנדה') הוא סיקור הוגן. כלומר, שאני מתארת את מה שאני יכולה לראות, מה שאני מסוגלת לתפוס על רקע הנתונים שמהם אני באה.

מה שלא נאמר כאן הוא שהתקשורת איננה רק מדווחת או מתווכת, אלא היא מייצרת – מייצרת מציאות אצל הקהל, מייצרת תודעה. אם היא מתיימרת לאובייקטיביות, היא מייצרת אצל הציבור הרגשה שיש אמת אחת, שיש איזו נורמה יחידה שממנה אפשר להיות מוטים לכאן או לכאן. אם מייצרים תודעה כזאת, יוצא שכל מי שחושב אחרת, הוא מוטה ונגוע בכל מיני דברים ויש להרחיקו מהלגיטימיות שלנו.

■ ארנון צוקרמן: נקודה ראשונה: לא יכול להיות סנכרון בין הצבא ובין התקשורת ולא טוב שיהיה. הנקודה השנייה: יש סנכרון או אין סנכרון, בסך הכול התקשורת המקומית אינה מזיקה לצבא. יש פה ושם דיווחים בתקשורת שאינם מוצאים חן בעיני הצבא, מרבית הדיווחים יותר מדי אוהדים לצבא וכמעט שהם נראים מטעם הצבא. מה שמטריד אותי הוא התקשורת הגלובלית – מכירים את הדיווחים של CNN, יודעים שיש טכנולוגיות חדשות, אבל אין לזה שום משקל אופרטיבי מתוכנן ומובנה בתוך המערכת הצבאית. חייבים להשקיע את המשאבים ואת החשיבה, לכל

העומק, כדי להפנים את הבעייתיות של התקשורת המודרנית בכל מהלכיו של הצבא.

■ יורם פרי: הערה ראשונה נוגעת לעניין האובייקטיביות. נקודת מבטו של פרופ' קרמניצר בניתוח נושא האובייקטיביות הייתה פוזיטיביסטית, ועל כן שגויה, כי כיום רווחת בכל המדעים התפיסה הפוסט-מודרנית. הפוסט-מודרניזם אומר שאין אמת מוחלטת. התפיסה הפוסט-מודרניסטית אינה פוסלת את עצם קיומן של העובדות, אלא גורסת שלא ניתן לתאר את העובדות. זוהי משמעותו של 'משבר הייצוגיות'. ניטשה אמר שהלשון משקרת, שהמילים מעצם טבען מעוותות את המציאות. אביא דוגמה פשוטה: כשאני כותב ידיעה בעיתון על דבר שקרה לא הרחק מכאן, מה אני כותב? זה קרה בפלסטין? זה קרה באזור יהודה ושומרון? זה קרה בגדה המערבית? באיזו מילה אשתמש? יש מילה אחת בלבד שתתאר את המציאות, את העובדה? לא. עצם המילה שאני בוחר קובעת מיד את נטייתי האידאולוגית, הפוליטית, הערכית. לכן לומר שיש אובייקטיביות ושחיבת להיות אובייקטיביות, הוא אי-הבנת הטענה, כי הטענה היא שיש אמת, אלא שלא ניתן לבטא אותה באופן מוחלט. לכן מה שיש לחתור אליו איננו אובייקטיביות אלא הוגנות, והוגנות (Fairness) בתקשורת האמריקנית היא שורה ארוכה של תנאים - לבקש את תגובתו של הצד השני, להביא את שתי נקודות המבט, לומר לקורא 'זה מה שאני חושב וזה מה שאני מאמין', כלומר: קבל את דברי בעירבון מוגבל, כי אני מוגבל ביכולת שלי לתאר את המציאות האובייקטיבית, כי הלשון מוגבלת ביכולת לתאר את המציאות האובייקטיבית.

נקודה שנייה מתייחסת לדברים שאמר גיל רגב לעניין האחריות - כלומר שעלינו להיות שותפים לאחריותו של הצבא, כי כולנו משתייכים בסופו של דבר לאותו הקולקטיב. גם בעניין זה קיימת בעיה עקרונית, וגם היא קשורה לתהליך כלל-עולמי, שבו האזרח המודרני שוב איננו נותן לשלטון אחריות מלאה ובלעדיות מונופוליסטית לקביעת גורלו. זה נוגע גם בתחום הצבאי, בתחום הביטחוני, וכאן התפיסה הדמוקרטית המודרנית אומרת: אני יודע מה טוב לביטחון ישראל לא פחות מראש הממשלה, וזכותי להביע את דעתי בדיוק כמוהו; גם הוא טועה לפעמים, גם לו יש מערכת של

חשובות נוספים. כיום כבר אי-אפשר להשתיק אדם בשם האחריות. יתר על כן, חובתי בשם האחריות המשותפת היא לומר מה שאני חושב. לפני כמה ימים הביאו בעיתון 'העיר' כתבות של עיתונאים מהשבוע הראשון של המלחמה בלבנון, ושאלו את העיתונאים מהי דעתם היום על מה שכתבו אז. היו עיתונאים שסירבו כלל להתראיין; אחרים אמרו: לא ידענו, ואחר כך שינינו את דעתנו; וגם היה דב גולדשטיין, כמדומני, שאמר: כתבתי מה שהרמטכ"ל אמר לי. והרמטכ"ל מסתבר, טעה מאוד במה שאמר לו באותם ימים.

התפיסה הדמוקרטית היא שאין אמת אחת ושיש נקודות מבט שונות, ומה שאנחנו יודעים היום עשוי להתברר מחר כטעות, ועל כן מחובתה של האופוזיציה להתנגד ומחובתה של העיתונות לבקר ולשאול שאלות.

■ ישראל הראל: נציגי הצבא באו לכאן גם כדי לבחון את עצמם לאחר מבצע 'חומת מגן', ולדעתי גם אלה שכותבים ומשדרים צריכים לבחון את עצמם. אחת הרעות החולות של התקשורת, במיוחד הישראלית, היא התייחסותה אל עצמה כאל ישות נפרדת, רצונה להשפיע כמו ממשלה, רצונה שהאידיאולוגיה שלה תתקבל כאידאולוגיה שלטת, ולעתים – רצונה להיות במקום בית המשפט העליון. במילים אחרות, היא רוצה להיות הישות הקובעת.

מדבריה של טלי ליפקין-שחק היום השתמע שהתקשורת מנעה את הכניסה לעזה. אין זה משנה אם הדברים נכונים או לא; מפריעה לי היומרה והרגשת ההישג, ההרגשה שבזכות התקשורת נמנעו אבדות. אולי חיילים לא נהרגו כי לא נכנסו לעזה, אבל יותר מפגעים יוכלו לצאת משם, מעבדות הנפץ ימשיכו לפעול וכדומה.

הסלקטיביות הזו, שלפיה התקשורת, אחרי 20 שנה, תובעת מהצבא, מהממשלה, להכות על חטא על מלחמת לבנון – מלחמה שכמעט קיים לגביה קונסנזוס שהייתה מלחמה שגויה – ואותם העיתונים עצמם לא יעלו על דעתם לקיים משאל לגבי אוסלו, למשל. יתר על כן, לגבי מלחמת יום הכיפורים, התקשורת הודתה בכך שנסחפה בהשפעתם של אנשי הצבא והמדינאים ולא עמדה איתן על המשמר. האם התקשורת, כשברורים היום תוצאותיו ההרסניות של אוסלו, מכה על חטא באותה מידה? למרות

שהיא נתנה גיבוי למהלך שאיננו עומד בשום אמת מידה של הגינות וש
מקצועיות?

אני מסכים שהתקשורת הפכה היום למרכיב אסטרטגי, וכד-בבד אני
טוען שאין כמעט יכולת להתנהל מולה, ובוודאי לא לנצח אותה, כל
עוד היא מתייצבת אידאולוגית, חד-משמעית, לטובת הצד השני, כל עוד
הנרטיב הוא בפיה נרטיב של כיבוש, וכל עוד גלי צה"ל עצמו נוקט את
השימוש הלשוני הזה באין מפריע.

איך אפשר לצאת נגד ביטויים של התקשורת הזרה כאשר בתחנת
שידור שמתפקדה לשרת את צה"ל, נותנים מקום, יותר מכל תחנה
אחרת, לטרבנות ושהטרמינולוגיה שמשמשים בה היא כיבוש, אינתיפאדת
אל-אקצה וכדומה.

■ **עופר שלא:** מכל הגופים המסוקרים במדינת ישראל, לרבות התקשורת,
לצה"ל רמת המונופול הגבוהה ביותר על מידע שבגבולות הסיקור הרלוונטי.
זה מתבטא קצת פחות בעימות הנוכחי כי מי שמעז יכול לזוז קדימה ואחורה
בשטחים וגם יש מעט דיווח מהצד הפלסטיני, אבל קחו למשל את המלחמה
בלבנון - כשהיה אירוע בתוך לבנון, המונופול הכמעט מוחלט על האירוע
היה בידי הצבא. מי שמתלונן על אופן הסיקור ומבקש לו עיתונות אוהדת,
חשוב שיוכזר כי בסופו של דבר תפיסת המציאות בדיון הציבורי ניוונה ממה
שהציבור תופס כעובדות, והעובדות האלה הן במידה רבה בידי הצבא.

דוגמה לכך היא התכנית להיכנס לעזה. קדמה לדיון הציבורי בתכנית
ידיעה שיצאה מגוף ביטחוני אחר, לא מהצבא, שלפיה המחבל המתאבד
במועדון 'שפילד קלאב' בא מעזה, ידיעה שלא הזיקה למצדדי הכניסה
לעזה. אחרי שהוחלט נגד הכניסה (הרמטכ"ל טען שהשיקול נגד הכניסה לא
היה קשור בתקשורת, ודבריו אמינים עלינו), הידיעה הזו נעלמה.

אני מציין זאת משתי סיבות: ראשית, מפני שלצבא היכולת לשלוט
במידע, שנית, מפני שלצבא יש תקשורת אוהדת. גם במחקרים שנעשו,
אבל יש הבדל בין אוהד את הצבא ואוהד של הצבא. כשאתה אוהד של
הפועל תל-אביב כדורגל, משמע שהפועל תל-אביב אינה מסוגלת, לדעתך,
לעשות דבר רע. אבל תולדות מדינת ישראל מלאות דוגמאות שלגביהן
נשאלת השאלה: האם מי שאוהד באמת את הצבא הוא מי שעונה אמן

אחרי דבריהם של קציני הצבא? הטענה הזו היא טענה דמגוגית לגמרי. אני חושב שמה שאמרה מירב מיכאלי הוא נכון לגמרי: הרוב המכריע של העיתונאים שמסקרים את הצבא הם אוהדי הצבא.

אתם מפונקים במוכן הזה שאתם נציגי הגוף האהוד ביותר והחזק ביותר במדינת ישראל. המעמד הציבורי של כל אחד מכם, מהרמטכ"ל ומטה, הוא בעיקרו תוצאת האיום הקיומי על ישראל. זכרו את האחריות שלכם כמעצבים, במידה רבה, את תפיסת העולם של כולנו.

■ **רפאל ורדי:** ברצוני להתייחס לשני היבטים של פעילות צה"ל בשטחים: מעורבותו של צה"ל בתקשורת לטוב ולרע; המשמעויות והמסקנות שצה"ל צריך להסיק ממעורבות זו.

לא ייתכן שצה"ל לא יכלול את הנושא התקשורתי בתכניותיו המבצעיות. הואיל והמפקדים היום ובעתיד הם הדוברים היותר זמינים והיותר מוהימנים לגבי המתרחש בשטח, יש להכשיר אותם לזה – מהרמות הגבוהות ועד לנמוכות – אם בקורסים של הצבא, או בהשתלמויות או בתדריכים מקיפים.

לעובדה זו היבט נוסף: כשנה וחצי, הישראלי היחיד כמעט שהאוכלוסייה הפלסטינית בשטחים נתקלת בו הוא החייל הישראלי, המגע העיקרי של אוכלוסייה זו הוא עם החייל הישראלי, ומנקודת מבטה של האוכלוסייה, המגע הוא שלילי ברובו. הוא מתקיים במחסום, וגם אם החייל מתנהג בצורה הטובה ביותר, אינו מקלל ואינו פוגע לא פיזית ולא בכבודו של הפלסטיני, עדיין המגע הוא שלילי בעיניו. בדומה לכך החיפושים שחיילים מבצעים בבתים, על כל חיוניותם. אין הכרח למשל שבעת החיפוש בבתים, החיילים עצמם יהפכו את המיטה או את הרהיטים; בעל הבית יכול לעשות זאת. זה גם יפחית את הטענות על ביזה ועל הרס. כל זה מחייב חשיבה מתאימה, פקודות מתאימות, תדריכים לפני מבצעים, פיקוח וענישה בעת הצורך. זה גם מחייב לימוד והדרכה בבתי הספר של הצבא.

■ **איתן הבר:** לפני מלחמת יום הכיפורים, כתבתי כתבת דיוקן מחמיאה על אריק שרון, אבל בין השאר כתבתי עליו שהוא 'נוח לכעוס'. טלפן אלי מיד הצנזור הראשי, ולטר בר-און עליו השלום, ואמר לי: הביטוי 'נוח לכעוס' אינו יכול להתפרסם. אלופים בצה"ל אינם נוחים לכעוס. שאלתי אותו:

הכתבה כבר בדפוס, יש לך שתי מילים אחרות במקום 'נוח לכעוסי' כן, השיב לי ולטר, תכתוב 'טוב לב'.

סיפור אחר: ביום הכיפורים הנורא, ב-1973, היינו אצל ראש אמ"ן, אלי זעירא, ב-1 בצהריים ועד 2. בשעה 2, כשהחלה הבהלה וראש לשכת ראש אמ"ן התחיל להכניס פתקים והכול התחיל לנוע, שאל ידידי זאב שיף את ראש אמ"ן: מה קורה? ועדיין, בשעה זו, כשהסורים והמצרים כבר תוקפים גלים-גלים, אומר ראש אמ"ן: שום דבר, שום דבר. תמשיכו לשבת. ואז באה אותה אזעקה מפורסמת.

אני מספר את הסיפור הזה מפני שנדמה לי שבדברים ששמעתי כאן מישראל הראל ומגיל רגב מבצבצים געגועים לימים אחרים של תקשורת וצבא, ימים של פטריוטיזם. בהקשר זה אמר כאן היום יורם פרי דברים נכונים: אף אחד בתקשורת אינו חושב שהוא יכול לומר לישראל זיו (מפקד אוגדת עזה) איך לאגוף מימין או משמאל בכניסה לעזה (אם כי יש פרשנים צבאיים שכבר מגזימים ועושים זאת...). אבל היום, אחרי מלחמת יום הכיפורים ובוודאי אחרי מלחמת לבנון, התקשורת רשאית - ואולי אף חייבת - להתערב בשאלה האם נכון להיכנס עם צה"ל לעזה על רקע התנאים המדיניים, על רקע כל מה שקורה סביבנו. העם כולו חצוי בשאלות הללו, אז מדוע עלינו לאסור על התקשורת להתערב בעניינים העקרוניים האלה של שלום ומלחמה?

■ **גל הירש:** סביב השולחן הזה יש ניגוד אינטרסים מובנה. לתקשורת - שהיא אנטי-ארגון, שהיא אוסף של פרטים - הרבה מאוד מייצגים של אינטרסים שונים, מסחריים ויחצ"ניים, חוץ מנושאי התקשורת והעיתונאות כשלעצמם. לתקשורת מהלכים משלה, יעדים משלה. הצבא, לעומת זאת, רואה בתקשורת כלי שניתן לתמרן בעזרתו את התודעה. יש לנו אחריות לייצב את הדמוקרטיה דרך מתן כלים לתקשורת לתאר, ולתקשורת יש האחריות לשמור, להיות צופה דרוך וגם צופה הגון. מול הציבור בישראל צריך לבצע תמרון תודעה מרוסן, ומול היריב או הקהילייה הבינלאומית - תמרון תודעה חד-משמעי. התקשורת רואה בנו חומר מילוי להצגה הראשית על במת המדינה, לבעיה הראשית שהיא ביטחון המדינה. מתקיים כאן מתח, לפעמים יש חפיפה, לעתים לא, אבל יש פוטנציאל להסדרה

באמצעות קבוצה שתגיע למערכת של הבנות, כמו למשל שבין צבא למדינאות אין חומה; אין חומה בין המטה הכללי בממשק שלו לדרג המדיני. צבא פועל בצמוד להנחיה אסטרטגית, ולא יהיה נכון להלום בו מהלומות מהסוג שהלמו בנו, למשל, ככל שהתפתחה הנחיה אסטרטגית לאורך המערכה ב'גאות ושפל'. כשהיינו באסטרטגיה של הכלה, חטפנו על הראש וחטפנו מציבורים שונים ומפובליציסטים שונים. אני חושב שבסך הכול ניתן היה לראות, ככל שזה הגיע 'לחומת מגן' וכן הלאה, שזה אותו צה"ל.

■ **ג'ורא איילנד:** בדיון שלנו על צבא ותקשורת יש שני שחקנים מרכזיים שחסרים: האחד הוא הדרג המדיני – בסוג העימות שאנו נתונים בו, קווי התפר בין הצבא והדרג המדיני הם די מטושטשים, והרוב הוא בתחום האפור שביניהם, ובאופן טבעי זה גם גולש לתקשורת; השני הוא התקשורת הזרה – עיקר הבעיה שלנו איננו התקשורת הישראלית אלא התקשורת הזרה.

אמנה כאן ארבע נקודות לזכות התקשורת הזרה שאינן מנוצלות כהלכה וכתוצאה מזה חמישה דברים שראוי לעשות.

1. הדבר החשוב ביותר לתקשורת הזרה, הדבר שהיא חרדה ממנו, הוא התווית של חוסר מקצועיות. אם תופסים אותם בדיווח לא-נכון, בחוסר הגינות, בחוסר איזון בהצגת הדברים, נכונותם לתקן את הדברים היא עצומה. על הבסיס הזה אפשר להפעילם יותר.

2. התקשורת הזרה אוהבת שמטרידים אותה – כלומר שמתקשרים, שמציקים, לפעמים עד טרחנות; הפניות מתקבלות תמיד בברכה. יום אחד התקשרתי למייק האנה מ-CNN ואחר כך התקשרתי שוב והתנצלתי שאני פונה פעם שנייה באותו היום, והוא אמר: תירגע, חנן עשאווי פונה אלי שמונה פעמים ביום.

3. רוב הכתבים מגיעים לכאן לתקופות קצרות של שלושה חודשים עד חצי שנה, הם די מנותקים, והם מחפשים התייחסות אנושית. עיקר הביקורת שלהם עלינו היא שאיננו מתייחסים אליהם נכון, כלומר פונים אליהם רק כשיש טענות. כשתופסים את ההיבט האנושי שטמון כאן, אפשר להפעילם הרבה באופן חיובי הרבה יותר ממה שעושים.

4. הכתבים הזורים אולי פסיביים במה שנוגע בחיפוש המידע, אבל מוכנות לשמוע היא עצומה. אם אלוף בצה"ל ילך למרכז תקשורת של העיתונות הזרה, יעבור בין הכתבים, הוא ימצא את עצמו יושב שעות עם אנשים שמוכנים לשמוע אותו. אנחנו פשוט לא עושים זאת די.

כאמור, יש חמישה דברים שנכון לעשות בעניין הזה:

1. נקודת התורפה העיקרית שלנו היא האנשים שמדברים עם התקשורת הזרה, בעיקר אנשים מהדרג המדיני. אם כל אחד רשאי להתראיין וכל אחד הופך להיות נציג מדינת ישראל, לא תמיד המסר נכון, לא בשפה הנכונה, לא באנגלית נכונה, ולפעמים גם ידיעת העובדות לקויה.

2. לשיחת רקע עם תקשורת זרה יש חשיבות עליונה, אבל זה מחייב כמוכן השקעה עצומה מצד כולם, ואנחנו עושים פחות מדי בכיוון הזה.

3. כל חיבור שלהם לפעילות מבצעית, הרבה פעמים בלוויית חששות, היה הצלחה גמורה. כל חשיפה, שנראית לפעמים מבדילה, מוכיחה עצמה בדרך כלל הרבה יותר ממה שהערכנו.

4. חייבים לתת תגובות בזמן אמת. אין די בכך שיושבים אנשים בדובר צה"ל 24 שעות ביממה וצופים ב-CNN וב-BBC. להגיב בזמן אמת מצריך רמת ידע רחבה בהרבה, והיות שאיננו מקדישים לנושא הזה את האנשים הכי מתאימים, התגובות שלנו אינן בזמן אמת, אלא מדובר בתגובה אקראית של אדם שבמקרה צפה ב-CNN, ידע להתקשר לאולפן ולבקש מהכתב שיתקן את עצמו. רק קומץ אנשים במדינת ישראל יודעים לעשות זאת ועושים זאת.

5. אי-אפשר לדבר עם כתב זר רק על ענייני צבא. שאלתו הבאה נוגעת תמיד בדברים שהם בתחום האפור שבין צבא למדיניות - באנושיות. אינך רוצה לדבר על כך? אל תדבר כלל.

■ **אמיר אורן:** הערה ראשונה: אחד הדברים שכדאי לחקור זה עד כמה עיתונאים מסוימים אחראים לבורות בציבור לגבי עיתונות. מעט מאוד עיתונאים שעוסקים בסיקור לרברדיו של העימות הזה, יודעים באמת איך עיתונות עובדת, איך עובד מדווח מהשטח שצריך ללמוד עובדות משיחות, משפת גוף, ממסמכים, מכל מיני מקורות, אבל כל אחד הוא מבקר תקשורת, כל אחד יודע שהצבא הזין את השדר הזה המסכן, שקוראים לו דובר צה"ל

ושאומרים עליו שמשום שהוא היה מג"ד במילואים הוא בוודאי מוטה. נגרם פה עוול לקבוצה, אמנם קטנה, של אנשי תקשורת שעושים את עבודתם נאמנה ושמודרכים על-ידי הידיעה שלהם ושל מי שעובד מולם בצבא שיש שני דברים שהם טאבו: שקר וחרם. אוי למקור, ולא חשוב אם יהיה זה מח"ט, ראש אגף במטכ"ל או למעלה מזה, שיכשיל כתב בכך שהוא רימה אותו. אמינותו של הארגון שהאיש הזה מייצג נמחית באחת, והכתב ירדוף אותו ויחשוד בארגונו לאורך השנים. לכן כדאי לתת קצת אשראי גם לכתבים – עמוס הראל שנמצא עמנו כאן הוא אולי היחיד שמייצג את הקבוצה הזו – שעושים עבודה מקצועית, ובאמת תמוה שאותם עיתונאים שיכולים לטעות לגבי הצבא, טועים גם לגבי העיתונות עצמה.

הערה שנייה נוגעת במלחמת לבנון. אם אחד הסטודנטים לתקשורת ירצה לעשות לעצמו חיים קלים וייקח כנושא לעבודה את התנהגות התקשורת הישראלית כלפי מלחמת לבנון בתשעת החודשים שקדמו למלחמה – יסתבר לו שהכול כתוב בעיתונים. למרות הצנוורה הכבדה הופיעו מאמרים בכותרות אדומות. כל מה שהיה ידוע מיוני ואילך, היה ידוע לפחות מדצמבר 1981, מאז סיפוח הגולן. אבל העיתונות רק בוטת את הכדור לאמצע המגרש. היא אינה יכולה לגלגל אותו הלאה, יש עוד מגורים בציבור שזוהי חובתם.

■ **עיבל גלעדי:** היות שהמתח בין צבא לתקשורת הוא מתח מובנה, טוב נעשה אם נחדל להתלונן עליו, אלא ננסה להבינו ולחיות אתו, במיוחד בסוג כזה של עימות מתמשך.

אינני רוצה להשתייך לחברה שהתקשורת בה מגויסת, מנוונת וכדומה. מצד שני, אינני מקבל את הקביעה כאילו הצבא נהנה מסביבה אוהדת בזכות ההגנה או השמירה של התקשורת. החסם האמתי לפעולותיו של צה"ל היום ובכלל איננו החשש מהתקשורת, אלא רצוננו לפעול במסגרת הנורמות והערכים של החברה הישראלית, כי שם מקור התמיכה שלנו.

אין לנו מה להסתיר, ועל כן אין מניעה שלא נפתח הכול לדיווחי התקשורת. התקשורת יכולה להימצא בכל מקום משום שאנחנו עושים מעשים צודקים. מההכרה הזאת אנו שואבים את תחושות הביטחון, האהדה, התמיכה, ואם נקפיד על כך, הם יהיו מובטחים לנו תמיד.

■ משה יעלון: בחברה דמוקרטית, חייב להתקיים מתח בין הצבא לבין התקשורת, כפי שחייב להתקיים מתח בין מפקדים לבין משפטנים ובין פעילות הצבא לבין בית המשפט העליון שבוחן או שופט את פעילות הצבא. המתח הזה, במסגרת של איזונים ובלמים, הוא נשמת אפה של הדמוקרטיה. אני מצפה שהתקשורת תהיה כלב השמירה של הדמוקרטיה, תהיה אחראית ואמינה, תהיה אתית, תהיה הוגנת ותהיה ביקורתית. הצבא נושא על גבו מטענים לא קלים שנחשפו בזכות התקשורת. פרשיות למיניהן, נחשפו בזכות התקשורת, למרות שכמערכת צבאית, היו פעמים שניסינו לכסות עליהן. דור המפקדים הזה הוא בוגר, הוא מכיר בחשיבותה של התקשורת כמי שאמורה לחשוף לעין השמש, ובהתאם לכך גם הוא עצמו יודע לחשוף לעין השמש. הצבא מבין כי בעידן הנוכחי לא ניתן להעלים דבר.

אך בעוד שעלינו חלים כללים של דבקות באמת, אמינות, אחריות, לעתים אנו חשופים למערכת שמשחקת מולנו עם 'מכות מתחת לחגורה'. זה רע, אבל זה איננו רע הכרחי. אליל הרייטינג הוא רע. בגללו מתפתחות תופעות מאוד שליליות של פגיעה אישית באנשים ובבעלי תפקידים, של דה-לגיטימציה מכוונת שגובלת בשפיכות דמים, של להיטות למצוא את הדברים השליליים ביותר, של אי-דבקות באמת. כל התופעות הללו אינן הכרח המציאות.

יש לחתור לאמת, גם אם חתירה לאובייקטיביות איננה מעשית כי כל ייצוג הוא בגדר פרשנות אישית. יש לחתור לאמת לגבי העובדות, אפשר לחתור לאמת לגבי ההוגנות. כשמפרים את הכללים האלה בכיוון של 'מכות מתחת לחגורה', אנחנו בבעיה קשה, וגם התקשורת משלמת מחיר כי בכך היא מזמינה מניפולציות מצדנו. כל הדברים הללו מחייבים בירור בשורות התקשורת עצמה, בדיק בית בנושאים כגון הגינות, אתיקה וכדומה.

הצבא מודע לחשיבותה של התקשורת ולמשקלה האסטרטגי. גורם התקשורת קיים אצלנו בחשיבה המקדימה, בהערכות המצב, והוא קיים תוך כדי הלחימה ואחריה. הביצועים של הצבע בנושא התקשורת אינם מספקים; איננו מכסים את כל קהלי היעד, אנחנו טובים בעברית, אבל לא די בערבית, ויש לנו בעיה בתקשורת הבינלאומית. חלק מזה נובע ממחסור בכלים; למשל, קול ישראל, בערבית שפועל היום רק חלקית, או ערוץ טלוויזיה, ערוץ 33,

שנועד לתקשורת ערבית והוא איננו כזה. הצבא גם איננו בנוי לתת מענה לתקשורת הבינלאומית. מצד שני, הוויכוח על הדיאגנוזה של העימות, או על הנרטיב שלו, גורר אותנו בעל כורחנו לתוך הפוליטיקה ומעמיד אותנו בדילמות בלתי-אפשריות.

לגבי דברים שאמר כאן ירון אורחי – אישית, בין כראש אמ"ן, כאלוף פיקוד, או כסגן הרמטכ"ל, אני משוכנע באמת מסוימת שנוגעת בנרטיב, לאסטרטגיה הפלסטינית וכן הלאה, ואילו ירון אורחי מציע לי לשתוק, לוותר על האמת המקצועית שלי, מאחר שמדובר בוויכוח ציבורי ועוד עלולים לצבוע אותי בצבע פוליטי. אני אכן נתון בדילמה לא פשוטה, כי צביעת הצבא בצבע פוליטי פוגעת בלגיטימיות שלו, וחשוב שצבא יהיה לגיטימי ובגבולות הקונסנווס. אבל מצד שני, איך אביט על עצמי במראה בעוד כמה שנים אם אמנע היום מלומר את עמדתי המקצועית בפרהסיה מול מציאות שאני משוכנע לגביה? כשראש אמ"ן צריך לנתח את ערפאת, זה פוליטי? זוהי חובתו המקצועית.

הכי קל לתקוף אותנו ולעשות לנו דה-לגיטימציה על-ידי כך שאומרים, למשל, שדובר צה"ל הוא שקרן. לתקשורת תפקידים חיוניים, ואל לה להיגרר לזילות של כתיבה בלתי-אחראית. באשר ללקחים שהפקנו אנו – הצבא חייב להכשיר את המפקדים להיות הם עצמם דוברים, איש-איש לפי תפקידו ורמתו.

■ ג'ורג' שולץ: ישראל היא קבוצה קטנה יחסית של אנשים שיצרו מדינה, מדינה מתפקדת ואחראית, ואין זה דבר של מה בכך. ישראל הצליחה להתקיים כדמוקרטיה משגשגת בתוך ים של עוינות, ועובדה זו הייתה תמיד בגדר נס מופלא בעיני, שאחת מסיבותיו הרבות קשורה בוודאי למערכת היחסים בין כוחות הביטחון והאוכלוסייה האזרחית. זוהי מערכת יחסים אינטימית יותר מאשר בכל מדינה אחרת בעולם היות שכמעט לכל משפחה בישראל יש בן או בעל או אח שמשרתים בצבא או ששירתו בו לא מזמן. פורום כמו זה שלנו היום, שבוחן את האינטגרציה הזו בין חברה וצבא באופן שוטף, הוא הדרך לשמור על חוסנה של הדמוקרטיה ועל יכולתכם להגן על עצמכם.

ראשית הרשו לי לקרוא בפניכם דברים שאמר שר ההגנה האמריקני,

דונלד ראמספלד, לפני מספר חודשים במשדר Jim Larry News Hour: " ... אין לנו בררה. טרוריסט יכול לתקוף בכל עת, בכל מקום, ובמגוון אמצעים. אין אפשרות מעשית להתגונן, אף-על-פי שאנו משקיעים את מרב המאמצים... אינך יכול לבלום זאת באמצעות הגנה בלבד. האפשרות היחידה היא להעביר את הלחימה למגרש של הטרוריסטים ולרדוף אחריהם שם... כל אדם בעולם מבין זאת, אפילו אמנת האו"ם מקנה זכות להגנה עצמית... הם מתכננים, הם זוממים, הם אימנו היטב אלפי טרוריסטים, ואין לנו בררה אלא לאתר את האנשים האלה ולעקם מן השורש, כפי שאמר הנשיא, למנוע בעדם מלעשות מה שהם עושים ולמנוע מדינות מלתת להם חסות."

זוהי נקודת מבטו של שר ההגנה האמריקני, וסקרים מראים שמרבית הציבור בארצות-הברית סבור שזה אכן תיאור נאמן למצבה של ישראל כיום.

בהרצאה בושינגטון בשבוע שעבר ציינתי כי אחת החזיתות במלחמה נגד הטרור היא משטריהן של מדינות ערביות ומוסלמיות שניצלו את הטרוריסטים לביסוס צידוקם הדתי. הם יצרו מפלצת. הם אולי הרוויחו זמן, אך אם ימשיכו בכיוון הזה, יביאו כליה על עצמם.

אחרי ה-11 בספטמבר חלה התעוררות אצל חלק מהמשטרים האלה, ויש לעודדם ולתמוך בהם אם יפעלו נחרצות לחזור לנתיב הנכון. ארגוני הטרור הקיצוניים לופתים את הרשות הפלסטינית בצווארה. יש לסלק בכוח את הידיים הללו כדי שהאוכלוסייה תוכל לנתב גישות קונסטרוקטיביות לעבר הנהגה פלסטינית משוקמת.

צעד ראשון במשא ומתן הוא הישיבה אל שולחן. כצד במשא ומתן עליך להביט בצד שכנגד ולשאול את עצמך: האם לאדם זה היכולת לקבל 'כן' כתשובה? האם יש לו היכולת לקיים התחייבות קשה שקיבל על עצמו במהלך המיקוח? אם התשובה היא 'לא', כי אז עליך לומר לעצמך: אינני מוכן לחתום על כל פשרה מרחיקת לכת רק משום שהמשא ומתן לא הוביל לשום מקום.

אני מכיר בכך שבדיונים שלכם לא תוכלו להסתפק בהסתברויות; נחוצות לכם אפשרויות כדי לראות האם תוכלו להפוך אותן למסתברות.

במה שקרוי 'היזומה הסעודית' אני רואה הצהרה חשובה. מדובר בה על נסיבות אפשריות שבהן תוכלנה מדינות ערב לנהל מערכת יחסים תקינה עם ישראל, למרות שחלקה השני של הצהרה זו אינה מגובש דיו, מה גם שציון גבולות 1967 כיעד סופי איננו רעיון מעשי. לדעתי, בכך שקידמו את הרעיון בברכה, עשו הנשיא בוש ומוזכיר המדינה פאוול צעד נבון, כי מאז שהמלך חוסיין החליט ב-1988 שאינו יכול עוד לייצג את האינטרסים של הפלסטינים, לא קיבלה עליה שום מדינה ערבית את התפקיד הזה. הרי אין די בכך שהרשות הפלסטינית הנוכחית תצהיר על הקמתה של מדינה פלסטינית, כי בפועל אין בכוחה להנהיג מדינה.

אני מניח שבמוקדם או במאוחר ייכון שלום מסוים, גם אם 'שלום קר'. במדינה דמוקרטית שעברה ממצב מלחמה למצב של רגיעה, התושבים יבקשו ליהנות מדיבידנד השלום, אבל אסור שדיבידנד השלום יתבטא בהקצאת פחות משאבים ותשומת כי בכך תאבד ישראל את יתרונה כיום ואת הסיבה שבזכותה מדינה ערבית תהיה מוכנה לשאת ולתת עמה, וכוונתי ליתרון עצמתה הצבאית. לכן טוב אם תקופה מסוימת, דיבידנד השלום יהיה השלום עצמו, כי עד שיתייצב השלום, ישראל חייבת לשמור על כוחה.

■ **שאל מופז:** חלק מהמסקנות שהגענו אליהן כאן בסוגיית יחסי צבא-תקשורת, הן בעצם תובנות שמלוות אותנו מזה שנים. מצוי כאן בידי מסמך שחיברתי כשעוד כיהנתי כסגן הרמטכ"ל שעניינו צה"ל והתקשורת, וזכור לי דיון שערכנו בנושא זה בשנים שכיהנתי כאלוף פיקוד הדרום, בקצרה - אותם נושאים עצמם תקפים גם היום ובכל מציאות, וכוונתי לנושאים כדוגמת זכותו של הציבור לדעת, אמינות מעל לכול, קציני צה"ל כדוברי הארגון, החשיפה היזומה של צה"ל אל מול התקשורת, התקשורת כסעיף בהערכת המצב של צה"ל. אף שהתקדמנו בכל הנושאים הללו, עדיין רבה המלאכה.

במיוחד בתקופה האחרונה, ענייננו הוא 'תקשורת בזמן מלחמה', ומדובר במלחמה אל מול טרור שאיננה דומה לשום מלחמה אחרת. לא מן הנמנע שהיינו מגיעים היום לתובנות ולמסקנות שונות, לו אופי הלחימה היה שונה, לו דובר, חלילה, בזירה הסורית.

התובנות, המסקנות ומפת הידע שאנו לוקחים עמנו מיום הדיונים הזה,

היו ועודם עוגנים מרכזיים ביחסינו עם התקשורת, וחשוב להמשיך בהם ולחזק אותם בראייה תהליכית, שהרי אין מטמיעים מסקנות בקרב הקצונה אלא בתהליך ממושך.

היסוד הבעייתי בבסיס העימות הזה הוא סיפור המסגרת. הוא קשה מאוד להסברה, הוא אינו בנוי על נרטיב אחד בלבד; סיפור הכובש והנכבש הוא רק אחד מכמה וכמה היבטים ונגזרות. מהצד הפלסטיני משודרת מציאות הסבל של האוכלוסייה האזרחית, הדימוי של דוד וגוליית, היות המאבק מאבק לגיטימי להשגת יעדים לאומיים, ומכאן שהשותפים בו אינם טרוריסטים אלא לוחמי חופש.

הפלסטינים מניפים בה-בעת שני דגלים – דגל הערוץ המדיני להשגת יעדיהם המדיניים ודגל הטרור, ואילו אנו פועלים על-פי קוד מוסרי שונה לחלוטין. הם מפעילים כללים של הסתה פראית, עושים מעשים שלא היינו מעלים על הדעת: היערכותם לקראת ועדת החקירה המעותדת לאירועי ג'נין כללה פיזור גויות של חיות, הקמת אוהלים למחוסרי הגג שכביכול הרסנו את בתיהם, קבורה מדומה.

צה"ל פועל היום בקרב אוכלוסייה שמרביתה אמנם חפה מפשע אבל רוויה הסתה. איננו נלחמים כנגד האוכלוסייה הפלסטינית, אלא נגד הטרור הפלסטיני שקבע לו כיעד להקיז את דמם של אזרחי מדינת ישראל.

במציאות סבוכה שכזו, ודאי איננו חפים מטעויות, ולמרות המורכבות שמציאות זו מעמידה בפני חיילי צה"ל ומפקדיו, עדיין עלינו לפעול על-פי הקודים והרוח של צה"ל. הפעולה הצבאית על כל ערוציה, כולל הערוץ התקשורתי, משפיעה על התודעה הציבורית, ועל כן בראש ובראשונה מחובתנו לגלות פתיחות אל מול התקשורת. אין לנו מה להסתיר, ואכן פתיחותו של צה"ל בשנים אלה היא כפולה ומכופלת ממה שהיה נהוג בעבר. יסוד נוסף שעלינו לשמור עליו פן יאבד או יתכרסם הוא האמינות. הציבור בישראל מאמין לצה"ל כארגון, הוא מאמין למפקדיו ולחייליו, ואם נאבד את האמינות הזאת, הציבור הזה לא יפקיד בידינו לא את משמרת הביטחון ולא את הבנים.

עלינו להכניס את נושא התקשורת כסעיף בהערכת המצב שלנו, עלינו להכשיר את הקצונה לנושא הזה. עשינו טעויות בעבר ואינני יכול להבטיח

שלא נעשה טעויות גם בעתיד, אבל לא שיקרנו. לא קרה שצה"ל לא דיווח אמת במכוון.

אכן, טעינו בכך שצרבנו בתודעת המפקדים את המושג 'שטח צבאי סגור' בכל הנוגע בתקשורת. מעתה ידובר על 'שטח צבאי פתוח' בלויית הסייגים הבאים: אם בכך מפריעים לביצוע המשימה, מסכנים את חיילי צה"ל או את אנשי התקשורת. זכות או חובת הציבור לדעת איננה מוטלת בספק כל עוד לא חורגים מגבולות ביטחון שדה.

מהי בקשתנו מהתקשורת? אנו מבקשים הוגנות, אבל גם אותה אמינות שאנו עצמנו מחויבים בה כלפי הציבור וכלפי התקשורת. לדאבוני, קורה לא פעם שעל סמך מציאות וירטואלית בונים מוצר תקשורתי בלתי-מבוסס ופוגעים בכך בחיילי צה"ל ובמפקדיו בעת שהם מסכנים את חייהם לביטחונה של מדינת ישראל. מעבר לכך – מחובתה של התקשורת לעמוד על המשמר, ואם מזוהים תקלות או בעיות בתוך הצבא, צריך להתריע על כך בקול גדול; הצבא יתמודד עם הבעיה וייתן לה את המענה הנכון, יתקן את המעוות כדי שלא יישנה בעתיד.

בצד ההוגנות והאמינות שאנו תובעים מהתקשורת, עליה גם לשמור על האיזון הנכון בין מחויבותה לזכותו המוסרית של הציבור לדעת ובין שיקולים מסחריים של רייטינג ושיווק.

לגבי התקשורת הזרה – אני מקבל בהחלט דברים שנאמרו כאן, לרבות קביעתו של פרופסור קרמניצר שיש להתייחס אל התקשורת בכפפות של משי בכל דרגי הצבא – מפקדים וחיילים כאחד. למעט מקרים חריגים, זוהי מדיניותו של צה"ל, אלא שנוהגים להיתפס למקרה החריג ולהציגו בכל חריפותו, וכתוצאה מכך מתקבל הרושם בתקשורת העולמית שצה"ל מסתיר דברים.

במה שנוגע בהסברה כלפי פנים – צה"ל איננו המסביר הלאומי. ביכולתנו לסייע כערוץ נוסף בהצגת חומרים ובמידע שמותר לחשוף, ומחובתנו להביא לידיעת הציבור את העשייה הביטחונית. זה מוסיף לתחושת הביטחון, זה מסביר את היקף סיכולם של מפגעים, זה מסביר את מאמצי צה"ל. יש לעשות זאת בצניעות, ובכך נתרום לכושר העמידה שלנו ולחוסן הלאומי.

אשר לחירות הבעת הדעה בשורות צה"ל – לא יעלה על הדעת שמפקדים

בצה"ל לא יוכלו לבטא את דעתם המקצועית גם אם אינה עולה בקנה אחד עם דעתו של הממונה עליהם. השקלול הכולל של מגוון הדעות ייעשה על בסיס מקצועי, במסגרת המטה הכללי, ויובא אחר כך לידיעתו של הדרג המדיני.

התקשורת היא בהחלט שחקן בשדה המערכה, אבל לנו אסור להתבלבל. מתפקידנו להסביר את הפער שהמצלמות אינן יכולות להראות; המצלמה אינה יכולה להגיע לכל מקום, המצלמה אינה יכולה לצלם מניעים ונסיבות אלא תמונות ותוצאות, ובדרך כלל היא מתמקדת באירועים ולא בתהליכים. אנחנו ממוקדים בתהליכים ופחות מכך באירוע הבודד, ועל כן עלינו להשלים את מה שהמצלמות אינן רואות בדרך של הסברה ומעורבות ושותפות.

מאחר שבמערכה הזאת מנצחים בנקודות, חשוב שגם ההסברה תהיה תהליכית, רציפה ולאורך זמן, ואסור לנו להיבהל מביקורת כזו או אחרת, אלא לקבל אותה בחוש מידה וכדבר המובן מאליו. לא להיבהל ולומר שמרגע זה לא מכניסים מצלמות לשטח; לא להגיד שהיות שסגן-אלוף לא התבטא ברהיטות, לא נשלח סגני אלופים ואלופי משנה להתראיין. אדרבה – המדיניות הנכונה היא ללמדם איך להתראיין.

אסור לנו להתלונן על יחסה של התקשורת אלינו, בוודאי לא התקשורת הישראלית. הכוונות הן בדרך כלל טובות, ובמה שנוגע במבצע 'חומת מגן' – מלחמה על הבית שיש עליה קונסנזוס – צה"ל נתפס בעיני הציבור בישראל וגם בעיני התקשורת כארגון אמין מאוד. היוצא מן הכלל הוא כאשר מתבססים על עובדות לא נכונות ועושים דה-לגיטימציה לצה"ל כולו או לחלק מהקצונה. הציפייה לקונסנזוס והרמוניה בין צה"ל והתקשורת איננה מציאותית, אבל נכון וראוי לצפות לאמינות כעיקרון מוביל – בה-במידה שאתם תובעים מאתנו אמינות, אנחנו מצפים לאמינות מכם.